

**ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НАН УКРАЇНИ
ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООСПІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»
(ПУЕТ)**

МОВА І МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 2

**ПОЛТАВА
ПУЕТ
2019**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації **КВ № 22311–12211 Р** від 08.07.2016

*Рекомендувала до друку вчена рада Вищого навчального закладу Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»
(протокол № 12 від 18.12.2019 р.); вчена рада Інституту української мови
НАН України (протокол № 12 від 19.12.2019 р.)*

СКЛАД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Головний редактор:

Бобух Н. М. – д-р філол. н., проф. (Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Члени редакційної колегії:

Гриценко П. Ю. – д-р філол. н., проф. (Інститут української мови НАН України);
Бибик С. П. – д-р філол. н., проф. (Інститут української мови НАН України);
Глуховцева К. Д. – д-р філол. н., проф. (ДЗ «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка»);

Єрмоленко С. Я. – д-р філол. н., проф., чл.-кор. НАН України (Інститут
української мови НАН України);

Кобзар О. І. – д-р філол. н., проф. (Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»);

Мамедов Н. Ш. – д-р філол. н., проф. (Бакинський слов'янський університет,
Азербайджанська Республіка);

Мех Н. О. – д-р філол. н., проф. (Інститут української мови НАН України);

Гочев Г. Н. – канд. філол. н., проф. (Великотирновський університет
«Св. Св. Кирил и Методий», Республіка Болгарія);

Іщенко В. Л. – канд. філол. н., доц. (Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»);

Сухачова Н. С. – канд. філол. н. (Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»);

Тулиця О. Ю. – канд. філол. н., доц. (відп. секретар) (Вищий навчальний
заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»).

Рецензенти:

Валух З. О., д-р філол. н., проф. (Київський національний лінгвістичний
університет);

Кондратенко Н. В., д-р філол. н., проф. (Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова).

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

Журнал індексовано в наукометричних
базах: National Library of Ukraine
Vernadsky, Index Copernicus International
(ICV 2017 = 57.33), Google Scholar.

© Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі», 2019
© Інститут української мови НАН України, 2019

ЗМІСТ

СПЕЦИФІКА НАЦІОНАЛЬНИХ МОВ: СТРУКТУРНИЙ І КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТИ

Бибик С. П. Функції розмовної фразеології і ситуативних стереотипів у медійному тексті	6
Воскобойник В. І., Іщенко В. Л. Особливості семантичної деривації в англомовній економічній терміносистемі	15
Єрмоленко С. Я. Мова сучасного «красного письменства» і літературна мова	25
Колесникова Л. Л. Вивчення словесного символу в психоаналітичній еволюції	41
Костенко В. Г. Метатекстові засоби додаткової інтерпретації текстів англомовних наукових дослідницьких статей зі стоматології.....	49
Сухачова Н. С. Конверсія як один із способів творення термінолексики англомовної терміносистеми менеджменту	62

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ У ДОСЛІДЖЕННІ МОВИ

Корольова В. В. Специфіка гендерно маркованих стереотипів у мовній картині світу.....	70
Коць Т. А. «Україна» у вимірах прецедентних засобів мови	78
Мех Н. О. Український мислитель П. Куліш: аксіологічний вимір літературної творчості	88

Синиця І. А. Національна картина світу крізь призму метафори	96
Тараненко К. В. Вияви сексизму в мові з позицій еколінгвістики	106

ДИСКУРС. ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ

Бобух Н. М. Лексичні опозиції в поетичних творах Максима Рильського	115
Глуховцева К. Д. Метафора та аналогія в науково-популярному дискурсі лінгвістичної тематики.....	124
Гоцинець І. Л. Мовно-стилістичні маркери естетики модернізму в поезії Б.-І. Антонича	134
Гурко О. В. Перетин стверджувальних значень у функціональних стилях української літературної мови.....	146
Завалій С. Б. Стилістичний потенціал оксиморонних синтагм у поетичному словнику	155
Іваненко І. М. Семантика, структура й прагматика авторських лексичних новотворів у поезії Ігоря Калинця	167
Мамедов Н. Ш. Связный текст и смысловое развертывание коммуникации.....	179
Сенькович О. Р., Рак Н. В. Авторські новотвори-іменники в українській поетичній мові другої половини ХХ століття	189
Сюта Г. М. Типологія і прагматика прецедентних висловлень у текстах української реклами	199

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Гочев Г. Н. Прагматическая адекватность поэтического перевода с точки зрения звуко-цветового эффекта текста (на материале переводов М. Маринова и А. Андреева стихотворения С. Есенина «Не жалею, не зову, не плачу...» на болгарский язык)	208
Иванова В. П. Отношения партитивности, посессивности и взаимообусловленности как основа возникновения семантических инноватов в русском и болгарском языках.....	218
Король Т. Г. Англомовна науково-популярна стаття в галузі управління як об'єкт перекладу	230
Стеценко В. В., Тупиця О. Ю. Функції безеквівалентної лексики в поетичному тексті (оригіналі та перекладі)	237
Відомості про авторів	251
Information about authors	255
Contents	260

СПЕЦИФІКА НАЦІОНАЛЬНИХ МОВ: СТРУКТУРНИЙ І КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТИ

УДК 81'38

С. П. Бибик
Україна, Київ

ФУНКЦІЇ РОЗМОВНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ І СИТУАТИВНИХ СТЕРЕОТИПІВ У МЕДІЙНОМУ ТЕКСТІ

У статті запропоновано аналіз фразеологічних одиниць – власне образно-оцінних фразеологізмів та ситуативних стереотипів, або синтаксичних фразеологізмів, – поширених у сучасній друкованій пресі. Звернено увагу на те, що лексичні фразеологічні одиниці є засобом негативної оцінки ситуації, маркування негативного ставлення до чогось з боку мовця. Оскільки газетне повідомлення в нинішній медійній стилістиці орієнтоване на так звану документальність, «точність», то нерідко фразеологізм транслює знижений розмовний реєстр, почасти – лайливість.

Синтаксичні фразеологічні одиниці – це сталі структури висловлення, готові формули комунікації, притаманні усній побутовій культурі повсякдення.

Ключові слова: фразеологізм, ситуативний стереотип, експресія, ситуативний вислів, повсякденно-побутова культура, мова газети, медійний текст.

В статье предложен анализ фразеологических единиц – собственно образно-оценочных фразеологизмов и ситуативных стереотипов, или синтаксических фразеологизмов, – распространенных в современной печатной прессе. Обращено внимание на то, что лексические фразеологические единицы являются средством негативной оценки ситуации, маркировки

негативного отношения к чему-либо со стороны говорящего. Поскольку газетное сообщение в нынешней медийной стилистике ориентировано на так называемую документальность, «точность», то нередко фразеологизм транслирует сниженный разговорный регистр, отчасти – ругательный.

Синтаксические фразеологические единицы – это постоянные структуры высказывания, готовые формулы коммуникации, присущие устной бытовой культуре повседневности.

Ключевые слова: фразеологизм, ситуативный стереотип, экспрессия, ситуативное выражение, повседневно-бытовая культура, язык газеты, медийный текст.

The article provides the analysis of phraseological units – actually figuratively-evaluative ones and situational stereotypes, or syntactic phraseological units, common in the modern printed press. Attention is drawn to the fact that lexical phraseological units are the means of negatively assessing the situation, marking a negative attitude to something on the part of the speaker. Since the newspaper report in the current media style is focused on the so-called documentation and «accuracy», the phraseological unit often carries a reduced colloquial register, partly abusive.

Syntactic phraseological units are set utterance structures, ready-made communication formulas inherent in the everyday oral culture.

In today's newspaper text, the segment of lexical and phraseological signs of everyday life has grown in connection with the focus on interactive news information technologies that activate the reader's involvement in the communicative process. They give discursiveness and everyday life to contemporary journalism, socio-national and cultural color, sometimes lowering the average literary standard of publication to the peripheral vernacular level.

The combination of medium-literary, colloquial norms and elements of commonality gives the mass-media-oriented media texts the effect of carnivalization – combining the voices of respondent characters as representatives of an institutional and non-institutional

society and author-journalist; a combination of high, neutral and low styling.

Correlation 'oral' – 'colloquial' is integrated into written text by means of similar techniques for the artistic style, creating a characteristic narrative – transformed (stylized, processed) for the purpose of informing about reality, telling news, commenting on the everyday reality and communicative constructs.

Key words: phraseological unit, situational stereotype, expression, situational expression, everyday culture, newspaper language, media text.

Застосовуючи фразеологічний параметр щодо характеристики такого жанрового різновиду медійного тексту, як діалогізоване газетне повідомлення з погляду відображення в ньому поліфонізму повсякдення, звертаємо увагу на те, що в українському мовознавстві усталилася думка про обсяг фразеології в широкому та вузькому розумінні. Окрім усталених розрядів фразеологізмів, уведених до академічних словників фразеологізмів, існують і такі, що залишаються попри ознаку відтворюваності в мові поза лексикографічними виданнями такого типу, частина з них об'єднується у словниках сталих висловів у професійно орієнтованій комунікації, частина – у словниках територіальних і соціальних діалектизмів, у пареміологічних збірниках, словниках афоризмів та крилатих висловів тощо. На думку В. Ужченка, коректнішим був би розподіл фразеологічних одиниць «саме на центральні складники фразеологічного фонду й різною мірою віддалені від центру відтворювані одиниці – периферійні» [1, с. 32]. Отже, особливістю діалогізованих газетних повідомлень є кваліфікативні та оцінні функції розмовно-побутових фразеологізмів, кліше, ситуативних висловлень, які вживають персонажі-мовці в безпосередній неофіційній невимушеній комунікації. Фразеологія публіцистичного дискурсу соціально акцентована, а тому за функціональним і ситуативним навантаженням більшість зафіксованих фразеологізмів, кліше, ситуативних висловлень кваліфіковано як «соціальні фразеологізми», «комунікативно-

функціональні одиниці, т. зв. ситуативні висловлення», тобто відтворювані в готовому вигляді та ситуативно пов'язані висловлення, які з погляду стандартної лексикології є абсолютно вільними сполученнями слів. За матеріалами «Газети по-українськи» (далі – ГПУ) виокремлено групу стереотипних висловів, поширених у повсякденно-побутовій культурі у функції оцінки людини, сучасного соціуму, умов життя людей у ньому. Відзначено активність утилітарно-побутових сталих конструкцій на позначення кількості та відтинків часу, усталених порівняльних зворотів у мові респондентів.

Щонайзагальніше можна визначити, що фразеологічні одиниці й ситуативні висловлення відображають негативну оцінку фактів, подій, людей, їхніх вчинків тощо: – *Ви ж врахуйте, яка жара надворі. Нам тикають есесерівськими ГОСТами, які нікуди не годяться* (ГПУ, 30.05.2012); *От тільки біда: в селі цього року відкриють чотири готелі* (ГПУ, 16.02.2010); – *Молодьож приїжджає до річки щоночі, кувиркаються тут, **таке роблять, що срам*** (ГПУ, 28.05.2010), а також емоційно-експресивну оцінку дійсності, настроїв, почуття, емоції, переживання персонажів-мовців: *Арсенал ліквідували 20 лютого. Уламки від бомб розлетілися майже на 3 км від місця вибуху. Деревя, які росли поряд, повиривало з корінням. – Так загриміло, що шибки в вікнах задзвеніли, – каже головний бухгалтер Писарівської сільради Людмила Бохонко. – Ми **чуть зі стулу не впали**. Стільки ж років туди всі ходили. І гриби збирали, і ягоди, і відпочивали. А виявляється, ходили по мінному полю! (ГПУ, 24.02.2009); Люди бігають, пожежники приїдять, усі **в шоці, очі аж вилазять**. Ну а мені все **по приколу** – дивитися, як вони бігають, намагаються руками загасити, а воно ж іще більше горить. А я стою знизу і сміюся (ГПУ, 26.11.2010); Через секунд 15 вибігає. – Директор у **шоці!** – випаює. – Якось треба це вирішувати, – кажу я (Країна, 16.03.2010). За нашими спостереженнями, на тлі інших ситуативних висловлень вирізняються ті, що виражають почуття невдоволення та обурення – власне тих чинників у повсякденні, що спричиняють появу інформаційно-новинних повідомлень.*

Пор.: 31 травня у кийському виставковому центрі «Акко Інтернешнл» пройшла церемонія нагородження. – **Ти подивися на неї**, – каже літня жінка біля входу до приміщення центру. На червону доріжку ступає дівчина у напівпрозорій чорній сукні. Має обвислий живіт, крізь тканину видно спину і спідню білизну. – **Хоча після тої випускниці з Павлограда нічо не дивує** (ГПУ, 6.06.2012); Дружина Марія з криком вибігає з хати: – **Ти що, здурів на старість? Хочеш, аби сусіди з нас сміялися?** У Провідний тиждень ніхто не веснує (Країна, 26.04.2012); – **Всьо, ну його на фіг**. Я звалою. Вдень намок, і ще спав у калюжі, – труситься високий хлопець у плащ-палатці (Країна, 13.05.2011); Вона відкрила магазин дорогого італійського одягу. – **Та ну її, ту галерею**, – каже. – **То стільки нервів і грошей**, не уявляєш (Країна, 19.01.2012).

Здебільшого негативні емоції мовці-респонденти виражають за допомогою лайливих висловів, які зберігаються в новинних повідомленнях як документальний факт без культуромовної корекції, пор. лайливі оцінки: – **Ніяких тобі черг. Ніхто не б'ється. За Юлі чорт зна що творилося. По ночах чергу займали** (ГПУ, 6.06.2012), лайки-прокльони: **Хороба тебе узяла б**, – **струшує ногою, якою ледь не наступила на мишу** (Країна, 20.01.2012), лайливі замітники літературно-нормативних семантичних відповідників: **Думав, ні хріна з того не вийде. Коли бетонували весною, то не одні гумаки в тому болоті втопив. Можна сказати, той стадіон на наших чоботах збудований**, – **каже товаришу** (Країна, 04.11.2011), лайки-образи: – **Коло нас? Та пішов він на хрін**, я з ним воше говорити не хочу (Країна, 8.04.2011).

У медійному жанрі діалогізованого газетного повідомлення велике значення мають ситуативні висловлення із соціальною конотацією, що відбивають відносини, пов'язані зі стосунками людей у суспільстві, умовами життя у певний історичний період розвитку соціуму. Вони не відмежовані від повсякденно-побутової культури нації, бо народжуються саме в родинно-побутових, щоденних ситуаціях безпосереднього обміну думками, емоціями, оцінками реалій довкілля. Такі риторичні

кліше, як *що з того всього робити*, а також соціальні сентенції на зразок *нам ніде дітися, живіть як хочете* – це своєрідні соціальні маркери негараздів, морально-психічного стану безвиході, які й «клічуть» на допомогу журналіста, щоб надати повсякденно-побутовому фактові публічності, соціального узагальнення, пор.: – *Видали кожному по 450 гривень, і живіть як хочете*, – продовжує жінка (ГПУ, 14.06.2012); *Менти не знали, що з того всього робити і як їх хапати* (Країна, 04.11.2011); *Нічо не помагає. Ми на восьмому етажі живемо, вікна якраз на антену виходять. Нам ніде дітися* (ГПУ, 15.04.2010).

Саме із соціальним позиціюванням особи в культурі повсякдення пов'язані оцінні ситуативні висловлення про поведінку в транспорті: – *Усі штовхаються, лізуть один перед одного* (ГПУ, 4.05.2012); взаємини в офіційних установах: – *Ой, ну скільки можна передавати цей халат одне одному. Я його вже раз п'ятий бачу. Дістали вже, іди звідси*, – каже. Молодь цікавиться, чи буде ще шампанське (ГПУ, 7.09.2011), ставлення до роботи: *Під вечір прийшли ваші колеги, покрутилися біля дому й пішли. Ну, хіба це робота?* (ГПУ, 7.09.2011); *Той фельшер навіть чемоданчика свого не відкривав*, – плаче 52-річна Марія Демченко, матір чоловіків. – *Подивився: рана невелика. Розвернувся і поїхав* (ГПУ, 15.05.2012); ставлення до середовища проживання: – *Бо що будуть робити в тому місті – цеглу гризти? А тут собі капусточку посадять, картопельку – усе своє*, – каже Шот (ГПУ, 19.05.2009); взаємини матері та дитини: – *Михайло сказав, що кохає цю дівчину*. – *Ну що я могла заперечить*, – каже Ярослава Василівна. – *Не ворог же я своїй дитині. А раптом це його доля* (ГПУ, 28.05.2010).

Своє буття персонажі-мовці ділять на певні періоди, що також засвідчує соціокультурну мотивацію в повсякденно-побутовій культурі людини, відбиту в усно-розмовних кліше: *У ті часи за свої 30 тисяч рублів три хати могла поставити*, – каже жінка років 65, – *а тепер на ту тисячу – хіба будку собаці* (ГПУ, 6.06.2012); – *Скільки себе пам'ятаю, ніколи не боявся току. У школі в нас був радіоаматорський кружок* (ГПУ, 21.09.2010).

Соціокультурна традиція позначається на вживанні фразеологізмів і ситуативних висловлень із номінаціями *Бог, душа, гріх* як символами соціального та морального обов'язку в бутті, що усталилися в релігійній частці культури повсякдення з давніх часів: – *Я прошу, ну, будь ласка, ну, шановні колеги, побійтеся Бога, – заспокоює 56-річний спікер Володимир Литвин. – Говоріть, Ярослав Михайловичу* (Країна, 20.01.2012); – *Бога не боїться. Як отак узяти і дорогу загородити? Все моє життя люди нею їздили. А зараз він туди нікого не пускає, пістолями страшисть* (ГПУ, 14.06.2012); *Можже, то гріх так казати, але католицьке Різдво я більше люблю. Хоч сама православна, – говорить 44-річна Тетяна Мусійовська. Виходить із храму з донькою 23-річною Євгенією* (ГПУ, 28.12.2011).

У соціально маркованому контексті, яким є газетно-журнальна публіцистика, ситуативні висловлення відображають стереотипізовані в повсякденно-побутовій культурі оцінки соціуму, умов життя людей у ньому. У висловленнях простих людей засвідчені й задокументовані авторами-журналістами такі клішовані оцінки, сентенції: – *У цій країні вижити нереально. Тре тікати звідси світ за очі* (Країна, 04.11.2011); – *Тепер вийдеш по хліб чи на базар – і сотні як не було* (ГПУ, 6.06.2012); 78-річна Марія Оліфер наглядає за церквою в селі Горностайпіль Іванківського району Київської області. – *Своєю силою зробили церквушечку. Держава не дала ні копійки. Назвали її на честь Миколи чудотворця* (Країна, 3.05.2012); *Прийшла до нас на базар перед Євро податкова міліція «доїти»* (ГПУ, 15.06.2012); – *Вони втекли. Тут за цілий день можна заробити тільки на їжу для сім'ї. Ніхто нічого не купує – у людей нема грошей. Від нас жодного голосу на виборах ця банда не отримає* (ГПУ, 15.06.2012); – *Мене ніхто сьогодні не питає, чи є гроші прогнати сім'ю, заплатити за квартиру* (ГПУ, 19.05.2009).

Негативну експресію виражають і клішовані вислови, фразеологізми щодо взаємин «влада – людина»: – *Хотів Вітя в*

Європу, а попав у саму жопу, – вигукує 71-річний чоловік у коротких джинсових шортах та майці, який проїжджає на спортивному велосипеді (ГПУ, 8.06.2011); – *То так, аби Львів спозорити. Показати, що в нас нічого не можуть зробити. Тільки Донбас всьо тримає і робить* (Країна, 04.11.2011); – *Зараз сезон тюльпанів і нарцисів*, – каже 25-річний Максим Саулко із Вороновиці. – *А за підсніжники шмонали по повній. Торгують квітами всі, від малого до старого. За місце тут ніхто не платить* (ГПУ, 4.05.2012); – *То ні курки собі зарізати, бо холодильник не включиш. Ні тобі телевізора подивитися. Та на нас хтось добре кишеню наб'є*, – розмірковує Василь (ГПУ, 19.05.2009); – *Та хто його туди пусте? Там же проблема, тре виробництво відкривати. Його возять там, де красиво, показують шик і блєск*, – відказують йому (ГПУ, 21.01.2011).

В антропоцентричному медійному жанрі «діалогізоване газетне повідомлення» сама людина постає як об'єкт оцінки – її суб'єктивних і соціально важливих якостей. Мовці-персонажі підмічають, що в повсякденні найперше оцінюють зовнішність, одяг людини, пор. такі ситуативні вислови: – *Я переїхала сюди з Харкова, то перший час дивувалась, як тут всьо складно. У такому ж частному секторі жила в Харкові, могла там спокійно вийти в халаті по хліб. Тут же це самий головний предмет обговорення: у чому вийшла, куди пішла* (ГПУ, 28.05.2010); – *Це не розпродаж, а збуття непотребу. Ну хто таке на себе надіне*, – незадоволено каже чорнявка, розглядаючи облізлі куртки в магазині верхнього одягу (ГПУ, 7.09.2011). Щодо мисленневих, розумових здібностей, то здебільшого вживають такі традиційні фразеологізми: – *Посеред ночі будить, бо шось їй дурне в голову стукне* (Країна, 04.11.2011); – *Зараз беруся тільки за те, що в голову стрелить. А на початках погоджувався на всі пропозиції, навіть дурні й безперспективні. [...] Дурень думкою багатіє* – доки малюю, думаю, що ілюстрація буде класною й абсолютно чесною (Країна, 20.01.2012).

За нашими спостереженнями, здивування найчастіше персонажі-мовці виражають за допомогою характерних:

а) розмовно-побутових фразеологізмів: – *Приходжу в діагностичний центр у Житомирі. Там усі **роти пороззявляли** – бо такий справний* (ГПУ, 10.09.2009); – ***Ну то кіно і німці.** Таке в Україні проходить, грає наша збірна, а народ по телевізорі матч подивитися не може* (ГПУ, 14.06.2012); – *Я недалеко був. **Чуть щелепа не відпала**, коли їх побачив. Менти не знали, що з того всього робити і як їх хапати* (Країна, 04.11.2011); – *Він її як привів знайомитися – я **чуть не впала**. Волосся жирне, шкіра в прищах, зуби жовті, криві. Палить, від алкоголю не відмовляється. Освіти ніякої* (ГПУ, 28.05.2010);

б) ситуативних висловлень, як-от: – ***Ну а ти що хотів?** Думаєш, упівці, коли воювали, то в них фен із собою був, і вони сушилися? Зараз вогонь розведемо, трохи підсохнеш* (Країна, 13.05.2011); – ***Хто ж знав, що** вони такими відомими стануть, – стенає плечима. – Івасюк спочатку зняв, як тепер кажуть, аматорське відео на свою «Червону руту»* (ГПУ, 4.03.2009); – *Купив на лотку кілограм огірків і капустину, зробив салат – цілу ніч потім не спав, отруївся, – зазначає 28-річний уманчанин Володимир Гамаченко. – **Скільки разів до цього** купував – усе було нормально* (ГПУ, 17.04.2009); – *Стала крутитися голова, нудило, першило горло. **Не знала, що коїться.** [...] Олександра Володимирівна вимагає через суд закрити підприємство. Справу розглядають шість років* (ГПУ, 16.02.2010); – *Одного разу забули повну сумку з туалетною бумагою. Рулонів 80 там було. **Як можна було таке** лишити?* (ГПУ, 21.01.2011); – ***Скільки на світі живу – такого не бачила.** Град [вибомбив. – С. Б.] половині села всю городину, – каже на своєму городі Ольга Висовень, 78 років, із села Лука під Києвом* (ГПУ, 6.07.2010).

Отже, в сучасному газетному тексті у зв'язку з орієнтацією на інтерактивні технології подання новинної інформації, які активізують ступінь утягування читача в комунікативний процес, посилився сегмент лексико-фразеологічних знаків повсякденно-побутової культури. Вони надають дискурсивності й повсякденності сучасній журналістиці, соціо- та національно-культурного колориту, часом обнижують середньолітературну норму видання до периферійного народнорозмовного рівня.

Сполучення середньолітературної, народнорозмовної норм та елементів просторіччя надає медійним текстам, орієнтованим на масового читача, ефекту карнавалізації – сполучення голосів персонажів-респондентів як представників інституційного і неінституційного соціуму та автора-журналіста; поєднання стилістики високого, нейтрального й низького.

Кореляція «усність» – «розмовність» інтегрується в писемний текст за допомогою аналогічних для художнього стилю прийомів, створюючи характерну оповідність – трансформовані (стилізовані, оброблені) з метою інформування про дійсність, переповідання новин, коментування реальності комунікативні конструкти повсякденно-побутової сфери.

Бібліографічні посилання

1. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 494 с.

УДК 811.111'25

**В. І. Воскобойник,
В. Л. Іщенко**
Україна, Полтава

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИЧНОЇ ДЕРИВАЦІЇ В АНГЛОМОВНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ

У статті розглянуто особливості семантичної деривації в англомовній економічній терміносистемі, яка представлена метафорою, метонімією, розширенням і звуженням значення слова. З'ясовано, що найпоширенішою є метафоризація. Визначено когнітивні моделі, за якими відбувається семантична деривація англомовних економічних термінів.

Ключові слова: термін, англомовна економічна терміносистема, семантична деривація, метафора, метонімія,

розширення значення, звуження значення, когнітивна модель, термінологізація, транстермінологізація.

В статье рассмотрены особенности семантической деривации в англоязычной экономической терминосистеме, которая представлена метафорой, метонимией, расширением и сужением значения слова. Установлено, что самой распространенной является метафоризация. Определены когнитивные модели, по которым происходит семантическая деривация англоязычных экономических терминов.

Ключевые слова: термин, англоязычная экономическая терминосистема, семантическая деривация, метафора, метонимия, расширение значения, сужение значения, когнитивная модель, терминологизация, транстерминологизация.

The article considers the peculiarities of semantic derivation in English economic terminology. The aim of the research is to define structural and semantic features of English semantic derivatives that function as economic terms. To achieve this aim, we have identified the sources of semantic derivation in English economic terminology, established the basic types of semantic derivatives functioning as economic terms, and defined the main cognitive models of English economic terms formed by semantic derivation. Semantic derivation is the use of a name in a secondary function; it is a secondary nomination. The research demonstrates that semantic derivatives of the English economic sublanguage can be the result of some changes in the meanings of: economic terms (internal semantic derivation), commonly used lexis (external semantic derivation or terminologization), or terminological units from other terminological systems (transterminologization). In the process of creating an economic term by semantic derivation, the most typical features of a new concept is usually chosen, since economic terms have predominantly transparent motivation and understandable semantic transformation processes. Semantic derivation in English economic terminology is represented by metaphor, metonymy, extension and narrowing of meaning. The most common is metaphORIZATION, which is often the result of functional similarity. Metonymy is based on

some kind of association connecting two concepts. English economic terms can also be the result of synecdoche that is the variety of metonymy. Extension of meaning (generalization) is less common way of creating economic terms because from a cognitive perspective narrowing of meaning (specialization) is a less time-consuming mental action than generalization. Semantic derivatives in English economic terminology are formed according to different cognitive models including: process → its result, functional transfer, action → a person who performs it, fact / event → document, document → fact / event, place → the one who occupies this place, part → whole, process → object, object → material from which it is made, and others. The promising area of future research will be to study the peculiarities of other ways of creating economic terms and to establish conceptual structures that determine the peculiarities of term-formation processes in English economic terminology and other terminological systems.

Key words: term, English economic terminology, semantic derivation, metaphor, metonymy, extension of meaning, narrowing of meaning, cognitive model, terminologization, transterminologization.

Для сучасного стану англійської мови характерне зростання ролі термінологічних систем, у тому числі й англословної економічної терміносистеми, яка обслуговує сьогодні комплекс економічних наук: маркетинг, бухгалтерський облік, фінанси, менеджмент, статистику, оподаткування тощо. Як зазначають дослідники, у 90-ті роки у сфері економіки та бізнесу відбувалася революція, і навіть не одна, а цілих чотири. Перша пов'язана з глобалізацією ринків і бізнесу, друга – з комп'ютерами, третя – це революція в управлінні економікою й четверта революція пов'язана з впровадженням інформаційної техніки [5, с. 117].

Нова лексика, співвідносна з економічними поняттями, утворює значну групу інновацій останніх десятиліть в англійській мові. У зв'язку з цим актуальним, на нашу думку, є виявлення шляхів поповнення англословної економічної

терміносистеми. Зростання зацікавленості у вивченні особливостей англомовної економічної термінологіки також зумовлене збільшенням її впливу на розвиток словникового складу сучасних мов. Виявлення мовних ресурсів і засобів для вираження спеціального поняття, з одного боку, сприяє впорядкуванню та систематизації англомовної економічної терміносистеми, а з другого – забезпечує покращення мовної підготовки спеціалістів у сфері перекладу й економіки.

Одним із способів термінотворення англомовної економічної терміносфери є семантична деривація, дія якої ще не була достатньо досліджена. Семантичні трансформації слів були предметом ряду праць таких відомих зарубіжних і українських лінгвістів, як: R. Bartsch, M. Johnson, G. Lakoff, D. Cruse, F. Palmer, В. Виноградов, Д. Шмельов, О. Кубрякова, В. Телія, О. Єрмакова, О. Потебня, Л. Булаховський, В. Русанівський, Л. Лисиченко, О. Тараненко, Ю. Карпенко, М. Полюжин та ін. Учені вивчали особливості семантичних дериватів окремих економічних субмов, а саме: менеджменту [8], оподаткування [6], фінансів та кредитно-банківської справи [2, 3, 7]. Однак загальні особливості процесу семантичної деривації в англомовній економічній терміносистемі ще не були достатньо сформульовані в сучасній лінгвістиці. Саме цим визначається актуальність пропонованої розвідки.

Метою нашого дослідження є встановлення джерел та основних механізмів семантичної деривації в англомовній економічній терміносистемі.

Для досягнення цієї мети було поставлено такі завдання:

- виявити джерела семантичної деривації в англомовній економічній терміносистемі;
- з'ясувати основні механізми творення семантичних дериватів, що виконують функції економічних термінів;
- визначити основні моделі семантичних дериватів-термінів у субмові економіки.

Матеріалом дослідження слугують 254 семантичні деривати, відібрані з лексикографічних джерел англомовної економічної термінологіки й періодичної літератури з економіки.

Семантична деривація – це використання імені у вторинній функції, тобто вторинна номінація. «Усі семантичні деривати є наслідком вторинної номінації – у тому значенні, що зовнішня оболонка слова (лексема) не створюється в акті такої номінації, а вдруге використовується назва, яка раніше існувала в мові: «стара» назва – новий об’єкт номінації», – зауважує М. Кронгауз [7, с. 4–5]. Семантична деривація – це процес появи у слова семантично похідних значень, семантичних конотацій, тобто процес розширення семантичного обсягу слова, що спочатку призводить до появи семантичного синкретизму, який зникає зі збільшенням частотності вживання слова з новим похідним значенням.

Як демонструють результати дослідження, семантична деривація англomовної економічної терміносфери здійснюється шляхом:

а) переорієнтації значення економічного терміна (внутрішня семантична деривація): слово *market* має такі значення в англomовній економічній терміносистемі: 1) *open space or building where food products or goods are bought and sold* («*ринок як місце чи будівля, де здійснюється продаж або купівля продуктів чи товарів*»); 2) *shop or store where food products are sold: a fish market* («*магазин, де продаються продукти – рибний магазин*»); 3) *region or country where commodities can be bought or sold – the foreign market* («*регіон або країна, де товари можуть купуватися або продаватися; зовнішній ринок*»). Практично друге й третє значення терміна *market* є результатом внутрішньої семантичної деривації;

б) переорієнтації значення загальноновживаних мовних одиниць (зовнішня семантична деривація або термінологізація): *leakage – a withdrawal from the banking system that reduces the potential expansion of the money stocky* («*вилучення активів з банківської системи, яке зменшує потенційне розширення валютних резервів*» від загальноновживаного значення «*втрати, витік*»); *snake – an agreement among some Western European countries to keep their currencies within a narrow band of fluctuation* («*змійка – система узгодженого у встановлених*

межах коливання валют низки західноєвропейських країн» від «змія»);

в) переорієнтації значення термінологічних одиниць інших терміносистем (транстермінологізація): *band – the range within which an exchange rate could move* («діапазон коливань обмінного курсу») від музичного терміна «смуга»); *contagion – the spreading of bad news about one bank to other banks* («поширення поганих новин про якийсь банк серед інших банків» від технічного терміна «вплив»).

У процесі семантичної деривації спостерігаємо різні асоціативні перенесення. Ю. Апресян зазначає, що семантичні асоціації є важливим аспектом конкретної лексики, оскільки асоціації багато в чому визначаються психологією людини, яка аналізує явища, що її оточують, і називає реалії, які вона спостерігає [1, с. 23]. Виявлення асоціацій є важливим для вивчення будь-якої номінації, особливо спеціальної, адже завдяки асоціаціям існують такі мовні явища та тропи, як полісемія, метафора, метонімія, синекдоха.

Семантичний зв'язок між первинним і вторинним значенням економічного терміна, утвореного шляхом семантичної деривації, зумовлений наявністю в їхній структурі спільного семантичного інваріанта [4, с. 26], наприклад, від значення *take-over* «взяття під контроль» виникло значення «поглинання, купівля зовнішньою групою інвесторів достатньої кількості акцій для придбання контрольного пакета акцій банку» (*a purchase by an outside group of investors of a sufficient amount of shares to acquire a controlling interest in a bank*). Тут простежуємо певні асоціативні зв'язки на основі метонімічного перенесення на рівні плану вираження. Це ілюструє, що між терміном та одним із його семантичних складників існують парадигматичні – синонімічні чи асоціативні – зв'язки.

Наявність спільних складників узагальненого семантичного інваріантного компонента свідчить про те, що для терміна властивий феномен умотивованості, яка є загальною ознакою семантичного способу термінотворення.

У результаті дослідження було виявлено, що семантична деривація в англomовній субмові економіки представлена метафорою, метонімією, розширенням і звуженням значення слова.

Найпоширенішим способом семантичної деривації є **метафоризація**, яка найчастіше ґрунтована на функціональній подібності: *pirating* – *піратство, грабування* → *переманювання кадрів*, *bridge* – *міст* → *горизонтальний зв'язок між спеціалістами різних відділів одного рівня ієрархії*. Основою метафоричного перенесення є, зазвичай, функціональна подібність об'єктів номінації або схожість загальних характеристик і асоціацій, пов'язаних із референтом [8, с. 97]. Прикладами метафоризації є терміни, утворені за такими моделями: дія → той, хто її виконує: *management* – *управління; керівництво; завідування; менеджмент* → *дирекція; органи управління; адміністрація (компанії)*; подібність функції: *relief* – *грошова допомога нужденним* → *звільнення від уплати* → *знижка з податку (особливо боржникам або особам з фінансовими проблемами)*; *teller* – *оповідач* → *teller* – *касир, операціоніст у банку*; *bear* – *ведмідь* → *bear* – *спекулянт, який грає на пониження курсу*; процес → його результат: *collection* – *збір податків* → *надходження податкових платежів*; результат → процес: *split* – *тріщина* → *split* – *дроблення акцій*; факт / подія → документ: *assessment* – *оцінка (прибутку, нерухомості)* з метою оподаткування → *документ, що фіксує оцінку оподатковуваного прибутку й суму податку до сплати*; *stock* – *запас* → *stock* – *акція*.

Метонімічне перенесення в англomовній економічній терміносистемі ґрунтоване на перенесенні назви одного об'єкта чи класу об'єктів на інші на основі асоціації за суміжністю. Метонімія демонструє найбільшу продуктивність у сфері іменника, де виявлено такі типи метонімічного перенесення: місце – той, хто займає це місце: *chair* – *стілець* → *головуючий (на зборах)*; місце → те, що там знаходиться: *pool* – *басейн* → *фонд іноземної валюти*; предмет – матеріал, з якого зроблено цей предмет: *plastic* – *пластмаса* → *кредитні і дебетові*

картки; процес → предмет: *nutrition* – харчування → наука про харчування.

Особливим різновидом метонімії є **синекдоха** – перенесення назви з цілого на частину й навпаки, наприклад: *brain* – розум, розумові здібності; *інтелект* → висококваліфіковані працівники, *hand* – рука → (найманий) робітник, який займається фізичною працею, особливо на фермі, заводі чи фабриці, *office* – офіс, контора → офісні службовці, співробітники, колеги.

В англомовній економічній терміносистемі також виявлено метонімічні лексико-семантичні варіанти слів, сформовані на основі аналогії, яка на сучасному етапі розвитку англійської мови виявляє значну активність [5, с. 181]. В останні десятиріччя минулого століття виникла низка складних слів на позначення різних категорій працівників за аналогією до термінів *white-collar worker* та *blue-collar worker*. До них належать такі інновації, як *green-collar worker* – працівник охорони навколишнього середовища, *steel-collar worker* – робот, *frayed-collar worker* – працівник, який має низьку заробітну плату, *gold-collar worker* – фахівець, який має великий попит; працівник літнього віку.

Для метонімії характерна значно менша продуктивність в утворенні англомовних термінів економіки порівняно з метафоризацією.

У деяких термінів розвиток значень відбувається за кількома моделями, наприклад: *levy* – збір, податок (функціональне перенесення) → примусове стягнення податкового боргу (подія → документ) → арешт майна – офіційний документ податкової адміністрації; *taxation* – система оподаткування (об'єкт → дія) → оподаткування (дія / процес → результат) → кошти, зібрані через податки.

Різновидами семантичного словотвору є також звуження й розширення значення, які виявляються через дефініцію, що окреслює смислові межі терміна, або через контекст, що сприяє правильному розумінню значення слова. Розвиток семантики термінологічної лексики шляхом семантичної деривації,

зазвичай, пов'язаний зі звуженням (спеціалізацією або конкретизацією) значення слова.

У досліджуваному матеріалі частіше фіксуємо **звуження** (спеціалізацію або конкретизацію) значення слова. Основним ресурсом поповнення англомовної економічної терміносистеми є загальновживана лексика, наприклад: *skill* – *уміння*, *майстерність* → *фахова кваліфікація*, *planner* – *людина, яка планує все наперед*, *педант* → *розробник плану (людина, котра займається плануванням як професійною діяльністю)*, *complement* – *додаток (до чого-небудь)* → *штат (співробітників організації)*, *longevity* – *довговічність* → *стаж роботи, вислуга років*.

Поряд із термінологізацією в результаті звуження значення слова відбувається також зворотний процес – **розширення** значення термінологічних одиниць та перехід їх у загальновживану мову, тобто детермінологізація. Цей процес зумовлений загальною тенденцією залучення економічних процесів до сфери соціального життя суспільства, оскільки основним економічним об'єктом є людина, соціальні групи, організації, кола, об'єднання, спільноти, утворені в суспільстві для досягнення певної мети й вирішення соціальних завдань. Розширення значення (генералізація) застосовується рідше, оскільки спеціалізація, з когнітивного погляду, є менш трудомістким мисленнєвим процесом, ніж генералізація, наприклад: *interview* – *інтерв'ю* → *співбесіда*.

Отже, у процесі творення економічного терміна шляхом семантичної деривації зазвичай обирається найбільш типова ознака, яка лягає в основу нового поняття, оскільки економічний термін має переважно прозору вмотивованість і зрозумілі семантичні процеси перетворення. Семантична деривація в англомовній економічній терміносфері представлена такими механізмами: метафорою, метонімією, розширенням і звуженням значення слова. Найбільш продуктивною є метафоризація, яка найчастіше спирається на функціональну подібність. Семантична деривація термінів англомовної економічної терміносистеми відбувається за різними

когнітивними моделями, серед яких найбільш продуктивними є такі: процес → його результат, функціональне перенесення, дія → той, хто її виконує, місце → той, хто займає це місце, частина → ціле, рід → вид, місце → те, що там знаходиться.

Перспективний напрямок подальших досліджень убачаємо у вивченні особливостей інших способів творення економічних термінів і встановленні концептуальних структур, що визначають специфіку словотворчих процесів в англійській економічній субмові та інших терміносистемах.

Бібліографічні посилання

1. Апресян Ю. Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики. Москва : Просвещение, 1966. 302 с.
2. Белозьоров М. В., Грицьків А. В. Використання загальноживаної лексики у фахових термінах (на прикладі англійської фінансової термінології). *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук. праць. Київ : Логос, 1998. С. 51–57.
3. Дуда О. І. Процеси термінологізації в сучасній англійській мові (на матеріалі літератури з кредитно-банківської справи) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2001. 20 с.
4. Дудок Р. Проблеми значення та смислу терміна в гуманітарних науках : монографія. Львів : Видав. центр. ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 358 с.
5. Зацний Ю. А. Мова і суспільство: збагачення словникового складу сучасної англійської мови. Запоріжжя : Запорізький державний університет, 2001. 243 с.
6. Кришталь С. М. Структурно-семантичний аналіз метафоричних термінів підмови фінансів в англійській і українській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Донецьк, 2003. 21 с.
7. Кронгауз М. А. Семантика. Москва : Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. 399 с.
8. Сухачова Н. С. Семантична деривація в англійській терміносистемі менеджменту. *Лінгвістика* : зб. наук. праць. Луганськ : Луганський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2015. Вип. 32. С. 95–102.

УДК 81'38

С. Я. Єрмоленко
Україна, Київ

МОВА СУЧАСНОГО «КРАСНОГО ПИСЬМЕНСТВА» І ЛІТЕРАТУРНА МОВА

У статті розглянуто активні засоби творення індивідуальних стилів художньої літератури: взаємодію писемно-книжних та усно-розмовних, діалектних джерел української національної мови. На прикладі різностильових і різножанрових текстів Дмитра Кешелі, Марини Гримич, Андрія Любки, Ольги Слоновьської простежено відтворення гумористичних, реально-побутових ситуацій, формування текстів із змістом лірично-романтичних роздумів, реценцією понять міжкультурного спілкування. У пізнавально-естетичній функції мови сучасної прози виявлено тенденції стилізації діалектного спілкування, вкраплення в українські тексти іношомовних висловлень, які виконують функцію індивідуалізації мови персонажів на тлі авторської оповіді.

Ключові слова: мова художньої літератури, літературна мова, стилізація, діалект, текст, мінітекст, книжні вислови, вкраплення чужих слів, міжмовні контакти.

В статье рассмотрены активные средства формирования индивидуальных стилей художественной литературы: взаимодействие письменно-книжных и устно-разговорных, диалектных источников украинского литературного языка. На примере стилизованных и жанровых разновидностей современных художественных текстов Дмитрия Кешели, Марины Гримич, Андрея Любки, Ольги Слоневской прослежены приемы речевого воспроизведения юмористических, реально-бытовых ситуаций, лирически-романтических размышлений, рецепции понятий межкультурного общения. В познавательной-эстетической функции языка современной прозы выявлены тенденции

стилизации диалектного общения, использование в украинских текстах иноязычных высказываний, выполняющих стилистическую функцию индивидуализации речи персонажей на фоне авторского повествования.

Ключевые слова: язык художественной литературы, литературный язык, стилизация, диалект, текст, минитекст, книжные высказывания, иноязычные элементы, межкультурные контакты.

The article deals with the problem of correlation between the language of fiction and common literary language as a kind of Ukrainian national language. Along with the generally accepted standard of literary language, which is characterized by the dialectical nature of the literary norm, there is a separate style – the language of fiction, which has its own stylistic norm.

In different periods of development of literary language, artistic style has been used as a means of creating individual styles, a means of modelling language parties of characters oral, dialect sources, linguistic features of writing and book styles of previous eras.

Contemporary Ukrainian prose cultivates the phenomenon of stylization – the reproduction of territorial and social dialects in artistic narratives in order to create local colour, shade the features of the characters' language, achieve a humorous effect.

Situational and linguistic humour is used by Dmytro Keshel in the novel-collage «Rodaky». In the author's narrative ethnocultures interact, the language of the Transcarpathian village is stylized, the characteristic linguistic features of the historical past (precedent names), engraved in the newspaper stamps of the nomination of the recent socio-political system. The stylistic diversity of the text of the novel is facilitated by passages of lyrical and romantic content, in which the author captures the lexical and phraseological richness of the Ukrainian language, providing specific linguistic and expressive means of individual emotional and expressive colouring.

The work of Maryna Hrymych draws attention by the reception of the concepts of intercultural communication, masterful stylization of local dialects, various forms of expression of the ethnocultural content of the artistic narrative. Used foreign-language lexical nominations, words-exoticism not only call the realities of another

culture, which is typical of scientific description, but also help to create sign characteristics of dialogues and the internal language of the deduced characters.

Trends in the stylization of territorial and socio-cultural dialects are accompanied by a deepening of the psycholinguistic content of contemporary artistic prose. The article illustrates the artistic and figurative individual understanding of the motives of nostalgia inherent in numerous artistic texts (texts by M. Hrymch, A. Liubka, O. Sloniowska).

Key words: language of fiction, literary language, stylization, dialect, text, minitext, book expressions, other people's words inclusion, interlingual contacts.

*Художнику – немає скучних норм.
Він – норма сам. Він сам в своєму стилі.
Іван Драч*

У сучасну мовну практику повертається (вона завжди була в пам'яті освічених людей) назва художньої літератури «красне письменство». Творці красного письменства – це письменники, які пишуть художні твори. Саме письменники, як свідчить історія української культури, історія української словесності та численні праці лінгвістів, є творцями літературної мови.

Літературно-мовна практика видатних письменників лягла в основу створення національних лексиконів; до них звертаються мовці, щоб перевіряти й поглиблювати свої знання літературної мови, пізнавати зміни, що їх зазнає мова як суспільне явище. У певні періоди історії національної культури, коли художній стиль домінував у сфері національного самовираження, письменники сприяли розширенню словника літературної мови. Згадаймо Лесю Українку, твори якої, присвячені темам життя східних народів, давньої історії, актуалізували словник інтелектуального спілкування. Змодельовані життєві ситуації потребували звучання української мови, тобто звертання до різних тем, зображення життя людей в інших культурах, зокрема й через художні переклади, розширювали виражальні можливості українського слова.

Перекладачі завжди дбали про освоєння рідною мовою видатних творів світової літератури, з якими приходили у свідомість українців нові ідеї, нові слова-поняття. Теорію «культурництва» пропагував у другій половині XIX ст. Пантелеймон Куліш, пор. написану в стилі молитви його поезію «До Шекспіра»:

*Нехай нас укротить твоя душа велика,
Нехай покине нас козацька воля дика,
Що кров'ю тішилась, хвалилась пожарами,
Туманила людей брехливими вістями,
Піснями славила безумне гайдамацтво,
Кляла культурників, як людоджерне панство...*

У полемічному запалі Кулішевих рядків чутно відгомін тогочасних суспільних ідей, різні погляди письменників на завдання «красного письменства». Йшлося насамперед про тематичні орієнтири української поезії, прози, які закономірно активізували лексико-фразеологічні, граматичні можливості ідіостилу, зумовлювали індивідуально-авторське бачення розвитку української літературної мови, зокрема, протиставлення, з одного боку, книжної, аристократичної, а з другого – народної, «плебейської», як її тоді називали, мови. Ця суперечка відгукувалася і в приписуванні І. С. Нечусві-Левицькому теорії розвитку літературної мови, орієнтованої на мову українського села. Показово, що впродовж XIX століття оцінний зміст названих вище антонімічних понять змінюється, оскільки вони набувають не лише культурно-оцінного, естетичного значення, а й суспільно-політичного, соціального, надто в період зростання національно-мовної свідомості українців, осмислення ними своєї історично-культурної ідентичності в контексті прагнення кожної слов'янської нації мати свою літературу, запроваджувати повноцінну освіту національною мовою.

Українське красне письменство від «Енеїди» Івана Котляревського, який, за словами Павла Житецького, «подивився на світ очима українця», явило світові новий напрям розвитку української літературної мови з її художнім стилем. Нуртуючи в красному письменстві, народнорозмовні, писемно-

книжні, фольклорні джерела літературної мови в кожную історичну добу оновлювали жанрові різновиди літературної мови, надавали характерних ознак індивідуальним стилям.

У художній прозі кінця XX – початку XXI ст. спостерігаємо виразну тенденцію – використання територіальних і соціальних діалектів як стилістичного засобу для моделювання мови персонажів, урізноманітнення стилізованої прямої мови, для пошуків особливої тональності авторської оповіді.

Звернімося до художніх текстів українською мовою першої чверті XXI ст. Вони об'єднують різноманітні авторські стилі, специфіка яких виявляється в неоднаковому співвідношенні експресивних книжних та розмовних засобів. Із погляду майстерного використання різних джерел індивідуалізації мови персонажів, а також жанрово-стильової інтенції авторської оповіді привертає увагу роман-колаж – із стихій життя «Родаки» Дмитра Кешелі [2].

Початок його нагадує синтаксично-інтонаційну структуру оповідної манери (розповідь від першої особи) Григора Тютюнника в його оповіданні «Зав'язь». Проте лексика, фразеологія, характерні сленгові слова відразу переносять читача, по-перше, в побутову культуру сучасного закарпатського села (це назви рослин, одягу, страв, типові етикетні формули звертання, подяки, висловлення образи, лайки тощо); по-друге, виявляють уміння автора-оповідача синтезувати експресивізацію знижених жаргонних назв, діалектизмів, колоритних порівнянь і експресем книжного походження, стилістичне забарвлення яких мотивоване зв'язками з газетними штампами радянської доби. Наприклад:

– *Мамко мої солодкі, я такий слабкий, прости Господи, як мукачівське пиво, – крехче дід Мішо, підгодовуючи піч дровами.*

– *То все дощі, – розважливо резюмує баба Фіскарошка, прозвана так за довгий язик і смачну бесіду. – Налетіли, як ердильські цигани, і вже третій день їх і мітлою не виб'єш із села.*

– *Мамо, осел рогатий уже встав, марішку'му зелену [незлюблива лайка]? – гукає із сіней батько.*

Осел рогатий – це я. Прокинувся вже давно, проте лежу під периною, як пуголовок у намулі, із заліпленими очима і не маю

бажання не те що вставати, а жити взагалі. Добігає моє солоденьке літо, через кількаднів школа, і я мушу нині обрізувати свій хвіст – перескладати екзамен із біології. Чесно зізнатись, щорічне перескладання шкільних іспитів для мене вже стало ритуалом – і не вельми потерпаю. Проте сьогоднішній – винятковий: біологію перескладаю в пана вчителя Іштвана Фийси. А це все одно, що йти живісінькому в пекло або свідомо дати вирвати собі всі здорові зуби.

Ситуативний гумор у названому романі охоплює значний відтинок часу й простору – життя великої родини («родаків») трьох поколінь, які після Другої світової війни призвичаюються до нових суспільних порядків – утворення колгоспів, ставлення до усуспільненого добра. Художня оповідь від імені Митрика (Дмитра) – це розповідь і про шкільні пригоди хлопця, про його сприйняття характерів і поведінки родичів, і про характерні соціально-побутові умови закарпатського села в післявоєнний період.

Особливість художньої оповіді – метафоризація власних назв – самого села *Небесі*, а також привнесених у ці місця назв з усього світу. Запозичені для найменувань присілків назви *Аргентина, Бразилія, Палестина, Мексика, річка Амазонка* мали нагадувати мешканцям про ті країни, де вони бували на заробітках. Автор, дорослий оповідач, подає стисло інформацію літературною мовою про причину появи цих назв: *Цим дивовижним у тутешніх краях назвам пояснення дуже просте: наші люди постійно колесили світом у пошуках заробітків. А коли поверталися додому, скуповували за зароблене землі й оселялися в різних кутках, а далі – хто всерйоз, а хто просто за сміху – йменували ті поселення назвами держав і континентів, де заробили гроші, й купували за них землю. Це була своєрідна вдячність великому світові, який ніколи не давав загинути й померти з голоду бідному на долю закарпатцю.*

Тональність публіцистично-інформативного викладу, характерна для стилю автора-журналіста, чергується в тексті його роману із відтвореними колоритними фразами персонажів. У їхній місцевій говірці лексично-граматичні елементи різних стилістичних реєстрів – від нейтральних до гумористичних,

саркастичних. Емоційно-експресивні діалоги відтворюють невимушене спілкування людей, які мають різні характери, різний життєвий досвід, неоднаковий соціальний стан. Найчастіше в гумористичні ситуації потрапляє мудрий, дотепний Митрик, який має в селі чимало прізвиськ, а найперше було *«Палірник, тобто палій, підпалювач»*.

Сміхова культура односельців, яку спостерігав і відтворив письменник, захоплює читачів. Автор, наприклад, досить серйозно, офіційно подає інформацію про походження численних чудернацьких прізвиськ персонажів: *Прізвиськами, як правило, нагороджували за характером, подібністю, звичками, а часом і необачно кинутим словом. Так наше село вмістило в собі, не тільки всі великі держави і континенти, а й постійно пригрівало і давало притулок королям, цісарям, великим розбійникам, геніальним вченим, політикам світового масштабу і різної масті авантюристам. Село постійно множилося. Прийшов час, прізвиськ стало катастрофічно бракувати. І коли вже, бувало, з'являлись в одній родині два Гітлери чи дві Марії-Терезії, мудрі кебети взяли на озброєння досягнення науки і техніки. Отже, поряд із Гебельсами, Беріями, Кутузовими, Піфагорами у нас в сім'ях почали з'являтися Пеніціліни, Дусты, Пургени, Фугаси, Марганцовки і т. д.*

Авторський текст, за винятком прізвиськ, насичений книжними зворотами літературної мови. Інформативна авторська оповідь інкрустована асоціативно-образними порівняннями з гумористичним змістом, у яких прізвища відомих правителів («вождів») з'являються в несподіваному побутовому контексті: тут прочитуємо й вислови з Біблії, і пряму мову з ознаками міфологічного світогляду персонажа, і неочікувану, аж ніяк не гумористичну авторську сентенцію, пор.: *Баба, будучи вихована у глибоко релігійних традиціях, свято вірила, що всяка влада і величні мужі, які її представляють на землі грішній, – посланці Всевишнього. І тому з однаковою шанобливістю ранком кланялася Гітлеру і Леніну, Гортію і Сталіну, Масарику і Хрущову... Портрети цих та ще деяких інших «вождів», при яких довелося жити-вікувати бабі, висіли рядочком у комірчині, яку дідो постійно тримав на замку. Нікому навіть на гадку не спадало, що люди,*

які ніяк не могли поділити між собою незмірно велетенські земні простори, небеса і води Господні, заради яких гинули мільйони, зникали народи і держави, тепер умістилися у крихітній селянській комірчині. І всім було просторо, і всім було затишно й блаженно...

У сліпому поклонінні вождям моя баба мала ще одну вельми характерну звичку: коли поклонялася, скажімо, Гітлеру, обов'язково завішувала рушником портрет Сталіна. А коли хрестилася перед ликом Ференца Йовжки, винувато дивилася на Хрущова й перепрошувала: «Перебач'ми, Микито...». А коли зрідка зітхала перед портретами Маленкова чи Кагановича, оглядалася на Міклоша Гортія й сердито гаркала: «Не сверли ня своїми пультатими очами, бо то й ти винен, што они, закляття би їм, – туйки»... Потім замикала вождів на колодицю, ставала перед іконою Спасителя й каляся: «Но та пак што маву робити, Божіньку?.. Наслав'ись їх на нашу бідацьку голову, то мушу їх, марішку їм зелену, якось задобрювати, аби ще більшої біди не начинили».

Ситуативний гумор доповнюють висловлювання, побудовані на грі словом. Так, стилістичну функцію виконує багатозначне слово *поле*, саме те *поле*, яке забув провести в своєму зошиті з ботаніки Митрик: *Уранці я якось забув у зошиті з ботаніки провести поле і розігнався письмом на всю широчінь. Це тепер і впало в розгніване око пана Фийси.*

– Де твоє поле, либухурю килавий? – схопили пан Фийса мене за вухо і, крутячи його, злорадно продовжували. – Но та де твоє поле? Ану ж покажи, де твоє поле?

– Як де моє поле? Моє поле большевицькі зарази в колхоз забрали! – відповів зі злості я. Відповів рішуче, чітко, не кліпнувши оком і, як кажуть, без «задньої мислі».

Роман-колаж поєднує різні текстові структури. В одних – превалюють діалоги з колоритними звертаннями, оцінними судженнями, влучними фразеологізмами, несподіваними порівняннями. В інших – лаконічне авторське тлумачення поширених у мовній практиці конкретного соціуму висловів на позначення історичного часу: «*То це було до руських*», «*Се це було до колхозів*»: Ці фрази наче окреслюють якийсь зловісний кордон. І навіть не межі двома державами чи світами, а

Всесвітами. І якщо у фразі «то ще було до руських» могли звучати і веселі, і насмішливі, і саркастичні нотки, то «се ще було до колхозів» лунало сухо, холодно і коротко, як вирок небесного суду.

До типових номінацій з негативно-оцінною семантикою належать уведені в художній текст просторічні лексичні варіанти на позначення явищ радянського суспільно-політичного ладу: *колхоз, колгос, колгосний, партейний, советська власть*, а також стилізована пряма мова начальників, чиновників, які розмовляють російською мовою (*Перестаньте безобразничать, старухі, а то я щас міліцію позову!*). Часткове збереження звукової форми російських слів у погрозі «начальниці» підкреслює неприйняття селянами чужих реалій, негативне, скептичне ставлення до них. Бабина реакція на погрозу покликати міліцію передана дотепною реплікою як ознакою ситуативного гумору: *А для чого, паніко, кликати міліцію? Ми вже і так всьо випили, так што срохманам-міліціштам вже нішто пити...*

Негативна конотація в українському тексті російськомовних фраз, лексичних вкраплень наявна також у комунікативній ситуації, коли книжне слово *вердикт* і розмовний вислів *лускав як горіхи* увиразнюють парадоксальний висновок комісії про «неграмотність» місцевого поліглота пана Дийжі: *По якомусь часі після приходу руських пана Дийжу викликали до Мукачева на бесіду, а на правду – для перевірки на благонадійність. І тут виявилось, що Піфагор зовсім не знає російської мови. Італійську, угорську, англійську, французьку, німецьку, словацьку, чеську, польську Піфагор лускав, як горіхи. А ось поросійськи, хоч трохи і розумів, але не міг вимовити ані слова. Це вельми вразило комісію. Її голова видав такий вердикт: – **Товарищі, перед нами абсолютно неграмотний человек – он даже русского языка не знает!***

Майстерність авторської оповіді полягає в гармонійному поєднанні розповіді про різні ситуації, детальні описи емоційного стану персонажа, причому над усіма такими типами висловлювання домінує ефект гумористичного сприйняття дійсності. Цей ефект увиразнюють вкраплення місцевих слів

Наприклад, після «гостроязиких» діалогів баби, діда і вчителя про горілку («паленьку») Митька послали «бігти за чвертиною» до крамниці. Коментарями про місцеві назви побутової культури рясніє художня оповідь. Пор. пояснення місцевої назви: *У бовті – так у нас називали крамницю – виявилось порожньо...*

Хлопець на всі гроші купив яблучного повидла («а по-нашому – **мармалади**»). Такі коментарі привертають увагу читача до місцевого колориту, особливостей говірки.

Вихід за межі знань місцевої культури й асоціативні зв'язки із світовою історією засвідчує вживання в художній оповіді власних особових імен та географічних назв інших народів, пор.: *Сумніваюсь, чи мчали із таким нетерпінням гінці **Наполеона** із вісткою про перемогу імператора під **Аустерліцом**, як гнав додому із мармаладою я. Навіть не по землі нісся, а летів.*

Хоч які життєві ситуації постають на сторінках роману, його стиль орієнтований на створювану словом конкретно-чуттєву, образну картину. В українському красному письменстві відомі, скажімо, класичні описи українського ярмарку, а Дмитро Кешеля пропонує читачеві свій місцевий варіант словесної картини цього «дійства», яка, безумовно, доповнить національний образ ярмарку новими художніми деталями, авторськими спостереженнями. Пор.: *Тут же, на вулиці, квичали ображені свинчатка, мекали зажурені барани, кудкудахкали сварливі кури, телготали по-філософськи гуси, рапкали одностайно, як на партзборах, качки. Все це тут, на місці, різалось, парилось, варилось і смажилось під веселе дзюрчання домашнього вина з бочок. Паленьку теж пили, але в основному алкоголіки і приїжджі партейні кадри.*

Гуде, співає, танцює, цимбалить, скрипалить, фіглює, лається, свариться, б'ється і мириться осінній ярмарок-виставка уздовж усієї головної вулиці Мукачєва. І чим душа багата – тим сита і п'яна. Вистачає всього і всім – людям, птицям, міським бездомним собакам, кішкам, пацюкам та мишкам, мухам, бджолам, осам, джмелям і навіть червоним міським мурашкам. Хто п'є, хто їсть, хто дзьобає, хто смокче, хто натужно і поспішливо тягне крихтини по нірках.

І ось під обід, коли половина людю вже лежить під столами, деревами, на обочинах вулиць і тротуарів, починаються найголовніші урочистості – обхід ярмарку журі, яке має всякому плоду, страві, витвору мистецтва дати свою сувору партійну оцінку.

Мова роману-колажу Дмитра Кешелі багата не лише на стилістичні засоби створення гумористичного ефекту, а й на мінітексти – ліричні роздуми, у яких оживають світлі дитячі враження, спостереження за природою, явищами довкілля. Автор розкошує в можливостях українського словотворення; його нестримна фантазія малює навколишній світ такими улюбленими мовними засобами, як порівняльні звороти, метафори, наприклад: *...Я лежав собі на височезному березі яруги. Сонце, звисивши ноги, сиділо на маківці полудня і щасливо сміялося на всеньке велике літо. А воно, умудрене часом, уже готувалося до зустрічі з осінню. Я лежав на землі, а довкола мене росли аж до самого неба височезні пахнячі кукурудзи. А в них тихо і мирно дрімали нагуляні, як бики, вайлуваті гарбузи. Гронами звисала із тичок добра, щедра, ласкава, як селянка, пасуля-бумбачка. Поміж висохлим бадиллям картоплі, наче пані-генеральші, чинно сиділи викохані капуста....*

Земля піді мною була тепла і, як мати, щемливо ласкава. А небеса! Ні, ліпше небесиська чи небесища, незмірно глибокі, холоднопахучі, як кринична вода, і рідні, як братова сльоза. А в тих небесиськах-небесищах летів собі кудись тихо Мукачівський замок.

Не залишають байдужими читача й лірично-філософські роздуми автора про Слово. Можна стверджувати, що Слово й об'єкт оповіді, і суб'єкт описуваної ситуації. Привертають увагу авторські асоціації Слова із запахами, кольоровими картинами. Мати-художниця розповідає Митрикові легенду про слово «Любов»:

– Це слово «Любов», – пояснили мені із-за спини мамка. – Це його образ і запах. Слово «Любов» – найдревніше у всіх мовах світу. Воно народилося ще задовго до появи людини, – продовжувала мамка. – Тисячі літ Любов самотньо блукала по безмежних просторах Господніх, своїм теплом народжуючи і

запалюючи все нові й нові звізди. І Великий Творець, помітивши, яка велика сила і благородне світло таїться в цьому слові, взяв його на долоню і задумався. І так народився з Любові наш світ. З ріками, морями, горами і небесами... А в ньому з'явилася людина. Але першим було Слово. І Слово було у Бога на долоні.

Серед багатьох інших тема Слова (а ще ширше – тема Мови) – це авторський роздум з багатоплановими асоціаціями. Перехід від реально-побутових картин ярмаркового дійства до духовної сфери – творчості набуває символічного змісту, коли Митрикова мати-художниця спілкується з циганкою-волошкою.

Розмова про втрачену народом мову й про значення пісні на материнській мові виокремлює знаковий мінітекст роману-колажу Дмитра Кешелі: *Потім циганка зняла із плечей полотняну торбу, вийняла невеличку квітчасту хустинку і, простягнувши матері, мовила:*

– Це пісня на мові мого давнього-давнього народу. Але мій народ рознесло по світу, і він розгубився між далекими землями, як піщинки в безмежній пустелі. Але сказано: доки живе хоч одна людина, в якій – мова її народу, доти живе і сам народ. Народ, який втрачає свою материнську мову на землі, позбавляється і місця в Царстві Небесному.

– Але причім тут я? – боязко відсторонилась від дарунку волошки мамка.

– Я остання в цьому світі, хто пам'ятає мову мого давнього народу. Але відтепер буде ще одна жива душа, яка розуміє і пам'ятатиме пісню на материнській мові мого народу! – радісно і щасливо промовила. – Візьми цю хустку і, коли тобі буде важко, розгорни її – межі квітами лежать кілька слів. Вони тепер сплять, але в потрібну хвилину прокинуться і допоможуть тобі.

Тему мови як ознаки народу, як рідної, материнської мови часто актуалізують автори художніх текстів. Це, очевидно, зумовлено й такими світовими реаліями, як сучасні міграційні процеси.

Українського читача запрошують до знайомства з природою, культурою, мовою інших країн світу. Так, Марина Гримич у романі «Падре Балтазар на прізвисько Тойво» [1] досягла, на

нашу думку, пізнавально-естетичної гармонії, поєднавши цікаві сюжетні лінії легенди про «Нову Австрію» з етнокультурною та мовною інформаційною насиченістю художнього тексту, з мовними знаками бразильської, канадської та української культур. Українська культура (у свідомості мігрантів – *Старий світ*) асоціюється з образом баби Юстини, внук якої виріс у Канаді й у пошуках пригод (він мав авантюристичний характер) опинився в Бразилії. У творі природно звучать назви побуту, реалій як результат міжкультурної взаємодії. Але одна річ – фіксувати ці реалії, подаючи їх науковий опис, і зовсім інша – зробити ці назви-поняття знаковими характеристиками діалогів і внутрішньої мови виведених персонажів. Значення всіх уживаних слів-екзотизмів та іншомовних характерних мовних зворотів з англійсько-бразильської, англійсько-канадської, португальсько-бразильської мов розшифровуються у примітках, рідше – в тексті. З приміток читач дізнається про значення слів *фазендейро* (бразильський фермер, власник фазенди); *фармари* (так в укр.-кан. говірці називають фермерів. – прим. автора); *роси* (росами називають поля, розташовані поза сільськими осідками. – прим. автора); *фойси*. Пор.: *Так само Никитка з'ясував, що криві шабляки, які він спершу прийняв за холодну зброю, – то насправді були фармарські знаряддя праці, що звалися «фойси»* (знаряддя праці в Південній Бразилії – щось середнє між косами і мачете. – прим. автора). *Ними селяни фойсували* (косили – укр.-браз., з порт. – прим. автора).

Оскільки часто розповідь веде персонаж (падре Балтазар, він же Никитка), то пояснення слів-понять, уживаних у бразильській мові, потрапляють або в його монологи, або в авторську нейтральну мову. Монологи Балтазара стилізовані під український діалект, збережений у Канаді українськими переселенцями. У казковій Новій Австрії так само збережені ознаки діалектної мови переселенців, представників південно-західного наріччя української мови. Для сучасного читача така стилізована мова асоціюється частково з мовою української діаспори в Канаді та Америці.

Як засоби відтворення говіркової системи використано вставні слова, частки, прислівники (*той-во, гей-би, йой, файно,*

тіко), форми зворотного дієслова на ся (так сі стало), особливості відмінювання дієслів, іменників (вірут, житє, справедливости), форми роду іменників та вимова цих слів (карнаваля, жунгля, кольонія, пор'ядок). Пор. уривки: Я ... той-во ... ваш – ... парох, який ... той-во ... приїхав до вас у цю ... той-во жунглю, щоб вести вас, мов сліпих кошенят, до ... той-во ... світла великого!; – Йой, отче, та то така історія! Наші люде вірут, що Габрієль – то є австрійський цісар! Справжнісінький, їй-бо! Що він кинув те цісарське житє, вчинив у своєму замку таку карнавалю, що гей-би він умер, а сам поїхав до Бразилії, купив тут землицю і постановив, що тут буде Австрія, тіко не та, стара, а нова. І назвав він нашу кольонію Нова Австрія. І все у нас – як має бути: все по справедливости... Дуже файно всім сі живе.

Стилізація не означає автентичного відтворення на письмі діалектних особливостей вимови, слововживання, граматики. Вона має передати загальний колорит мови, відмінної від загальноновживаної, забарвити мову персонажів, а для цього потрібний натяк на відхід від літературного стандарту.

Показовий для сучасної української прози мотив ностальгії. У романі Марини Гримич тлумачення цього слова-поняття подано у формі діалогу, пор.:

– А чому вона [Марушка] така дивна? – спитав отець Балтазар.

– Таке сі трапляє, отче. Грамотні люде називають це «ностальжія». Хороба така. **Соудаде** по-бразиліянському (українці Бразилії називають місцеву португальську мову бразиліянською. – прим. автора), – коли людина не може звикнути до нового місця. Все їй осоружне, ніщо не тішить. Так сі стало з наших Марушков.

Пізнавальна цінність такого коментованого слововживання полягає не лише в розширенні змісту відомих номінацій, а й у використанні лексичного наповнення синонімічних рядів на позначення конкретного поняття. Такий синонімічний ряд моделює в тексті оповідання з психологічним змістом Андрій Любка (збірка оповідань «Кімната для печалі» [3]). Тут маємо різноманітний спектр семантичних відтінків бразильського

слова *саудаде*. Порівняно з лаконічним поясненням змісту слова *саудаде* у романі Марини Гримич у роздумі Андрія Любки розгорнуто синонімічний ряд співвідносних лексичних номінацій: *Я повернувся з Португалії й Бразилії всього кілька днів тому. Там мені теж здавалося, що душу огортає це містичне саудаде, але причину його я ідентифікував не в тузі за португальськими першовідкривачами, звісно; я думаю, що вся справа в спеці й утомі від неї. Сонце гріє так безбожно, а повітря таке сухе, що мимоволі хочеться присісти чи лягти, заплющити очі і слухати лише власне дихання, серцебиття і шум морських хвиль. У такі миті ти – немов рослина: безвольний, апатичний, меланхолійний, голос сідає й хрипить (дається взнаки відсутність вологи), ти сонний і ніжний. Це і є саудаде. Саме в такому стані хочеться співати чи бодай слухати фадо, цей гімн туги за втраченим, квінтесенцією суму.*

Після тропіків і бразильського *саудаде* я повернувся в український холод. Коли дощі за вікном, а підлога така холодна, що боїшся зранку вилізти з-під ковдри й ступити на неї босими ногами. Треба пережити це *саудаде*, дочекатися тепла, тоді стане легше. А наразі нікуди подітися зі своїми *спогадами*. Згадуєш людей, яких з усіх сил намагався забути. Причому згадуєш лише приємне, позитивне – так, ніби лише воно й було. Хочеться вибачати і обійматися. **Самотність** у ці дні така гостра, що найлегше зробити любовну помилку, від якої можна знову обпектися чи обморозитися. Лежиши під ковдрою з головою, надихуєш собі тепла, так і засинаєш. Прокидаєшся **сумний**, згадуєш, жалкуєш; весь час хочеться подзвонити на номер, який давно стер з телефону, але який пам'ятаєш напам'ять. Стаєш босими ногами на холодну підлогу, відчуваєш, як **сум** піднімається й коле тебе під серцем. **Самотність**, осінь і вітер, такий холодний, що аж очам від нього зимно. Тому очі заплющуєш і дивишся в себе, в минуле, згадуєш і жалкуєш, дихаєш і не можеш зігрітися. Ці два тижні холоду перед теплом. **Холоду передусім внутрішнього. Саудаде.**

Гостроту фізичних відчуттів і особливості психічного стану – все охоплює індивідуальне сприйняття автором-оповідачем змісту слова-поняття *САУДАДЕ*.

Іншу ситуацію про стан і відчуття ностальгії відтворює авторська оповідь у романі Ольги Слоньовської «Загублені в часі» [4]. Багато років не бачилися дві шкільні подруги. Одна, Лінда, давно виїхала в Ізраїль, а друга, Ганна, живе в Києві. Лінда весь час згадує Одесу й розповідає анекдот: *Сидять Роза і Фіма біля Тель-Авіва на лавочці коло свого шикарного особнячка. Літо. Вечір. Зорі. Місяць. Несподівано втомлена ностальгією за Україною Роза питає: «Фімо, звідси ближче до Бердичева чи до місяця?» – «Ой, Роза, Роза, що тобі казати? Краще зроби висновок сама! Ти місяць бачиш? Бачиш! А Бердичів?».*

Художні тексти початку ХХІ ст. привертають увагу до проблеми співвідношення, взаємодії мови красного письменства з українською нормативною літературною мовою. Постає питання про природу стильової норми художніх текстів, яка динамічно реагує на зміни в свідомості читачів (авторів), зміни естетичних смаків, загальновідоме твердження про нетотожність понять *мова художньої літератури / літературна мова* не заперечує актуальності вивчення обох феноменів як репрезентантів національно-мовної свідомості суспільства.

Пізнавально-естетична функція сучасних художніх текстів стимулює, по-перше, читацький інтерес до різновидів індивідуальних стилів, джерелами урізноманітнення яких є всі функціональні стилі літературної мови, територіальні й соціокультурні діалекти національної мови, по-друге, привертає увагу дослідників до проблеми взаємодії літературної мови й мови художньої літератури в конкретно-історичний (початок ХХІ ст.) період міжмовної та міжкультурної комунікації.

Бібліографічні посилання

1. Гримич М. Падре Балтазар на прізвисько Тойво. Київ : Нора-Друк, 2017. 256 с.
2. Кешеля Д. Родаки. Київ : ВЦ «Академія», 2017. 384 с.
3. Любка А. Кімната для печалі. Чернівці : Книги – ХХІ, 2016. 192 с.
4. Слоньовська О. Загублені в часі. Київ : Український пріоритет, 2018. 268 с.

Л. Л. Колесникова
Україна, Старобільськ

ВИВЧЕННЯ СЛОВЕСНОГО СИМВОЛУ В ПСИХОАНАЛІТИЧНІЙ ЕВОЛЮЦІЇ

Статтю присвячено основним теоретичним аспектам дослідження словесного символу в психолінгвістичній еволюції; з'ясовано погляди науковців на цю проблему; встановлено залежність словесного символу від уявлень як конкретної людини, так і певного народу та зовнішнього оточення. Символи розглянуто як репрезентації свідомих результатів діяльності. Акцентовано увагу на тотожності символу психопатологічним симптомам, на сприйнятті словесних символів як прояву стійких фігур несвідомого.

Ключові слова: архетип, міф, надсвідоме, несвідоме, образ, підсвідоме, свідомість, символ, символізація.

Статья посвящена основным теоретическим аспектам исследования словесного символа в психолингвистической эволюции; проанализированы взгляды ученых на эту проблему; определена зависимость словесного символа от представлений как конкретного человека, так и отдельного народа и внешнего окружения. Символы рассмотрены как репрезентации сознательных результатов деятельности. Акцентируется внимание на тождественности символа психопатологическим симптомам, на восприятии словесных символов как проявления устойчивых фигур бессознательного.

Ключевые слова: архетип, бессознательное, миф, образ, подсознательное, сверхсознательное, символ, символизация, сознание.

The article is devoted to the main theoretical aspects of the study of verbal symbol in psycholinguistic evolution. It studies out scientists' views on this issue.

The dependence of the verbal symbol on the visions of both a particular person and certain people and their cultural environment is established. Symbols are similar, because they are related to people's emotions and feelings and exist entirely in the human soul, being initially born in it and only then sent outwards.

Symbols are considered as representations not of an object or occasion, but of conscious performance. Emphasis is placed on the identity of the symbol with psychopathological symptoms, on the perception of verbal symbols as the manifestation of stable figures of the unconscious (i.e. archetypes).

The article describes the role of dream symbolism and alchemical symbolism, which contribute to the formation of varieties of symbolization, which is an intentional rather than a preconceived phenomenon of the psyche, more real than thinking, fantasizing or perceiving and clearly reflected in speech. It is noted that the meaning of symbols varies depending on the realities in different cultures, a significant number of characters have different meanings based on the various experiences that are associated with one physical phenomenon. The symbol is able to reflect the inner, hidden human world, it projects outward implicit unconscious of a man. Attention is drawn to the role of association laws, which necessarily arise in the human subconscious and are directly involved in the creation of symbols.

It is proved that it is indisputable to acknowledge the psychological origins of the functioning of verbal symbols.

Key words: archetype, unconsciousness, image, myth, subconsciousness, superconsciousness, symbol, symbolization, consciousness.

Поняття символу є об'єктом дослідження в лінгвістиці, літературознавстві, естетиці, семіотиці, філософії, психології. Цій проблемі присвячено праці відомих вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема: З. Василько [2], О. Лосєва [7, 8], В. Телії [10], І. Франка [11], З. Фрейда [12], В. Шаяна [13], К. Юнга [14] та інших. Актуальним залишається питання психологічних аспектів дослідження символу, який, за теорією З. Фрейда, співвідносний із загальнолюською символікою,

порівнянням, належить несвідомим уявленням народу та є заміщенням чогось.

Мета нашої статті – дослідити становлення словесного символу в психоаналітичній еволюції як такого, що існує не лише в уяві людини, але й у різних сферах її практичної діяльності.

Стосовно символіки, яку «вживає несвідоме», З. Фрейд зауважив, що «вона почасти індивідуально відмінна, а почасти типова й, певно, збігається з тією символікою, якою послуговуються міфи й казки» [12, с. 367]. Поетичні народні твори зі словесними символами, уважає вчений, так само можна пояснити за допомогою сновидінь.

Одну з найглибших концепцій символу в ХХ ст. розробив К. Юнг, котрий, як і З. Фрейд, символізму снів приділяє важливе значення. Він звертається до алхімічної символіки й до символів східних релігій, виділяючи такі різновиди символізації:

1) порівняння за аналогією (тобто порівняння між двома об'єктами або символами за тією самою координатою або «загальним ритмом»), напр., між вогнем і сонцем;

2) об'єктивне казуальне порівняння (грунтоване на властивостях самого символічного об'єкта, напр., сонце як подавець життя);

3) суб'єктивне казуальне порівняння (функціонує за аналогією до другої групи, з тією лише відмінністю, що воно безпосередньо ототожнює внутрішню силу з деяким символом або об'єктом, що виконує релевантну символічну функцію), напр., змія;

4) функціональне порівняння, засноване не на самих символічних об'єктах, а на їхніх діях, що наповнюють образ динамізмом і драматизмом [14, с. 45].

Для позначення універсальних символів, яким властива найбільша постійність і дієвість, максимальний потенціал для психоаналітичної еволюції та які вказують на напрям від нижчого до вищого, К. Юнг уживає слово «архетип». Але він надає архетипу іншого, додаткового значення, пов'язуючи його зі структурою психіки й відділяючи від символу за його сутнісним значенням. Символи діють як перетворювачі, їхня

функція полягає в тому, щоб перетворювати «нижчу» форму лібідо у «вищу». Архетипи не становлять чогось зовнішнього, непсихічного, хоча вони зобов'язані конкретністю своєї образності враженням, отриманим іззовні. Незалежно від зовнішніх форм, іноді навіть за прямим контрастом із цими формами архетипи становлять життя й сутність надіндивідуальної душі (психіки). Учений тлумачить архетип як міфологічний, чисто людський аспект символу, тоді як сувора система символів здатна існувати навіть за відсутності людської свідомості, оскільки вона заснована на космічному порядку, зумовленому «вертикальними» зв'язками. Такою системою символів є синтез, який перетворює системи вібрації, що є відлунням єдиної базової первинної «моделі», у духовну мову [14].

К. Юнг поділяє символи на природні й культурні. Природні походять із беззмислового змісту психологічного й тому становлять значну кількість варіацій основних архетипових образів. Культурні символи – це, по суті, ті, якими послуговувалися для вираження «довічних істин» і які в багатьох релігіях використовують досі.

Отже, К. Юнг відкинув запропоновану З. Фрейдом тотожність символу психопатологічним симптомам і витлумачив усе багатство людської символіки як прояв стійких фігур несвідомого (тобто архетипів). На наш погляд, небезпечним моментом юнгівської символіки є повне знищення меж між символом і міфом та перетворення символу в стихію, що позбавлена твердого смислового підґрунтя. К. Юнг, досліджуючи символи в психології, підкреслював і цінність релігії саме з психологічного погляду. Він зауважував: «Наскільки б витонченою не була би наукова теорія, з психологічного погляду сама по собі вона має меншу цінність, ніж релігійний догмат. Теорія є найвищою мірою абстрактною, абсолютно раціональною, тоді як догмат виражає за допомогою образу дещо ірраціональне. Догмат зобов'язаний своїм існуванням, з одного боку, так званому безпосередньому досвіду «одкровення» (боголюдина, хрест, непорочне зачаття, Трійця тощо), а з другого – співробітництву багатьох умов, яке не припинялося протягом століть» [14, с. 162]. Отже, останнього можна досягти лише

використанням різного типу символів, і оскільки догмат відображає спонтанну та автономну діяльність психіки, він не змінюється століттями, тому й символи існуватимуть стільки, скільки існуватиме догмат. Уважаємо, що таку концепцію яскраво підтверджують релігійні символи, наприклад, вівтар, хрест, свята вода як символи спокутування гріхів й очищення душі.

Мовою символів створені міфи в різних культурах. Такі символи виявляють подібність, оскільки наближаються до емоцій і відчуттів людей. Водночас значення символів різняться залежно від реалій у різних культурах, значна кількість символів має різне значення й залежно від різноманітних переживань, які асоціюються з одним фізичним явищем. А. Бєлий під символами розуміє «образи наших переживань; ми розуміємо під образом переживання нерозкладну єдність процесів відчуття, воління, мислення; ми називаємо цю єдність символічним образом, тому що вона невизначена в термінах почуттів, волі й мислення; ця ж єдність уособлюється в кожній миті індивідуально; ми називаємо символом індивідуальний образ переживання» [1, с. 76]. Отже, символ здатен відображати внутрішній, прихований світ людини, він проектує назовні безумовне несвідоме людини.

Своєрідна теорія символу належить О. Лосєву, який стверджував, що символ – це функція відображення дійсності; смисл дійсності; інтерпретація дійсності в людській свідомості; сигніфікація дійсності; перетворення дійсності; субстанційне поєднання ідеального й реального; сама ж річ за її суттю [8, с. 51, 128]; така образна конструкція, що може вказувати на будь-які межі небуття й зокрема на безмежжя [7, с. 443].

Якщо в науковому просторі психологів символ майже цілком існує в душі людини й лише потім він спрямовується назовні, на Природу, то в переконаннях езотериків символізм заснований на рівності макрокосм-мікрокосм. Для них «вище ніколи не може символізувати нижче, хоча й зворотне є правильним» [4, с. 34]. Символ обов'язково стоїть нижче того, що він символізує. Але, з іншого боку, вище може нагадати нам про нижче. Завдяки цій відповідності вся Природа є ніщо інше, як символ. Її справжнє

значення стає очевидним, тільки якщо її розглядати як показник, що змушує нас усвідомити надприродні, метафізичні істини.

Дослідники феномена свідомості та її значення для людини М. Мамардашвілі й О. П'ятигорський розглядають символи як репрезентації не предметів і подій, а свідомих результатів діяльності. Якщо знак указує на предмет, то символ указує на свідомість [9, с. 92].

Такої думки дотримується й фахівець у галузі релігійного символізму та архаїчної свідомості М. Еліаде, котрий стверджує, що завдяки символу відбувається вихід за межі того «фрагмента», яким є Людина, й інтеграція цього «фрагмента», по суті, охоплює суспільство, культуру, усесвіт: «Об'єкт перетворюється в символ унаслідок того, що символічна функція оволодіває ним, – і намагається з'єднатися з Усецілим. Таке єднання не буде тим самим, що й змішування, оскільки символ не обмежує пересування або циркуляцію з одного рівня на інший і, хоча й інтегрує всі ці рівні та плани реальності, але не зливає їх в одне – тобто не руйнує їх» [цит. за: 4, с. 35]. Якщо Всеціле може бути складником усередині значного фрагмента, то це відбувається через те, що кожен фрагмент заново формує Всеціле [3, с. 48].

Аналізуючи специфіку відображення психічних явищ у мові, В. Телія характеризує символи як репрезентанти наївної картини світу й водночас її складники, разом з якими вони є образом світу, у який кожне нове покоління привносить власне бачення [10, с. 68].

Оскільки ми розглядаємо символ з позиції психоаналізу, то звертаємо увагу на роль законів асоціацій, які виникають у підсвідомості людини й відповідно беруть участь у їхньому творенні. І. Франко в роботі «Із секретів поетичної творчості», досліджуючи процес виникнення асоціацій у людському мисленні, зазначав, що людська духовна діяльність полягає, зазвичай, на двох прикметах психічного устрою: на можливості репродукції вражень, які колись безпосередньо торкали наші змисли і тепер є тільки психічними копіями, ідеями, і на другій прикметі того устрою, що одна така репродуктивна ідея викликає за собою іншу, далі ряди ідей і так без кінця [11, с. 47].

У контексті народного світогляду й української ментальності В. Шаян розглядає символ як «зовнішній знак для уявлень, емоцій та ідей... Символ є якістю вищою від слова. Символ є комплексом слів і ідей, виражених одним знаком. Символ репрезентує все те, що міститься в цілій системі ідей, а рівночасно щось більше, щось, що в цій системі ідей не дозволить висловити ні словом, ні в жоден інший спосіб. Думаючи про символ чи викликаючи його в нашій свідомості чи теж у магічній дії, ми немов «одним словом» зачіпаємо весь комплекс з усією його ідейно-моральною висотою і глибиною» [13, с. 766–767].

З огляду на зазначене в структурі несвідомого виділяють підсвідоме й надсвідоме. Досліджуючи вплив психічного на художній твір, можна припустити, що саме надсвідоме сприяє створенню художніх творів, є актуальною передумовою походження міфів, вірувань. Але в той же час механізм сновидінь залишається специфічним проявом його діяльності. Розуміння, усвідомлення й сприйняття будь-якого матеріального витвору мистецтва передбачає використання підсвідомого досвіду реципієнта та сфери його надсвідомого, що сприяє виникненню феномену співпереживання або інших почуттів і вражень. Не можна не погодитися з думкою З. Василько, що «українська психічна структура вирізняється емоційно-почуттєвим характером, сентиментальністю, ліризмом» [2, с. 14], а це, звичайно, відображено й у площині словесних символів.

Символізація – це домисленнєве, а не дорозумове явище психіки, вона реальніша за мислення, фантазування чи сприймання й виразно відображена в мовленні.

У межах нашої розвідки певний інтерес становить дослідження Л. Лисиченко окремих рис мовної картини світу поета, співвідносних із його психічним типом. На перше місце дослідниця поставила слова, що позначають колір, зауваживши: «Оскільки поетична картина світу поета-інтраверта всередині нього, то вона не кольорова, а забарвлена переважно в ахроматичні (чорний, білий, сірий) кольори. Цьому відповідає й

лексика на позначення кольорів. Це спостерігаємо, наприклад, у поезії В. Стуса. Навіть назви хроматичних кольорів стоять поруч із словами *чорний, почорнілий, сивий, олив'яний* тощо» [6, с. 140]. І навпаки, продовжує дослідниця, «у поезіях екстравертів світ, який лежить зовні перед поетом, яскравий і барвистий, і відповідно назви хроматичних кольорів посідають у їхній мовній картині світу значне місце. Барвистий є мовний світ у поезіях П. Тичини, М. Рильського та ряду інших поетів» [Там само, с. 141].

Отже, безперечним є визнання психологічних витоків функціонування словесних символів. Інтерпретацію словесних символів будь-якого типу необхідно розглядати не лише з урахуванням їхнього походження з соціальної чи матеріальної системи, але й з огляду на психічну реальність та ментальний досвід членів суспільства.

Бібліографічні посилання

1. Белый А. Символизм как миропонимание. Москва, 1994. 528 с.
2. Василько З. С. Символізація значення слова в українському фольклорному мовленні (на матеріалі фауноназв у казках, піснях і пареміях) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2003. 20 с.
3. Ильченко В. И., Шелото В. М. Кризис современного мировоззрения и проблема сакрального. Луганск, 2000. 124 с.
4. Керлот Х. Э. Словарь символов. Москва, 1994. 608 с.
5. Лейбин В. М. Словарь-справочник по психоанализу. Санкт-Петербург, 2001. 688 с.
6. Лисиченко Л. А. Мовна картина світу та її рівні. *Збірник Харківського історико-філологічного товариства*. 1998. Т. 6. С. 129–144.
7. Лосев А. Ф. Знак. Символ. Миф. Москва. 1982. 479 с.
8. Лосев А. Ф. Проблема символа и реалистическое искусство. Москва, 1995. 320 с.
9. Мамардашвили М. К., Пятигорский А. М. Символ и сознание. Метафизические рассуждения о сознании, символизме и языке / под общ. ред. Ю. П. Сенокосова. Москва, 1997. 224 с.

10. Телия В. Н. О специфике отображения мира психики и знания в языке. *Сущность, развитие и функции языка*. Москва, 1987. С. 67–75.
11. Франко І. Я. Із секретів поетичної творчості. *Зібрання творів: у 50 т.* Київ, 1981. Т. 31. С. 45–119.
12. Фрейд З. Психология бессознательного. Москва, 1990. 448 с.
13. Шаян В. П. Віра предків наших. Гамільтон: Видавничий Комітет при Святині Дажбожій в Гамільтоні, 1987. 893 с.
14. Юнг К. Г. Архетип и символ. Москва, 1991. 304 с.

УДК 811.111'23

В. Г. Костенко
Україна, Полтава

МЕТАТЕКСТОВІ ЗАСОБИ ДОДАТКОВОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТЕКСТІВ АНГЛОМОВНИХ НАУКОВИХ ДОСЛІДНИЦЬКИХ СТАТЕЙ ЗІ СТОМАТОЛОГІЇ

На матеріалі англomовних дослідницьких статей зі стоматології здійснений аналіз метатекстових засобів додаткової інтерпретації тексту, визначені їхні комунікативно-прагматичні функції. Найуживанішими метатекстовими засобами виявилися конкретизація та авторський коментар. Конкретизуються, уточнюються шляхом переходу від родового поняття до видового переважно окремі поняття, а не цілі судження. Авторські коментарі відображають рефлексію над предметом дослідження, сприяють вибудовуванню сюжетної та композиційної лінії роздумів з одного боку, та скеровують сприймання тексту адресатом, з другого.

Ключові слова: дослідницька стаття, спеціальний текст, метатекстові маркери, конкретизація, авторський коментар, синоніми, перифраз.

На материале англоязычных исследовательских статей по стоматологии проведен анализ метатекстовых средств

дополнительной интерпретации текста, определены их коммуникативно-прагматические функции. Установлено, что наиболее употребляемыми метатекстовыми средствами являются конкретизация и авторский комментарий. Подвергаются конкретизации, уточнению путем перехода от родового понятия к видовому преимущественно отдельные понятия, а не суждения. Авторские комментарии отражают рефлексию над предметом исследования, способствуют выстраиванию сюжетной и композиционной линии размышлений с одной стороны, и направляют процесс восприятия текста адресатом, с другой.

Ключевые слова: исследовательская статья, специальный текст, метатекстовые средства, конкретизация, авторский комментарий, синонимы, перифраз.

This paper highlights the characteristics of meta-textual markers in dentistry research articles written in English and the functions they fulfill in the text. It has been found out that considering the structure and distribution of the markers throughout the texts the detailed explanation of an earlier utterance and author presence markers (commentaries) are the most prevalent. Other meta-textual markers as synonyms and paraphrasing are less commonly used and typically employed for providing clearer and unambiguous understanding of particular concepts rather than an author's judgment.

At present professional discourse and special texts are at the focus of the close linguists' attention. This article is aimed at identifying meta-textual markers in dentistry research articles written in English and highlighting their semantic characteristics as well as the functions they fulfill in the text.

The collection of the texts studied included sixty dentistry research articles for 2015–2018 selected from PubMed by using MeSH and Related articles for searching.

Research articles are acknowledged as the most important form of scientific discourse because they are leading means of distributing

academic knowledge. Research articles are created in accordance to complex hierarchical text structure reflecting the process of solving a scientific problem and discovering new knowledge. Those text elements, which do not constitute text content but which refer to that content and used by authors to guide readers through a text by explicitly describing the structure of the text, relations between the text elements or announcing in advance what is going to appear in the text are known as meta-textual markers. It has been found out that considering the structure and distribution of the markers throughout the texts the detailed explanation or specification of an earlier utterance and author presence markers (commentaries) are the most prevalent. Other meta-textual markers as synonyms and paraphrasing are far less commonly used and typically employed for providing clearer and unambiguous understanding of understanding of particular concepts rather than an author's judgment.

All the meta-textual devices studied facilitate in conveying special information in more exact and logic narrative manner; they are used to perform persuasive effect on readers as well. The frequent use of meta-textual markers in English texts reflects a phenomenon that is typically referred to as a «writer-responsible» orientation.

Key words: research article, dentistry, specialized text, metatextual markers, paraphrasing, synonyms, author's presence markers.

Принцип антропоцентризму є однією з основ сучасного мовознавства. Тому дослідники лінгвістики тексту, розвиток якої відбувається переважно в руслі комунікативних та когнітивних засад вивчення мови й мовленнєвої діяльності, спрямовують свою увагу й зусилля на висвітлення питань створення / вибору мовних та мовленнєвих засобів, їхньої ролі у формуванні, диференціації, трансляції в текст різних видів знання. У мовознавчих студіях учені звертаються до рівня дискурсу, який відображає процесуально-результативну єдність мовленнєвої діяльності в сукупності її мовних і немовних складників. У такій перспективі дискурс визначають як закріплену в мовленнєвому просторі соціально-зумовлену повторювану функціонально-сміслову єдність комунікативно

організованих системних ознак [6, 7, 16]. Джерелом інформації про дискурс є текст – центральна ланка в процесі комунікації, складний знак, утворений із смислових елементів, поєднаних комунікативною інтенцією автора в ієрархічну структуру [1, 16], «форма мовного буття дискурсу» [8, с. 73].

Розуміння наукового тексту як продукту дискурсу передбачає пов'язування тексту з комунікативною ситуацією, яка «не може бути однобічно схарактеризована або лише як ситуація передачі інформації, або як ситуація розуміння / нерозуміння» [13, с. 91]. Це є результатом спільної дискурсивної діяльності комунікантів. Тому категорії тексту належить пов'язувати як з його продуцентом, дискурсивна діяльність якого спрямована на пізнання, осмислення, короткий виклад основного змісту первинного твору, адекватну передачу концепції першоджерела та вибудовування ідеальної моделі діяльності з цим текстом адресата, так і з реципієнтом, котрий повинен мати деякий досвід сприймання науково-інформаційного тексту для того, щоб, усвідомивши інтенції як його продуцента, так і автора першоджерела, адекватно декодувати висловлене повідомлення.

Процес створення наукової статті є комплексним, тобто охоплює лінгвістичні й соціальні аспекти [8, с. 76]. Основним комунікативним завданням наукової журнальної статті як макрожанру наукового дискурсу є репрезентація нового знання, нових результатів, отриманих у процесі проведеного дослідження. Науковий текст як продукт і процес комунікативно-мовленнєвої діяльності спрямований на позамовний об'єкт (у предметній чи логіко-понятійній якості) як основну мету в перспективі реальних способів різних вимірів його існування. Науковий текст ми розглядаємо як джерело про науковий дискурс, що конструюється як дискурс знання (причому останнє реалізується не лише як власне фактуальне знання, але і як обґрунтована верифікована думка [1, 15, 18]. Тому комунікативні, категоріальні модуси, що визначають мовні й позамовні параметри наукового тексту, наразі перебувають в епіцентрі мовознавчих студій, а проблеми інтерпретації наукового тексту з урахуванням такого

позамовного чинника як авторська інтенція, вивчення зовнішніх за відношенням до тексту особливостей комунікативного процесу потребують детальнішого вивчення.

Метою запропонованого дослідження є визначення метатекстових засобів, за допомогою яких автор (адресант) наукових дослідницьких статей прагне забезпечити їхнє правильне розуміння та які використовуються для додаткового тлумачення основних текстових компонентів, а також визначення їхніх комунікативно-прагматичних функцій.

Об'єктом дослідження є такі метатекстові компоненти, вживання яких полегшує сприйняття тексту читачем (адресатом) насамперед за рахунок додаткової інтерпретації вираженого раніше змісту, а їхні комунікативно-прагматичні особливості є *предметом* вивчення.

Матеріалом дослідження стали 60 наукових дослідницьких статей зі стоматології, датованих 2015–2018 роками, які були представлені в електронній базі даних медичних і біологічних публікацій PubMed; для пошуку використовували функції MeSH (медичні предметні рубрики) та Related articles (тематичні статті).

У межах наукової комунікації текстотвірна діяльність автора спрямована, по-перше, на об'єктивне та несуперечливе відображення референтного простору повідомлення: деяку множину наукових фактів і закономірностей, а також суму чужих думок та авторський погляд стосовно викладених положень. По-друге, діяльність автора, адресанта, спрямована на переконання адресата в істинності авторської концепції обговорюваної проблеми, тобто адресант свідомо вибудовує своє повідомлення відповідно до концептуальної та емоційно-оцінної моделі адресата – компетентного колеги (ймовірного потенційного рецензента чи опонента, зазначає С. Тейфел [21]), яка й визначає особливості побудови дискурсу загалом. Отже, іллокутивна мета текстів наукових дослідницьких статей (НДС) – представити міркування, спрямовані на вирішення конкретної наукової проблеми, адресатові-професіоналу, а їхній перлокутивний ефект – спонукати адресата до практичного застосування нового знання – досягається вибором специфічних мовленнєвих засобів.

Дослідженню чинника автора в текстах наукового дискурсу, специфіці його втілення на жанрово-композиційному та мовному рівнях присвячено чимало робіт як українських, так і зарубіжних мовознавців [3, 6, 8, 10, 11, 17, 19, 21]. Репрезентація чинника автора наукових текстів пов'язана з поняттям метатекстуальності; при тлумаченні поняття «метатекст» у розвідці ми спираємося на визначенням А. Вежицької як тексту в тексті, що відображає реальну дійсність за допомогою спеціальних мовних засобів [3, с. 24].

Створюючи багаторівневу структуру тексту НДС, до якої входять основні, власне текстові одиниці, автор добирає метатекстові засоби для додаткової інтерпретації інших фрагментів тексту, що можуть викликати потенційні труднощі при сприйманні, та допоміжні метатекстові засоби, необхідні для структурування тексту й привернення уваги адресата, а також засоби невербального оформлення тексту.

Метатекстові засоби, що є своєрідними сигналами адресованості, неоднорідні за своєю природою, структурою та функціями, вживаються для створення текстової когезії, для спрямування уваги читача на найсуттєвіші з погляду автора фрагменти тексту, також вони допомагають правильно зорієнтуватися в текстовому просторі, активізуючи анафоричні й катафоричні зв'язки [4, 5, 18, 21]. Услід за О. Шаповаловою [14], А. Швецовою [15], А. Гавриловою [5], К. Nyland [17], спираючись на критерій співвідношення змісту фрагмента тексту, який, на думку авторів, потребує додаткового тлумачення, та метамовного чи метафразового компонента, у досліджуваному матеріалі виділяємо засоби, які майже повною мірою відображають *зміст* фрагмента тексту (*синонімічні заміни, перифрази, антонімічні вислови із запереченнями* тощо); засоби, що вказують на видові поняття, які входять у родові поняття того фрагмента тексту, який потребує додаткового тлумачення (*конкретизація*); засоби, що вказують на родові поняття, до якого входять видові, згадувані в тому фрагменті тексту, який потребує додаткового тлумачення (*генералізація*); засоби, що мають спільну ознаку з об'єктом фрагмента тексту,

який підлягає додатковому тлумаченню (порівняння), та авторський коментар.

У досліджуваному нами корпусі НДС зі стоматології найуживанішими засобами додаткового тлумачення понять та суджень є конкретизація – перехід від родового поняття з меншим обсягом і більшим змістом до видового поняття з більшим обсягом і меншим змістом, що складає 38 % від усіх виявлених метатекстових засобів додаткової інтерпретації. Конкретизація певного поняття чи судження полягає в його тлумаченні шляхом використання слів, термінів, що позначають види та містять додаткові ознаки порівняно з родовим поняттям, яке є предметом мовлення. За нашими спостереженнями, найчастіше уточнюються, конкретизуються окремі поняття, а не цілі судження, наприклад: *Restorative treatment for established white spot lesions can range from **the most conservative** (remineralization with fluoride, calcium, and phosphate) to **the most aggressive** (tooth reduction and porcelain veneers).*

*The Paediatric Dentistry Department at King's College Hospital performs at least 1,283 treatment sessions under **conscious sedation** (including nitrous oxide inhalation sedation, oral midazolam sedation, and intravenous midazolam sedation – discounting episodes delivered by trainees and undergraduates) every year, with the majority being for the treatment of dental caries.*

Іноді в різних наукових школах чи теоріях трапляються різні тлумачення одного й того ж поняття – те, що вважається суттєвим в одному випадку, може бути зовсім несуттєвим в іншому. Тому автор використовує конкретизацію як засіб для роз'яснення своєї позиції та пропонує адресатові єдино можливу інтерпретацію дискурсу.

Конкретизація часто представлена в досліджуваних текстах у вигляді прикладів, уведених за допомогою компонентів *for instance, for example, that is, e.g.* (що вже орієнтує адресата на авторське роз'яснення): *Diabetes increases the prevalence of periodontitis, the extent of periodontitis (**that is**, number of affected teeth) and the severity of the disease.*

Автор може використовувати конкретизацію, щоб проілюструвати наукову тезу: *When considering severe periodontitis (which typically refers to the presence of pocketing ≥ 6 mm), the prevalence is generally estimated to be around 5-15 % of adults globally.*

*The second scenario examined the impact of an increase in consumption across the model population of one additional use per day. **For instance**, a current non-user would chew one piece of SFG per day, whilst a frequent user, currently chewing twice a day, would now chew SFG three times a day.*

Загалом, приклади як різновид конкретизації є одними з поширених та ефективних засобів аргументації в науковому дискурсі, сутність якої полягає в уведенні висунутого положення до концептуальної картини світу адресата й формуванні переконання в нього щодо істинності цього положення [2, 4, 8, 12, 18]. Конкретизація певного поняття чи судження в досліджуваних текстах часто виділяється графічно за допомогою двокрапки, тире, дужок.

Генералізацію ми розглядаємо як метатекстовий засіб, що виявляє зворотну конкретизації залежність між обсягом і змістом понять. Генералізація являє собою перехід від поняття з меншим обсягом і більшим змістом (видовим) до поняття з більшим обсягом і меншим змістом (родовим), наприклад: *Gingival bleeding, compromised aesthetics, recurrent periodontal infections, tooth mobility and tooth loss are **the consequences of periodontitis** that may have negative impacts on daily living and quality of life, with implications for function, comfort, self-confidence, social interactions and food choices.*

*Xylitol and sorbitol, **the sugar alcohols** most frequently added to 'sugar-free' products, are used as a preventive measure that assists individuals in reducing total cariogenic sugar intake.*

Як свідчать власні спостереження, автори НДС зі стоматології не часто вдаються до цього метатекстового засобу, а його частка складає 3,7 % від виявлених метатекстових засобів додаткової інтерпретації. Це, очевидно, зумовлено тим, що генералізація навряд чи полегшує сприйняття, оскільки родове поняття втрачає деякі ознаки порівняно з видовим. Про низьку

вживаність цього засобу в мовленні, зокрема, в непідготовленому діалогічному мовленні, свідчать дослідження О. Шаповалової [14], а в працях G. Redeker [19] та B. Samraj [20] підкреслена його незначна риторична ефективність.

Синонімічні заміни урізноманітнюють виклад матеріалу в науковому тексті (уникнення повторів), актуалізують зв'язок понять, сприяють більш повному та однозначному тлумаченню денотата й, загалом, найточнішому окресленню думки при нечітко окреслених межах між поняттями [9, 10, 12]. У текстах досліджуваних статей виділяємо мовні й контекстуальні синоніми. Мовні синоніми – це, зазвичай, термінологічні дублети, наприклад: *Although their esthetic demands must not be undermined during the course of treatment plan, whenever dental treatment of any sort is planned, **occlusion** / **bite** should be given prime importance. If the patient presents with any or more of the following signs and symptoms, we can assume that the patient is having a pathological **occlusion**.*

Уживання мовних синонімів забезпечує адекватне розуміння певного терміна адресатом. Контекстуальні синоніми дають змогу авторові виділити інші важливі, на його думку, аспекти явища, що розглядається, наприклад: *They showed that only the **'infected'** (**'outer carious'** or **'decomposed'**) **dentine** needed to be removed as part of the cavity preparation process, and that the **'affected'** (**'inner carious'** or **'demineralised'**) **dentine** could remain.*

Наведений приклад свідчить, що контекстуальні синоніми виникають у тексті внаслідок актуалізації одного з можливих значень слова чи внаслідок того, що слово взагалі змінює своє значення під впливом контексту. Частка синонімічних замін у досліджуваних текстах теж не досить значна (складає 5,7 %).

Близькою до контекстуальних синонімів є перифраза – мовний зворот, який описово, через характерні ознаки передає зміст іншого слова. Перифраза дає можливість авторові тексту НДС підкреслити значущий, на його думку, смисловий відрізок шляхом уведення наукової дефініції або вказуючи на його істотні й характерні риси: *Although the prevalence of tobacco smoking has declined in recent years, **vaping**, or the use of electronic-cigarettes has increased. The effect of vaping on the*

gingiva is unknown and an evidence-base needs to be established before providing dental advice about the use of these products.

*Details of patients requesting **escape analgesia** – analgesia given postoperatively – are shown in Table III.*

В аналізованих текстах може перефразовуватись як окреме поняття, так і ціле судження, що, проте, спостерігається рідко. Це, очевидно, зумовлене тим, що, по-перше, перефразування думки далеко не завжди сприяє полегшеному та правильному її сприйняттю, а навпаки, може ускладнити структуру тексту НДС. По-друге, значно частіше виникає необхідність уточнити чи пояснити певне поняття, оскільки проблеми при декодуванні інформації виникають за умови недостатнього розуміння термінологічного апарату, який використовують у конкретному дослідженні [1, с. 87]. Графічно перифраза може бути виділена за допомогою тире, дужок, лапок чи бути введена за допомогою компонента *i.e.* Частка перифраз у досліджуваному корпусі текстів складає 5,3 %.

Що ж до порівнянь, які сприяють виразному унаочненню певних явищ, процесів, то в аналізованих текстах вони вживаються досить рідко (0,8 %): *In the CT image, osteolytic change was observed inside the newly formed bone. Generally, proliferative bone forms layers of radiopaque lamination, like «onion skin».*

*This bony change also appears in Ewing's sarcoma and osteogenic sarcoma, but the bony destruction involved in those diseases is more irregular and has **a moth-eaten appearance**. Additionally, the periosteal reaction is typically seen as **a sun burst or sun ray appearance** as opposed to lamination of cortical bone.*

Тексти НДС, окрім операторів для введення / підкреслення фактів, поглядів, містять маркери, що вказують на рефлексію автора над предметом: такий прийом відомий як авторський коментар [17, 18, 21], який об'єктивує ментальні операції автора, сприяє вибудовуванню сюжетної та композиційної лінії роздумів, і, зрештою, формуванню та спрямуванню думки адресата в потрібному напрямі. У цьому разі чітко поєднується фактична (об'єктивна) інформація з аналітичною (суб'єктивною):

Interestingly, no white spots were found on the lingual surfaces of mandibular canines and incisors after prolonged use of a canine-to-canine bonded retainer. These findings **suggest** a relationship between resistance to white spot formation and the rate of salivary flow and **emphasize** the need for preventive regimens.

It should also be noted that tooth brushing could increase cervical abrasion if there are acid substances in the oral environment.

It is clear that further evidence is required to address the specific question of the impact of periodontal treatment on glycaemic control.

Most importantly, we observed substantial pretreatment to posttreatment enhancement in all 3 PIDA components.

Подajući власний коментар, автор прагне представити своє бачення певних проблемних моментів, висвітлити важливі, на його думку, аспекти дослідження. Як і у випадках із використанням конкретизації та перифрази, автори текстів НДС значно частіше вдаються до коментарів і роз'яснень окремих понять, а не суджень. Частка авторських коментарів у досліджуваних текстах складає 46,5 % від усіх виявлених метатекстових засобів додаткової інтерпретації.

Текст наукової дослідницької статті – це складна ієрархічна структура, тому для правильного й полегшеного її сприйняття автор використовує численні метатекстові оператори, які визначають порядок кроків-суджень і їхню логічну послідовність, та різні конектори (сполучники, сполучні слова тощо):

Lastly, the generalizability of the findings is limited to people who access and use Twitter (18 percent of adults who use the Internet), and Twitter has a higher adoption rate among African Americans and people younger than 30 years.

First, determining the first tooth contact in CR is a critical reference point, even if the patient is not treated to CR position.

Therefore, the objective of this article is to provide updated knowledge of this type of injuries to facilitate diagnosis, promote prevention and decide the most appropriate treatment plan for each case.

However, the unexpected decrease in the level of pain interference with increasing levels of trait worry for participants

who did not report experiencing pain-related worry may be similar to the anxiety suppression effect seen in generalized anxiety disorder.

Отже, в англomовних текстах наукових дослідницьких статей зі стоматології найуживанішими метатекстовими засобами, що сприяють ефективній реалізації комунікативного наміру автора, є конкретизація та авторський коментар. Вони забезпечують точність, логічність і виразність при передачі смислу конкретної пізнавальної інформації, є важливими засобами досягнення прагматичного ефекту, що полягає в переконанні читача в істинності висунутих положень, у тому, що представлене в науковій статті дослідження є актуальним та суттєвим внеском у фонд знань певної дискурсивної спільноти, і оптимізують процес комунікації у сфері науки.

Заслугує на увагу подальше ґрунтовне вивчення розподілу вживання зазначених груп метатекстових засобів додаткової інтерпретації в окремих структурно-композиційних блоках англomовних наукових статей зі стоматології, порівняння особливостей використання таких засобів в україномовних та англomовних статтях. Отримані результати можуть бути корисними при викладанні англійської мови для академічних цілей студентам, магістрам, аспірантам медичних і стоматологічних спеціальностей.

Бібліографічні посилання

1. Баженова Е. А. Научный текст в аспекте политекстуальности. Пермь : Изд-во Пермского ун-та, 2001. 270 с.
2. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации. Киев : ЛОГОС, 2003. 304 с.
3. Вежбицька А. Метатекст в тексте. *Новое в зарубежной лингвистике*. Москва, 1978. Вып. VIII. С. 21–24.
4. Васильев Л. Г. Особенности понимания естественно-языковых аргументов в научном тексте. *Аргументация, интерпретация, риторика*. СПб., 2002. Вып. 2. С. 25–34.
5. Гаврилова А. А. Метатекстовые элементы в научном тексте. Саратов : Саратовский социально-экономический институт (филиал) РЭУ им. Г. В. Плеханова, 2017. 180 с.

6. Доронкіна Н. Є. Категорії наукового дискурсу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2012. Вип. 29. С. 54–56.
7. Карасик В. И. Интерпретация дискурса: топик, формат, модус. *Известия Волгоградского государственного педагогического ун-та*. 2015. № 1 (96). С. 73–79.
8. Кубрякова Е. С. О тексте и критериях его определения. *Текст. Структура и семантика*. Т. 1. Москва, 2001. С. 72–81.
9. Костенко В. Г. Словотворчі потенції твірних іменних кореневих основ германського походження : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2000. 23 с.
10. Костенко В. Г., Зернова В. К. Реалізація семантичних відношень протиставлення термінів при використанні лексичних та словотворчих засобів (на матеріалі англійської біологічної термінології). *Гуманітарний вісник*. Серія : Іноземна філологія. 2002. Чис. 6. Черкаси, ЧДТУ. С. 120–122.
11. Кулезньова С. С., Філіпов Р. Ю. Сучасна наукова стаття у комунікативно-прагматичному аспекті. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Серія : Філологія, Педагогіка, 2017. Вип. 9. С. 4–8.
12. Ромашко С. А. У истоков научной аргументации (обеспечение эффективности специальной коммуникации). *Речевое воздействие в сфере массовой коммуникации*. Москва, 1990. С. 121–122.
13. Чернявская В. Е. Интерпретация научного текста. Москва, 2003. 411 с.
14. Шаповалова О. Н. Управление коммуникативным поведением в общении : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Москва, 2002. 26 с.
15. Швецова А. А. Некоторые средства достижения понимания в научном тексте. *Иностранные языки в контексте межкультурной коммуникации*. Саратов : Научная книга 2005. Вып. 3. С. 17–21.
16. Фельдман В. Е. Дискурс и дискурсивность. *Вестник Новгородского ун-та*. Серия «Филол. науки». Н. Новгород, 2003. С. 89–93.

17. Hyland K. Boosting, hedging and the negotiation of academic knowledge text. *Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse*, 1998. 18 (3). P. 349–382.
18. Hyland K. Persuasion and context: The pragmatics of academic metadiscourse. *Journal of Pragmatics*. 1998. 30 (4). P. 437–455.
19. Redeker G. Discourse markers as attentional cues at discourse transition. *Linguistics*. 1991. V. 29. P. 1139–1172.
20. Samraj B. Discourse features of the student-produced academic research paper: variations across disciplinary courses. *Journal of English for Academic Purposes*. 2004. V. 3. Issue 1. P. 5–22.
21. Teufel S. Meta-discourse markers and problem-structuring in scientific articles Center of Cognitive Science, University of Edinburg. <https://www.semanticscholar.org/paper/Meta-Discourse-Markers-And-Problem-Structuring-In-Teufel/3f3279191553d7ad500056899863fe183a75f741>

УДК 81'373.611-048.75:[81'373.46:005](045)

Н. С. Сухачова
Україна, Полтава

КОНВЕРСИЯ ЯК ОДИН ІЗ СПОСОБІВ ТВОРЕННЯ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ

Статтю присвячено дослідженню конверсії як одного із способів творення термінів англomовної терміносистеми менеджменту. Розглянуто словотвірні моделі, за якими утворені конверсивні іменники, прикметники, дієслова й прислівники, що номінують основні поняття менеджменту. У ході дослідження виявлено, що близько 30 % від загальної кількості досліджених конверсивних термінів менеджменту утворилися від складних твірних основ. Доведено, що продуктивність конверсивних моделей із твірними основами складних дієслів свідчить про розширення сфери й різноманітність форм конверсії в сучасній англійській мові.

Ключові слова: англомовна терміносистема менеджменту, конверсія, модифікація семантики похідної лексеми, продуктивність словотвірної моделі, словотвірна модель, термін.

Статья посвящена исследованию конверсии как одного из способов образования терминов англоязычной терминосистемы менеджмента. Рассмотрены словообразовательные модели, по которым образуются конверсионные существительные, прилагательные, глаголы и наречия, номинирующие основные понятия менеджмента. В ходе исследования обнаружено, что около 30 % от общего количества исследованных конверсионных терминов менеджмента образовались от сложных производящих основ. Доказано, что производительность конверсивных моделей с производящими основами сложных глаголов свидетельствует о расширении сферы и разнообразии форм конверсии в современном английском языке.

Ключевые слова: англоязычная терминосистема менеджмента, конверсия, модификация семантики производной лексемы, продуктивность словообразовательной модели, словообразовательная модель, термин.

The article focuses on the analysis of the conversion as a way of word formation in modern English in general, and in particular in English terminological system of management. Emphasis is placed on the peculiarities of conversion as well as on the productivity of word formative models. Conversion is a characteristic feature of the English word-building system. It is treated differently, namely as a morphological way of forming words when one part of speech is formed from another part of speech by changing it's paradigm, or as a morphological-syntactical word-building because of changing not only the paradigm, but also changing the syntactic function. Conversion is also called affixless derivation or zero suffixation.

The article gives a detailed analysis of derivational models of conversion in English terminological system of management. The data obtained in the analysis have revealed that conversion shows the low level of productivity of adjective formation (by means of the derivational model $N \rightarrow Adj$) and verb formation (by means of the

derivational model $N \rightarrow V$). It is shown that conversion appears unproductive in the process of forming nouns and adverbs. It has been proven that the low productivity of conversion in creation of management neologisms is explained by the higher productivity of another ways of word formation in modern English terminological system of management.

The analysis confirmed that in English terminological system of management the most productive derivational models of conversion are $N \rightarrow V$, $N \rightarrow Adj$. In conclusion, it has been proven that with the help of these derivational models terms of management from derivational stems of various structural type, namely, root words, derived words and compound words are formed.

The perspective research deals with further research of other ways of word formation which are productive in modern English terminological system of management.

Key words: conversion, derivational model, English terminological system of management, modification of derived word meaning, productivity of derivational model, term.

Однією із сучасних англомовних терміносистем є терміносистема менеджменту, динамічний розвиток якої супроводжується взаємодією з іншими сферами людської діяльності. Як і будь-яка науково-практична сфера, менеджмент має власну терміносистему, яка містить терміни, що номінують основні поняття менеджменту, а також поняття, пов'язані з їх специфікацією.

Актуальність дослідження конверсії як способу термінотворення – одного з початкових словотвірних прийомів творення термінологічних найменувань – зумовлена потребою комплексного, системного аналізу, здійснюваного з урахуванням традиційних положень дериваційних і семантичних студій, а також нових положень когнітивної лінгвістики, яка є провідним напрямом антропоцентричної парадигми сучасного мовознавства.

Англомовні терміни менеджменту є результатом різних способів словотворення: афіксація, словоскладання, конверсія, семантична деривація.

У межах дослідження англомовних економічних терміносистем конверсію як спосіб термінотворення розглянуто в працях вітчизняних і зарубіжних науковців [1–8, 11]. Доробок цих праць, доповнений результатами аналізу конверсивів власне англомовної терміносистеми менеджменту у світлі традиційних і новітніх теоретичних концепцій, потребує систематизації.

У пропонованій статті ми ставимо за мету проаналізувати механізми формування конверсивних термінологічних одиниць англомовної терміносистеми менеджменту. Поставлена мета зумовлює необхідність вирішення таких завдань: 1) розглянути словотвірні моделі, які використовуються для творення конверсивних термінів менеджменту; 2) виявити рівень продуктивності конверсії при творенні іменників, прикметників, прислівників і дієслів в англомовній терміносистемі менеджменту.

Конверсія – це спосіб словотвірної деривації, який характеризується зміною функціональних якостей слова, модифікацією семантики похідної лексеми та повним збереженням зовнішньої форми слова. Дериваційний процес конверсіалізації є словотвірним актом, який стає можливим за умов семантичної, морфологічної й синтаксичної модифікації. Розглянемо словотвірні моделі (далі – СМ), які використовуються для творення конверсивних термінів менеджменту. Конверсивні терміни-іменники представлені такими СМ:

1) Adj → N: **slack** – млявий (про торгівлю, ділову активність) → **slack** – застій; бездіяльність, зниження (ділової активності); **auxiliary** – допоміжний, додатковий, запасний → **auxiliary** – асистент, помічник; **regular** – постійний, незмінний → **regular** – постійний робітник;

2) V → N: **to hire** – наймати (на роботу); орендувати, брати на прокат → **hire** – прокат, найм, оренда; (трудоий) найм (договір про зарахування на посаду для виконання певної роботи на певних умовах); плата за оренду; **to quit** – звільняти(ся) → **quit** – звільнення (робітника з посади за власним бажанням); робітник, який звільняється.

У творенні конверсивних прикметників-термінів беруть участь такі СМ:

1) N → Adj: **key** – ключ (до розуміння (вирішення) проблеми), ключова позиція → **key** – головний, ключовий; **master** – майстер, кваліфікований робітник, спеціаліст; роботодавець → **master** – кваліфікований; головний, основний; **business** – заняття, професія; підприємництво, комерційна діяльність → **business** – діловий, комерційний;

2) V → Adj: **to designate** – призначати (на посаду) → **designate** – призначений (на посаду); **to head** – очолювати, керувати → **head** – головний, старший; **to foster** – виховувати, навчати; стимулювати → **foster** – нерідний (якого виховують, навчають).

Виявлено дві СМ, за якими утворюються конверсивні дієслова:

1) N → V: **service** – служба, обслуговування, сервіс → **to service** – обслуговувати, надавати послуги; **boss** – бос, голова, керівник, начальник, шеф → **to boss** – керувати, давати вказівки, наказувати; **staff** – штат (співробітників), персонал, кадри → **to staff** – укомплектовувати штати, забезпечувати персоналом, набирати кадри;

2) Adj → V: **brief** – короткий, недовгий (наприклад, про робочий візит) → **to brief** – робити короткий виклад; резюмувати; давати інструкції (вказівки); **black** – пов'язаний зі штрейкбрехерством, що не підтримується профспілками → **to black** – бойкотувати (відмовлятися працювати на певного роботодавця; забороняти членам профспілки працювати на якого-небудь роботодавця).

У ході дослідження зафіксовані два прислівники-терміни менеджменту, уворені за СМ Adj → Adv: **full-time** – який працює повний робочий день (повний робочий тиждень) → **full-time** – у режимі повного робочого дня (тижня); **part-time** – зайнятий неповний робочий день → **part-time** – у режимі неповного робочого дня.

Засвідчено, що близько 30 % від загальної кількості конверсивних термінів менеджменту утворилися від складних твірних основ (далі – ТО) [10]:

1) N ($n_1 + n_2$) → V: **brainstorm** – колективний метод вирішення проблеми → **to brainstorm** – проводити колективне обговорення, спільно вирішувати проблему (питання); **headquarter (headquarters)** – штаб-квартира, головне управління → **to headquarter** – розташовувати штаб (головне управління);

2) N (adj + n) → V: **blueprint** – план, проект → **to blueprint** – намалювати, планувати, проектувати; **blackleg** – штрейкбрехер → **to blackleg** – бути штрейкбрехером (працювати, коли інші працівники страйкують);

3) Adj (adj + n) → N: **white-collar** – який належить до «білих комірців» (службовців) → **white-collar** – канцелярський службовець; **blue-collar** – який належить до «блакитних комірців» (службовців) → **blue-collar** – робітник, який працює на виробництві;

4) N (adj + v) → V: **pink-slip** – повідомлення про звільнення → **to pink-slip** – звільняти (з роботи);

5) N ($n_1 + n_2$) → V: **rubber-stamp** – печатка → **to rubber-stamp** – ставити печатку, штамп;

6) V (adj + n) → N: **to backdate** – датувати (помічати) заднім числом → **backdate** – умова заднього числа (умова, що дозволяє інвесторам датувати своє зобов'язання вносити у фонд необхідні кошти заздалегідь з метою зниження рівня оподаткування).

Продуктивність конверсивних моделей з ТО складних дієслів свідчить про розширення сфери й різноманітність форм конверсії в сучасній англійській мові [9, с. 83–84].

У деяких випадках утворення нової лексичної одиниці під час конверсії ґрунтоване не на модифікації обсягу всіх варіантів значень слова, а лише одного з них, наприклад: дієслово **to quit** має такі значення: 1) залишати, від'їжджати, йти геть; 2) кидати (звичку), припиняти (роботу); 3) звільняти(ся) (від чого-небудь); 4) звільнитися, залишати (місце роботи); 5) виходити з системи, завершувати сеанс. Утворений за допомогою конверсії іменник-термін менеджменту має два значення, які відображають лише одне із значень ТО *to quit*: *quit*

– 1) звільнення (робітника з посади за власним бажанням);
2) робітник, який звільняється. У цьому разі під час конверсії відбувається процес звуження значення лексичної одиниці.

Конверсія не є продуктивним способом творення в сучасній англомовній терміносистемі менеджменту. Найбільшу кількість конверсійних новотворів менеджменту дала $CM\ N \rightarrow V$: **office** – офіс, контора $\rightarrow$ **to office** – працювати в офісі; **kitchen-sink** – поширення інформації про скрутний фінансовий стан фірми $\rightarrow$ **to kitchen-sink** – поширювати інформацію про скрутний фінансовий стан фірми; доводити до банкрутства; **bundy** – годинник, призначений для реєстрації приходу на роботу співробітників та закінчення ними роботи $\rightarrow$ **to bundy** – відмічати час приходу на роботу співробітників та закінчення ними роботи. Тенденція до зниження кількості конверсивних неологізмів пояснюється більш активною роллю інших способів словотвору (словоскладання, афіксації, телескопії) в сучасній англійській мові [2, с. 48; 5, с. 179]. Інновації, утворені шляхом конверсії, представляють процеси словотвірної та семантичної деривації.

Отже, найбільш продуктивними моделями конверсіалізації одиниць англомовної терміносистеми менеджменту виявилися моделі $N \rightarrow V$, $N \rightarrow Adj$. За цими моделями утворені терміни менеджменту від ТО різної структурної організації, а саме: непохідних, афіксальних і складних одиниць. Конверсія характеризується середнім рівнем продуктивності при творенні прикметників (словотвірна модель $N \rightarrow Adj$) і дієслів (словотвірна модель $N \rightarrow V$) терміносистеми менеджменту. Конверсія виявилася непродуктивною при творенні іменників-термінів і прислівників-термінів. Низька продуктивність конверсії у творенні термінів-неологізмів менеджменту пояснюється вищою продуктивністю інших способів словотворення в сучасній англомовній терміносистемі менеджменту.

Перспективний напрямок подальших досліджень убачаємо у вивченні інших способів термінотворення, які є продуктивними в сучасній англомовній терміносистемі менеджменту.

Бібліографічні посилання

1. Дубравська Д. М. Конверсія як продуктивний спосіб поповнення словникового складу англійської мови. *Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи* : зб. наук. праць. Київ : Центр наукових досліджень і викладання іноземних мов НАН України, 2010. С. 70–87.
2. Евдокимова И. Ю. Антонимы и оппозитивные отношения в дискурсе (на материале учебных текстов по теории менеджмента). *Вісник Харківського державного університету* : зб. наук. праць. Харків : Константа, 1998. № 406. С. 42–44.
3. Єнієєва С. М. Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови : монографія. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2006. 303 с.
4. Жлуктенко Ю. А. Конверсия в современном английском языке как морфолого-синтаксический способ словообразования. *Вопросы языкознания*. Москва : Изд-во АН СССР, 1958. № 5. С. 53–64.
5. Зацний Ю. А. Сучасний англomовний світ і збагачення словникового складу. Львів : ПАІС, 2007. 226 с.
6. Зацний Ю. А. Інновації у словниковому складі англійської мови початку ХХІ століття: англо-український словник. Вінниця : Нова Книга, 2008. 360 с.
7. Кубрякова Е. С. Что такое словообразование. Москва : Наука, 1965. 77 с.
8. Мешков О. Д. Словообразование современного английского языка. Москва : Наука, 1976. 245 с.
9. Полюжин М. М. Функциональное словосложение и префиксальные ономаσιологические категории в английском языке. Ужгород : Ужгородский гос. ун-т, 1997. 99 с.
10. Сухачова Н. С. Структурно-семантичні й лінгвокогнітивні параметри англomовної терміносистеми менеджменту : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2014. 278 с.
11. Царев П. В. Продуктивное именное словообразование в современном английском языке. Москва : Изд-во МГУ, 1984. 225 с.

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ У ДОСЛІДЖЕННІ МОВИ

УДК 811.161.2'271

В. В. Корольова
Україна, Дніпро

СПЕЦИФІКА ГЕНДЕРНО МАРКОВАНИХ СТЕРЕОТИПІВ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ УКРАЇНЦІВ

У статті досліджено концепти ДІВЧИНА і ХЛОПЕЦЬ у мовній свідомості сучасної української молоді. Через вільний асоціативний експеримент систематизовано лексеми, асоційовані з досліджуваними концептами, виділено їхні ядерні асоціативні ознаки та риси стереотипізації.

Ключові слова: гендер, концепт, концепт ДІВЧИНА, концепт ХЛОПЕЦЬ, гендерні стереотипи, асоціації.

В статье исследованы концепты ДЕВУШКА и ПАРЕНЬ в языковом сознании современной украинской молодежи. С помощью свободного ассоциативного эксперимента систематизированы лексемы, ассоциирующиеся с исследуемыми концептами, выделены их ядерные ассоциативные признаки.

Ключевые слова: гендер, концепт, концепт ДЕВУШКА, концепт ПАРЕНЬ, гендерные стереотипы, ассоциации.

The purpose of the study is to systematize and describe characteristics of the concepts: «a girl» and «a guy» with the help of associative experiment and gender stereotypes identification. The study is to: make a statistical analysis of associative characteristics, allocate core associative features of the researched concepts, compare the cores of associative fields among multi-gender groups of respondents, find a stereotyped associative loop of the analyzed concepts. During the course of the study there was conducted the

experiment aimed at associative perceptions in the linguistic consciousness for heterogeneous subjects of speech activity.

To receive the necessary data there were interviewed 100 female and 100 male students from Oles Honchar Dniprovsky National University. As a result, there were received 1143 responses. They were statistically analyzed and contained gender stereotypes. The structure of gender concepts is filled with the following elements: individual segment (age, nationality, psycho-physiological parameters), relational segment (family and interpersonal relationships, emotional evaluation appeals, ameliorative and pejorative appeals), social (profession, financial position, authority) and supernatural segments (magic properties, fairy characters). The core of the concept of «a girl» – the first two segments, while the concept of «a guy» implies individual, relational and social segments. Cores of the analyzed concepts clearly reflect gender stereotypes that link the image of a girl with beauty, and the image of her guy – with strength. It should be noted that the results of the experiment prove certain shifts in gender stereotypes representation. In the associative field «a guy» and «a girl» properties are fixed, indicating the following lexical tokens: strong, proud, independent, confident, daring. «A girl» perceived as an object of love or a housewife denies such associative words given by a group of students as: intelligent, intellectual, books, important, purposeful.

Key words: gender, conception, woman concept, man concept, gender stereotypes, associations.

Стереотипізація постає одним із засобів створення символічних меж між своїм і чужим. За визначенням М. Пікерінга, найважливішою функцією стереотипів є визначення, де стоїть паркан і хто перебуває за його межами [14, р. 16].

Одним з актуальних завдань сучасної антропологічної лінгвістики є увага до гендерних стереотипів та їхніх виявів у різних дискурсах сьогодення. Цікавим аспектом гендерології є реструктуризація гендерно маркованих стереотипів у зв'язку зі змінами в мовній свідомості. Мовну свідомість потрактуємо

як сукупність образів свідомості, сформованих за допомогою мовних засобів – слів, вільних і сталих словосполучень, речень, текстів та асоціативних полів [13]. Дослідження гендерних стереотипів через асоціативні прийоми є пріоритетними, оскільки вони забезпечують спонтанність і неупередженість реакцій респондентів, створюючи певну об'єктивну даність щодо актуальних, психологічно реальних семантичних зв'язків слів та образів свідомості, закріплених у тій чи тій лінгвокультурі.

Метою нашої розвідки є систематизація й опис характеристик концептів «жінка» («чоловік»), зафіксованих через асоціативний експеримент, а також виявлення гендерних стереотипів. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: зробити статистичний аналіз асоціативних характеристик, виділити ядерні асоціативні ознаки досліджуваних концептів, порівняти ядра асоціативних полів у різногендерних групах респондентів, виявити стереотипізований асоціативний шлейф аналізованих концептів.

В українському мовознавстві привертають увагу гендерні дослідження О. Бондаренка [1], В. Слінчук [6], Л. Ставицької [10, 11], Т. Сукаленко [12] та ін. Актуальність пропонованої статті зумовлює необхідність лінгвістичних розвідок, присвячених вивченню стереотипізації концептів «жінка» і «чоловік» у мовній свідомості сучасної української молоді.

Під час дослідження був проведений спрямований асоціативний експеримент, що мав на меті зафіксувати асоціації в мовній свідомості різногендерних суб'єктів мовної діяльності. Для отримання даних опитано 100 осіб жіночої статі та 100 – чоловічої статі, які є студентами Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара. Період здійснення експерименту лютий–березень 2018 року. Респондентам пропонували таблиці, у заголовку яких були дві лексеми «жінка» і «чоловік». Потрібно було внести до таблиці перші три асоціації на кожне слово-стимул. Від опитаних отримали 1143 реакції, що були проаналізовані статистично й серед яких виявлені гендерні стереотипи.

Аналіз проведеного асоціативного експерименту вимагає визначення понять «концепт» і «гендерний стереотип». Відомо, що концепт перебуває на перетині різних наукових дисциплін, тому в сучасній лінгвістиці немає єдиного визначення цього терміна. Значущою ознакою концепту є здатність бути маркером етнічної картини світу, вбирати культурологічні смисли, що дає підстави вважати концепт не лише феноменом мовно-культурного, а й культурно-семіотичного плану, оскільки концепт здатний відбивати й «мовчазні смисли» культурних даностей найширшого кола семіотичних систем, основною з яких є мовна [9, с. 468].

У широкому трактуванні концепт – елемент мовної картини світу, що допомагає колективній або індивідуальній свідомості отримати, опрацювати й зберегти певний обсяг інформації про навколишній світ. Концепт входить до понятійного апарату когнітивної лінгвістики та лінгвістичної культурології. Остання визначає концепт як «умовну ментальну одиницю, спрямовану на комплексне вивчення мови, свідомості і культури» [3, с. 75]. У когнітивній лінгвістиці оперують концептом, що здебільшого охоплює знання, думки, уявлення пересічного носія мови про певний реальний чи уявний об'єкт [5, с. 70].

Під гендерним стереотипом трактуємо окремішній тип стереотипу, ґрунтований на знаннях про осіб різної статі, виокремлення для них певних рис, що відбито в специфіці асоціативних зв'язків різних концептосфер, у виникненні позитивної й негативної оцінки під час асоціативного мислення. Гендерні стереотипи, що виникли з біологічно-статевої реальності, маркують біологічні риси, соціальні ролі, особливості психіки й поведінки, притаманні представникам чи представницям певної статі в межах окремої культури. Поняття «гендерних стереотипів» є різновидом соціальних стереотипів, стандартизованих, стійких, емоційно насичених та ціннісно визначених образів [8], ґрунтованих на прийнятих у суспільстві уявленнях про «маскулінне» та «фемінне».

Гендерні концепти «жінка» і «чоловік» вважаємо культурно-значущими соціопсихологічними утвореннями в колективній свідомості, опредметненими в мовній формі [4, с. 117]. Реакції,

отримані під час вільного асоціативного експерименту, структурують асоціативне поле концептів з ядром та периферією. До ядра зараховуємо високочастотні реакції, до периферії – низькочастотні. Найчастотнішими виявлено реакції, що складають 24 % від загальної кількості реакцій на словостимул.

Унаслідок опитування асоціативний портрет «жінки» для аудиторії студенток є таким: стереотипно постає реакція, пов'язана з поняттям «краса» (*гарна* 33, *вродлива* 27, *струнка* 14, *доглянута* 13, *симпатична* 2, *стильна* 2, *сексуальна* 1). Концепт «жінка» стійко асоціюється в студенток з родиною (*господарка* 12, *дитина* 3, *берегиня домашнього вогнища* 3). Серед особистісних рис найважливішими постають, на думку респонденток, розум (*розумна* 25, *розум* 12), вихованість (*чемна* 10, *вихована* 7), турботливість (*турботлива* 8), ніжність (*ніжна* 12), доброта (*добра* 10), веселість (*весела* 10, *безтурботна* 3). Серед поодиноких асоціацій з рисами характеру виокремимо *щаслива* 4, *інтелектуальна* 2, *романтична* 2, *смілива* 2, *талановита* 2, *сильна* 2, *горда* 2, *шалена* 1, *пунктуальна* 1.

Асоціативний шлейф концепту «жінка» складають також метонімічні лексеми: *волосся* 14, *сукня* 6, *губи* 2, *перука* 1, *корона* 1, *посмішка* 1, *сарафан* 1, *сльоза* 1. На важливості зовнішнього вигляду для жінки наголошують реакції: *гардероб* 8, *косметика* 3, *дзеркало* 2, *помада* 1, *манікюр* 1.

Для групи студентів лексема «жінка» асоційована також передусім з красою (*гарна* 18, *вродлива* 10, *красива* 5, *краса* 2, *врода* 1). У хлопців жінка нерідко співвідносна з поняттям «кохання» (*кохання* 12, *кохана* 3, *моя* 4, *важлива* 1, *маленька* 1), а також з поняттям «побачення» (*гроші* 16, *квіти* 10, *побачення* 6, *секс* 4, *цукерки* 4, *прогулянка* 2, *повітряні кульки* 2, *кіно* 2). Щодо особистісних рис зазначимо, що домінантною асоціативною ознакою постає «алогічність» (*відсутня логіка* 10, *немає логіки* 4, *нуль логіки* 2). Інші ознаки виокремлюють поодинокі: *ніжна* 8, *добра* 6, *розумна* 4, *наївна* 2, *сором'язлива* 2, *вихована* 2, *порядна* 1, *слабка* 1. Асоціативний ряд, пов'язаний з поняттям родини, набагато ширший, ніж у

студенток: *родина 4, борщ 4, мама 2, тепло 2, кухня 2, діти 2, їжа 1, затишок 1, хазяйка 1, бабуся 1, вмє готувати 1.*

Метонімічні лексеми, що асоціюються в студентів з концептом «жінка», унаочнені рядом: *сукня 10, волосся 10, одяг 4, руки 4, груди 4, очі 2, спідниця 2, сідниці 1.* Хлопчака група респондентів поодинокі асоціативні ознаки вербалізує в лексемах: *сестра 2, мелодрами 2, книжки 4, Оля 1, Ганна 1, Карина Семенівна 1.* Негативно оцінні характеристики жінки нечисленні: *дурна 5, вередлива 2, нерви 2, повія 2, хвойда 1, стерва 1.*

Зміст асоціативного поля «чоловік» найчастіше унаочнено для респондентів-дівчат стереотипним уявленням про силу й мужність чоловічої статі (*сильний 34, сміливий 18, мужній 16, спортивний 14, дужий 2*). Значущість фізичної форми група респонденток маркує лексемами: *прес 4, статура 3, качок 3, тренажерна зала 1.* Щодо емоційної й ментальної сфер чоловіків зазначимо пріоритет таких рис: *розумний 15, надійний 14, відповідальний 12, веселий 8, вихований 7, добрий 6, ініціативний 4, спокійний 4, харизматичний 2, працевлаштований 1, самостійний 1, самотній 1, крутий 1.* Зовнішні чоловічі характеристики менш актуальні для дівчат (*високий 12, гарний 10, шатен 2, блакитноокий 2, кароокий 1*).

Асоціації про якості чоловіків, пов'язані з родиною, фіксують нульовий показник. Серед метонімічних асоціативних лексем переважають: *очі 6, брюки 4, годинник 3, борода 2, щетина 2, краватка 1, діловий костюм 1.* Непродуктивною є реакція «кохання» (*кохання 6*). Негативно оцінні асоціації вербалізовано лексемами *дурний 4, грубіян 2, вареник 1, гульвіса 1.*

Група респондентів-хлопців найпродуктивнішою реакцією на стимул «чоловік» запропонувала лексеми, пов'язані з дружною: *друг 32, підтримка 9, побратим 2, товариш 1, дружбан 1.* Щодо найпоширеніших рис зазначимо такі: *сильний 23, спортивний 16, упевнений 14, мужній 12, працьовитий 7.* Поодинокі реакції унаочнюють лексеми: *високий 5, веселий 3, побитий 2, охайний 1, п'яний 1, егоїст 1.* Метонімічні відповіді, асоційовані із чоловіком, поширені: *кросівки 3, гаманець 2, чоботи 1, мозок 1, костюм 1, піджак 1.* Стереотипними є

реакції, виражені іменниками: *хижак* 4, *алкоголь* 4, *успіх* 3, *боротьба* 2, *захист* 2, *армія* 1.

Продуктивними стали відповіді, пов'язані з автомобілями (*машина* 6, *авто* 5, *швидкість* 2, *джип* 1), комп'ютерами (*комп'ютер* 8, *комп'ютерні ігри* 6, *гравець* 1).

Услід за М. Дьоміною, структуру гендерних концептів заповнюємо такими елементами: індивідуальний сегмент (вік, національність, психофізіологічні параметри), реляційний сегмент (сімейно-родинні стосунки, міжособистісні стосунки, емоційно-оцінні апеляції, меліоративні та пейоративні апеляції), соціальний (професія, матеріальне становище, належність до влади) і надприродний сегменти (магічні властивості, казкові персонажі) [2, с. 93–94]. Ядро концепту «жінка» складають ознаки перших двох сегментів, а концепту «чоловік» індивідуального, реляційного й соціального сегментів.

Проведений асоціативний експеримент у черговий раз довів наявність гендерних стереотипів у мисленні сучасних українців, зокрема молоді. Традиційні стереотипні уявлення формувалися протягом століть, закріплювалися у свідомості не одного покоління мовців і продовжують впливати на сьогоденне світосприйняття. У цьому аспекті роль жінки тяжіє до суто приватної сфери (сім'я, домашні побутові обов'язки, діти), чоловіку ж належить публічне призначення (робота, самореалізація та суспільне визнання) [7, с. 68]. Лінгвістичні вияви мовної свідомості сучасної молоді піддаються гендерній стереотипізації, що зумовлено соціальними відмінностями між жінками й чоловіками в зовнішності та поведінці.

Ядра аналізованих концептів чітко відбивають гендерні стереотипи, що пов'язують образ жінки з красою, а образ чоловіка із силою. Водночас зауважимо, що результати експерименту доводять певні зсуви в гендерному стереотипному уявленні. В асоціативному полі «жінка» закріплюються «чоловічі» ознаки, унаочнені лексемами *сильна*, *горда*, *самостійна*, *впевнена*, *смілива*. Сприймання жінки лише як об'єкта кохання чи домогосподарки заперечують такі асоціативні слова, наведені групою студентів, як: *розумна*, *інтелектуалка*, *книжки*, *важлива*, *цілеспрямована*.

Отже, висновковуємо, що для концепту «жінка» стереотипною ознакою є «врода», для концепту «чоловік» – «сила» та «дружба». Таке структурування гендерних концептів у мовній свідомості зумовлене впливом стереотипів, що впливають на традиційні уявлення про типові жіночі й чоловічі риси. Перспективою подальших розвідок уважаємо аналіз особливостей мовної реалізації гендерних концептів у художньому дискурсі.

Бібліографічні посилання

1. Бондаренко О. С. Концепти «чоловік» і «жінка» в українській та англійській мовних картинах світу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.17. Донецьк, 2005. 19 с.
2. Дёмина М. В. Гендерная концептосфера британского сказочного дискурса: от традиции к современности. *Вестник Самарского государственного университета*. 2006. № 10/2 (50). С. 90–96.
3. Карасик В. И., Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. Воронеж : ВГУ, 2001. С. 75–80.
4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Москва : Гнозис, 2004. 390 с.
5. Краснобаєва-Чорна Ж. Термінополе концепт. *Українська мова*. 2006. № 3. С. 67–79.
6. Слінчук В. В. Мовностилістичні засоби творення гендерних образів молоді (за матеріалами друкованих мас-медіа) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08. Київ, 2006. 20 с.
7. Слінчук В. В. Соціальна типізація гендерних стереотипів у мові ЗМІ. *Наук. зап. Ін-ту журналістики*. Київ, 2004. Т. 17. С. 67–74.
8. Словник гендерних термінів. – URL: <http://www.gender.kiev.ua/vocab.htm>. (дата звернення 21.07.2018).
9. Слухай Н. В. Сучасні лінгвістичні теорії концепту як мовно-культурного феномену. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ : Логос, 2002. № 7. С. 462–470.

10. Ставицька Л. Гендерні стереотипи в сучасній мовній свідомості. *Дивослово*. 2005. № 6. С. 45–50.
11. Ставицька Л. Мова і стать. *Критика*. 2003. № 6. С. 29–34.
12. Сукаленко Т. М. Метафоричне вираження концепту жінка в українській мові. Київ : Інститут української мови : Вид. дім Дмитра Бурого, 2011. 240 с.
13. Тарасов Е. Ф. Актуальные проблемы анализа языкового сознания. *Язык. Сознание. Культура*. Москва, 2006. URL: http://www.iling-ran.ru/library/psylingva/sborniki/Book2000/html_2.
14. Pickering M. Stereotyping: the politics of representation. New York : New York Press, 2001. 264 p.

УДК 81: 32.019.5: 366.636

Т. А. Коць
Україна, Київ

«УКРАЇНА» У ВИМІРАХ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ЗАСОБІВ МОВИ

У статті здійснено аналіз ядерного поняття сучасних публіцистичних текстів «Україна». Структуровано, семантично диференційовано оцінні прецедентні вислови, які, забезпечуючи тяглість культурного та інтелектуального досвіду народу, відбивають тенденції розвитку семантичної системи мови і є синхронними часовими маркерами суспільних тенденцій доби. Розглянуто позитивно- та негативнооцінні експресивні засоби з урахуванням контекстуальних умов їхнього функціонування.

Ключові слова: оцінні одиниці, прецедентні одиниці, ядерне поняття, позитивнооцінні засоби, негативнооцінні засоби.

В статье осуществлен анализ ядерного понятия современных публицистических текстов «Украина». Прецедентные выражения структурированы и семантически дифференцированы как единицы, которые обеспечивают

традицию культурного и интеллектуального опыта народа, фиксируют тенденции развития семантической системы языка и являются синхроническими маркерами общественных тенденций эпохи. Рассмотрены позитивно- и негативнооценочные экспрессивные средства языка, с учетом контекстуальных условий их функционирования.

Ключевые слова: оценочные единицы, прецедентные единицы, ядерное понятие, позитивнооценочные средства, негативнооценочные средства.

The article analyzes the nuclear concept of modern journalistic texts «Ukraine». Precedential expressions are structured and semantically differentiated as units that provide a tradition of the cultural and intellectual experience of the people, record the development trends of the semantic system of language and are synchronous markers of social trends of the era. Positive and negative evaluative expressive means of the language are considered, taking into account the contextual conditions of their functioning.

Ukrainian press performed primarily the function of forming the national consciousness and actualized the nuclear concepts such as people, nation, language, which overgrown an explicit psychological, positive assessment.

Language units mainly from the intellectual sphere of thinking were the means of their expression. Nationally marked words-symbols reinforce the positive assessment of new phenomena of political, economic, cultural, religious life. In general, one of the decisive criteria for the formation of the stylistic and literary norm was the aesthetic perfection of the semantic meaningful content of the linguistic units of lexemes, phrases, phraseological unit.

At the turn of the XX – XXI centuries positive evaluative language tools actualize the state creating processes of independent Ukraine, and negative evaluative ones – denationalization, indifference, inactivity of the people and power, aggression of Russia.

The semantics of the evaluative identity of the public style of the image is more consistent with the history and interests of those,

which are activated by the unity of the national, and the new style of development of the functional style.

Key words: evaluation unit, negative evaluative means, nuclear concept, positive evaluative means, precedent unit.

Сучасна преса має виразну комунікативно-прагматичну спрямованість: оновлює й модернізує традиції, інтерпретує їх відповідно до історико-соціального буття нації, формує нову систему цінностей, національну та мовну свідомість суспільства. Вона не лише інформує, а й максимально переконує читача в правильності тверджень і оцінних суджень. Вплив публіцистичного стилю на суспільну свідомість залежить від спільного фонду знань автора й читача. Адресант постійно розширює когнітивну базу, розширює світогляд і збагачує інтелект адресата, коригуючи на підсвідомому рівні його культурні, моральні, етичні, естетичні орієнтири.

Зміна ціннісної парадигми на зламі XX – XXI ст. позначається на мовній свідомості українців, спричинює активізацію виразно національно маркованих одиниць, внутрішньомовні пошуки прийомів і засобів створення публіцистичного колориту, реалізацію потенційних можливостей мови. Диференційною ознакою сучасних публіцистичних текстів є функціонування трансформованих прецедентних висловів, які, забезпечуючи тяглість культурного й інтелектуального досвіду народу, відбивають тенденції розвитку семантичної системи мови і є синхронними часовими маркерами суспільних тенденцій доби.

Теорію прецедентності в лінгвістиці обґрунтував Ю. Караулов. Він запропонував широке розуміння прецедентних текстів – «значущих для особистості в пізнавальному й емоційному відношенні, добре відомих широкому оточенню цієї особистості, звернення до яких відновлюється неодноразово в дискурсі цієї мовної особистості». До прецедентних одиниць мовознавець зараховував лексеми, фразеологізми, речення, а також невербальні знаки національної і світової культури [4, с. 89]. На думку О. Селіванової, прецедентні тексти уможливають

реалізацію інтертекстуальності (діалогічного зв'язку тексту в семіотичному універсумі з попередніми текстами (рекурсивний) та з подальшим текстотворенням (прокурсивний)) як текстотвірної категорії лінгвостилістики [5, с. 191].

Опираючись на прецедентні феномени, засоби масової інформації засуджують або схвалюють певні зразки поведінки й таким чином формують певну систему цінностей, регулюють соціальну поведінку всієї лінгвокультурної спільноти.

Основними джерелами прецедентних феноменів у сучасній пресі є національний фразеологічний словник, твори класичної літератури, Біблія, висловлювання видатних політиків чи громадських діячів, кінофільми, популярні пісні тощо.

Дослідники наголошують на розвиткові двох тенденцій в оновленні фразеологічних одиниць: власне новотворення, що пов'язане з необхідністю називання нових реалій, та актуалізація, переосмислення, семантичне оновлення вже традиційних мовних засобів [1, с. 218]. Трансформовані фразеологізми – це історичні маркери епохи, які відбивають динаміку загальнолюдських, національних цінностей, мовної свідомості, увиразнюють семантику й оцінність контексту. Трансформацію стійких сполук можна кваліфікувати як зміни, викликані їх актуалізацією в особливих контекстуальних умовах, що увиразнюють повідомлення шляхом вираження експресивної інформації. Змінені фразеологізми традиційно диференціюють на семантичні і структурно-семантичні [2, с. 83–94].

Різновидом трансформованих прецедентних висловів є також семантичні цитати або ремінісценції – перифразоване вживання «чужого» висловлення, що на свідомому чи підсвідомому рівні спонукає читача до впізнання сконденсованої інформації про автора або протоджерела [6, с. 70–71].

Публіцистичні тексти, синхронно висвітлюючи настрої доби, важливі проблеми суспільно-політичного, культурного, економічного життя народу, виводять на перший план ядерні поняття свого часу, які обростають новими семантичними відтінками, зв'язками з прецедентними феноменами.

Україна як одне з центральних понять сучасних медійних текстів обростає новою, співзвучною часові аксіологією. Оцінка і позитивних і негативних явищ суспільного життя *України* (синоніми *держава*, *країна*) відчутно психологічна та експліцитна. У центрі семантичної парадигми прецедентних висловів перебуває державність – необхідна умова розвитку будь-якої нації.

Трансформовані фразеологізми актуалізують знання про українські політичні реалії, їх оцінювання, зазвичай, фіксується за допомогою вже добре відомих образів. Чим більше в значенні фразеологічної одиниці міститься потрібної інформації, яка відповідає властивостям об'єкта, тим більша ймовірність того, що читач залишить її у своїй свідомості.

На позитивні асоціації, пов'язані з розбудовою держави, налаштовують стверджувальні вислови зі зміненою модальністю. Компоненти-поширювачі (вихідна форма фразеологізму має сему заперечення) з актуалізованою семантикою праці, напр.: *Ну це там у парламенті аграрії з промисловцями чубляться, а ми в своїй державі зі своїми батьками-селянами – в одній партії. Знаєте в якій? У тій, де кожен сам собі кує* і будує Україну (Молодь України, 01.01.1994) – пор. *ні кувати, ні молоти*.

Оцінну семантику мови преси увиразнюють змінені фразеологізми з семантикою життєствердності, духовності. Такі вислови контрастують у контексті з негативнооцінними словосполученнями на позначення сучасних реалій життя й посилюють позитивну конотацію основної думки газетної статті: *Перспективи невеселі, але світло в кінці тунелю бачу* (Молодь України, 11.01.1994); *Як любити Україну «до глибини кишені»* – *Мирослав Івасиків знає, але йшов він до цього чину спочатку через любов до «глибини серця»* (За вільну Україну, 10.11.2000). Піднесене звучання, експліцитно виразна позитивна конотація тексту досягається шляхом уживання пісенної цитати з уточнювальним прислівником. Наприклад, для того, щоб читач зміг її ідентифікувати, наводять цілісний прецедентний вислів: *Україна ніколи не загине! Це були слова з пісні. Пісню вони звичайно [воїни УПА] знали: Україна не*

загине, поки світ і небо синє... (Молодь України, 06.01.1994). Цитати з творів давньоруської літератури до позитивного осмислення самого поняття *батьківщина* додають сему патріотизму, відчуття глибини власної історії: *Батьківщина – річ свята. Згадаймо Шевченка, згадаймо Довженка. Згадаймо воїнів-русичів, які, йдучи в похід, з сумом говорили: «О, Руська земле, ти уже за бугром єси»* (Молодь України, 11.05.1994).

Диференційною ознакою сучасних публіцистичних текстів є вживання біблійних висловів, які розкривають сучасні українські реалії й передають виразну стверджувальну позитивну оцінку майбутнього України: *Можна погрожувати волхам розірвати дипломатичні відносини. Але не можна загасити зірку над державністю України. Дайте строк. Немовляті виповниться 33 роки. Він навчиться ходити по воді, перетворювати воду на вино і воскрешати мертвих... Чекайте! Він сам знайде навіть без вірчих грамот. Бо гніт Його благо, а тягар Його легкий...* (Час Time, 17.01.1997).

Процеси державотворення часто мають негативнооцінене висвітлення в мові сучасної преси. Трансформовані поширені фразеологізми передають критичні суспільні настрої доби й засвідчують очікування необхідності змін у своїй державі: *Не хотілося б виглядати отим болотним куликом, а то, здається, моя країна тут перевищила всі рекорди за кількістю вихлюпнутого на екрани бруду* (Україна молода, 04.04.2012) – пор.: *як бугай в болоті*; *На Сході України ще є ті самі граблі, що й в Криму, тільки краще заточені* (Україна молода, 15.04.2014) – пор.: *наступати на ті самі граблі*; *Кажуть же, що найсерйозніший урок історії (також нашої української – з її невмирущим отаманством і одночасним скиглінням про «єдність»)* якраз у тому, що вона *ще нікого нікому не навчила* (Час Time, 13–19.03.1997) – пор.: *навчити розуму*; *Українці в комунальних боргах, як у шовках* (Україна молода, 20.01.2004) – пор.: *в боргах, як у шовках*.

Уточнені фразеологізми акцентують на трагічних явищах, нестатках народу сучасної України, напр.: *Мистецтво жити з гранатою. Центр столиці України – заміноване коло* (Україна молода, 05.04.2001) – пор.: *зачароване коло*.

Поширені традиційні фразеологізми актуалізують їх семантичний потенціал. Значення залишається тим самим, змінюється тільки частина інформації, яка потрібна авторові для відтворення образу чи характеру українських реалій, напр.: *Тож ходаки з Херсона оббивають урядові пороги: виділіть гроші для лізингового викупу шести десятків комбайнів, дайте змогу розвинути сільське господарство в Україні* (Сільські вісті, 18.09.2001) – пор.: оббивати пороги; *Це значить, що латають чергові бюджетні діри за рахунок наших сімейних бюджетів* (Перець, № 6, 2000) – пор.: латати дірки. Уведені компоненти допомагають уточнити, розширити інформацію про процеси державотворення: *Так і хочеться показати у підле минуле дулю і йти вперед. Україні необхідно рухатися вперед* (Перець, № 1, 2000) – пор.: показати дулю; *Зараз біжимо в Європу. Мчимо на всіх парах* (Сільські вісті, 06.12.2002) – на всіх парах.

Метафоризовані поширені вислови в негативнооцінних заголовкових структурах загострюють увагу читача й спонукають прочитати статтю, зміст якої розкриває сам об'єкт аналізу та оцінки: *Між солом'яних вогнів ідей і швидкого попелу забуття. Українська зовнішня політика. Погляд з-за кордону* (Час Time, 17.01.1997) – пор.: між двох вогнів.

Семантику висловів зі світової літератури, Біблії, кінофільмів конкретизують контексти, зміст яких привертає увагу суспільства до негативних процесів в українській політиці, економіці, освіті, екології тощо: *Політична гра «приборкання України» триває. Олександра Лукашенка ігнорує демократична Європа, але в Києві білоруського диктатора приймали краще, ніж Білла Клінтона* (Час Time, 22–28.05.1997); *Іронія долі* лише в тому, що ординарні стукачі нарядилися в професорські мантії і прогулюються під столичними каштанами. А твої блудні сини, Україно, ковтають радіонукліди в чорнобильській зоні, мріючи про остаточне поновлення втрачених прав (Молодь України, 21.06.1994).

Негативно оцінюються глибоко вкорінені у свідомість народу недооцінка власного потенціалу, приниження, апатія, зневіра

тощо. Відомі для широкого загалу вислови зі світової літератури, винесені в заголовок і оформлені як риторичні питання, не так акцентують на негативі, як спонукають читача до роздумів про необхідність щось змінювати, прагнути оновлення, напр.: ***По кому б'є дзвін?*** [заголовок] *Чи можна бодай уявити, що французи благоговійно відзначають вимушену угоду з англійцями (1360 р.), за якої велика частина їхньої території відійшла до агресора? Чи можна повірити в те, що вірмени святкують дати, коли їхню землю шматували перси і турки? Чи є на цій грішній землі хоч один народ, який урочисто стрічає день свого колоніального уярмлення? День залежності? Виявляється є. Це ті ж таки чухрайці, які бравенько рихтуються 18 січня відзначати його в своєму українському місті Переяславі (Молодь України, 15.04.1998); Чи варто **входити двічі у те саме болото?** Що гіршою стає економічна ситуація в Україні, тим гучніше лунає агітація про бажання у той чи інший спосіб об'єднатися з Росією (Час Time, 08–14.04.1997).*

Як оцінні одиниці 2014 року ввійдуть в історію літературної мови прецедентні вислови, пов'язані з подіями «Революції гідності» в Україні, «майданом», напр.: *Політичної еліти майдан не призначить, він її тільки народить (Країна, 17.04.2014); Майдан змінив свідомість українців – вони вже ніколи не будуть рабами (Літературна Україна, 13.03.2014); Принцип «хто платить, той замовляє музику» до сьогодні ще ніхто не скасовував. Коло платників Майдан децю звузив і ми собі їх уявляємо, а «музику» почуємо незабаром (Україна молода, 24.06.2014).*

Експліцитно закладена негативна семантика у висловах з пісень, ідеологемах, пов'язаних з радянським минулим України, що зазнало кардинальної переоцінки в часи незалежності: ***Чуєш сурми заграли? Дай Боже, щоб востаннє*** (Час Time, 13–19.03.1997); *Без України ж не буде імперії. А як вона називається – «**єдіная і недеільмая**», союз чи СНД, – не має значення* (Час Time, 03–09.04.1997).

Засобом вираження позитивної оцінки є контрастні до явищ сучасної епохи цитати класиків української літератури, істориків, громадських діячів минулого, ґрунтовані переважно на тематичних зразках національного самовираження: *Бо вона (інтелігенція) не забула ще слова митрополита Іларіона: «Кожен народ – то квітка на луці Божім цвітучі»* (Літературна Україна, 07.02.2013); *Актуалізуймо й широко соціалізуймо слова Довженка: «Якщо любов до Батьківщини – це націоналізм, то я націоналіст»* (Слово Просвіти, 17–23.01.2013); *Нам треба вчитися соціогуманізму в геніального Франка: «Ми мусимо навчитися чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими, а українцями без офіційних кордонів»* (Слово Просвіти, 17–23.01.2013).

Трансформовані універсально-прецедентні вислови функціонують переважно як негативнооцінні одиниці в текстах про півострів Крим, що в свідомості українців асоціюється з загарбницькими діями Росії, напр.: ***Крим: етнологічний трикутник.** Загроза відокремлення Криму від України не просто стала реальністю, вона почала матеріалізовуватись в діях Ю. Мешкова* (Молодь України, 06.05.1994). Ідеологеми як прецедентні вислови радянського минулого посилюють негативну оцінність усього контексту, напр.: ***Крим «особый отдел»...** Півострову сниться, що він острів. Політику сниться, що він фігура. Від рокіровок на стику землі і моря у пішаків, що це спостерігають, може початися «морська хвороба»* (Молодь України, 04.05.1994).

Політичні події, війна, що триває сьогодні в Україні, провокують інформаційну війну з Росією. Мова преси, як наслідок, сповнена експресивними оцінними трансформованими фразеологізмами, що розкривають підступні наміри Росії стосовно України, напр.: ***«Прозорі кордони» – зашморг на шиї України.** Росія (князівська, царська, більшовицька, посткомуністична) 1273 рази порушила власні письмові зобов'язання. Цього разу прикрили свої «прозорі кордони» для «братів-іногородців» обидві її столиці – Москва та Санкт-Петербург* (Молодь України, 06.01.1994) – пор.: *сидіти на шиї*;

*Звичайно, шовінізм не є невиліковною хворобою. Він лише симптом загальної, політичної та економічної хвороби Росії. Її подолання відбувалося здебільшого способом, коли **віз знаходився попереду коняки** (Час Time, 17.01.1997) – пор.: **тягнути воза**.*

Україна – це одна з центросфер мови сучасних періодичних видань, яка утримує у своїх структурах ціннісні виміри суспільного буття, світобачення, мовну картину світу. Преса вербальними засобами відбиває аксіологію реалій сучасної України в контексті суспільно-політичних, культурних тенденцій епохи й забезпечує живе надходження певних систем поглядів, цінностей однієї людини, цілого колективу, політичної партії до свідомості широкого загалу. Семантика оцінних одиниць публіцистичного стилю відображає суспільне осмислення історії й сучасності, що активується одиницями національної мови та фіксує новий етап розвитку її функціонально-стильової парадигми.

Бібліографічні посилання

1. Архангельська А. Фонові знання носіїв мови та фразеологічна неологіка пострадянської доби (на матеріалі української преси останнього десятиліття). Slovo. Tekst. Cnas. VI: Nova fraseologia w nowej Europie. Szczecin, Greifswald, 2002. 218 p.
2. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів. Київ : Наукова думка, 1989. 153 с.
3. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури. Київ, 2009. 350 с.
4. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва : КомКнига, 2002. 267 с.
5. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава – Київ : Довкілля, 2006. 716 с.
6. Сюта Г. Оновлений зміст і статус терміна цитата в сучасній стилістиці. *Культура слова*. 2015. Вип. 83. С. 66–71.

УДК 811.161.2

Н. О. Мех
Україна, Київ

УКРАЇНСЬКИЙ МИСЛИТЕЛЬ П. КУЛИШ: АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ЛІТЕРАТУРНОЇ ТВОРЧОСТІ

У статті зроблено спробу осмислити аксіологічний вимір літературної творчості П. Куліша. Висвітлено його філософські та світоглядні шукання й переконання. Детально розглянуто резонансний роман «Чорна рада» та його історичне тло. Також проаналізовано твір мислителя «Повість про український народ», в якому простежуємо послідовну національно-патріотичну позицію, акцентування на основних віхах нашої минувшини.

Ключові слова: аксіологічний вимір, культурний простір, ціннісні домінанти, історичне тло.

В статье сделана попытка осмыслить аксиологическое измерение литературного творчества П. Кулиша. Освещены его философские и мировоззренческие искания и убеждения. Подробно рассмотрен резонансный роман «Черная рада» и его исторический фон. Также проанализировано произведение мыслителя «Повесть об украинском народе», в котором прослеживаем последовательную национально-патриотическую позицию, акцентирование на главных вехах нашего прошлого.

Ключевые слова: аксиологическое измерение, культурное пространство, ценностные доминанты, исторический фон.

The article attempts to make sense of the axiological dimension of P. Kulish's literary work. His philosophical aspirations and beliefs are covered. His resonant novel Black Council and its historical background are discussed in detail. In the Ukrainian cultural space, the period of Ruins has been widely studied. Many Ukrainian artists

have addressed it in their works. Panteleimon Kulish was no exception. He was really concerned about this topic as well as Ukraine's future. All his multifaceted literary creativity testifies to this – a powerful stream in the spiritual and national development of the Ukrainian people.

We also analyze the work of the thinker named «Tale of the Ukrainian people», in which we see a consistent national-patriotic position, focus on the major milestones of our past. The thinker attached great importance to this work. He was interested in every review, his friends', colleagues', and contemporaries' opinion about the essay. Notwithstanding the extralinguistic factors that influenced Kulish, considering his literary creativity in an axiological dimension, we state the artist's heartfelt love for his native Ukraine, to which he devoted his glorious «pen».

To sum up, we would like to emphasize that the figure of the Ukrainian thinker, writer, historian Panteleimon Kulish is a significant personality not only of his age, but also a figure whose literary creativity influences the contemporary Ukrainian cultural space, the formation of the dominant values of the present. His creative and ideological pursuits, his courage, his ardent patriotism, especially in the early period of his creative work, his love for his country, his life story, his longing for freedom are all valuable for generations to come.

Key words: axiological dimension, cultural space, value dominants, historical background.

Індивідуальне буття кожної людини розгортається під впливом постійного протистояння визначальних сил: сили універсальних законів, традицій, які виробилися, апробувалися й утвердилися за час культурно-історичного розвитку всього людства, і сили особистої самобутності, унікальності й неповторності, закладеної природою.

Розкриття й реалізація внутрішньої сили самобутньої людини зумовлює створення та перетворення дійсності, різноманітні трансформації в навколишньому середовищі. Тому кожне покоління людей залишає свій слід в історії завдяки творчому внеску конкретної особистості.

Такою особистістю і є Пантелеймон Куліш – знакова постать у культурному й літературному житті України XIX ст. Він є тим українським мислителем, який прекрасно усвідомлював окремішність, самотність українського народу. П. Куліш прагнув, мріяв і сподівався жити в самостійній та незалежній українській державі. Попри те, що складна система державної належності була йому на перешкоді, підготовча праця письменника не пройшла даремно. Ідеї незалежності, свободи знайшли відгуки як у XX ст., так і сьогодні.

Пантелеймон Куліш народився 7 серпня 1819 року в містечку Воронежі Глухівського повіту на Чернігівщині (зараз Сумська область) у родині нащадка козацької старшини. І, можливо, саме походження наклало відбиток на його творчий шлях та світогляд. Адже генетична пам'ять існує, існує історична пам'ять. А в ній закарбовано дуже неоднозначні, важкі і, навіть, трагічні обставини, в яких перебувала Україна, її народ на різних часових зрізах. Зосередившись більш детально на Козацькій добі, варто наголосити, що вона «сповнена багатьма не лише позитивними подіями і фактами, але й такими, які залишили глибоку травму і негативно відбилися на долі українського народу. Йдеться, передусім, про поразки і величезні втрати, яких зазнало козацьке військо і мирне населення, про деякі міжнародні угоди, які уклалися за спиною гетьманів на шкоду Україні (Березневі статті 1654 р., Андрусівське перемир'я, Вічний мир), про зрадництво, «Руїну», про знищення Батурина, Січі, ліквідацію Гетьманщини тощо» [1, с. 243].

Осмислюючи ціннісні домінанти літературної творчості П. Куліша, насамперед пропонуємо зупинитися на невеликому за розміром, проте величому за значенням, романі «Чорна рада», який має підзаголовок «Хроніка 1663 року». Цей твір, без сумніву, став надзвичайною подією в культурному житті України, його вихід у світ мав величезний резонанс. Варто декілька слів сказати про історичне тло роману, адже Україна «опинилась у складному політичному становищі. Москва не дотримувала угод, Польща й кримський хан тиснули з обох боків, та козаки й населення не хотіли нічийої зверхності. Між

гетьманами і козацькою старшиною точилися чвари й війна за владу, за те, до кого із сусідів пристати. Обіч Дніпра стали різні гетьмани. На початку 1663 р. на Правобережжі було обрано гетьманом Павла Тетерю, рішучого прихильника Польщі. На Лівобережжі, орієнтованому на Москву, розпочалася боротьба за гетьманську булаву між переяславським полковником Якимом Сомком і ніжинським – Василем Золотаренком. Поки вони з'ясовували стосунки, підійнявся новий кандидат у гетьмани – Іван Брюховецький, кошовий із Запоріжжя, випадкова й облеслива людина. Він закидав Москву доносами на суперників, на старшину, зарекомендував себе як найбільш вигідний і податливий Москві претендент. У червні 1663 р. у Ніжині відбулася рада, на яку Брюховецький привів ватаги запорожців і простих козаків з півдня – черні. Сомко теж привів своє військо. Рада одразу перетворилася на побоїще, люди Сомка перейшли на бік Брюховецького. Сомка, Золотаренка й кількох їхніх прибічників було страчено. Все це відбувалося на тлі страждань і поневіряннь населення, економічного хаосу й занепаду» [2, с. 112–113]. В історії України ці часи називають Великою Руїною.

В українському культурному просторі період Великої Руїни здобув широке висвітлення. Багато українських митців у своїй творчості зверталися до нього, зокрема й Пантелеймон Куліш. Ця тема його надзвичайно хвилювала, як і доля України, її майбутнє. Про це свідчить уся багатогранна літературна творчість мислителя – потужний струмок у духовному та національному розвитку українського народу.

С. Єфремов у 1927 році наголошував: «не треба широко... розводитись, чим був для України Куліш. Досить буде тільки нагадати, що він належав до знаменитої трійці 40–60-х років, яка – Шевченко, Костомаров, Куліш – стояла на чолі всього тодішнього життя українського» [3, с. 288].

Історичний роман «Чорна рада» Пантелеймона Куліша було видано українською й російською мовами. Його вихід у світ мав потужний вплив на сучасників. Так, оцінку роману та схвалення висловив Тарас Шевченко у своєму листі 1857 р.: «Спасибі тобі,

Богу милий друже мій великий, за твої дуже добрі подарунки, і особливе, спасибі тобі за «Чорну раду». Я вже її двічі прочитав, прочитаю і третій раз, і все-таки не скажу більш нічого, як спасибі. Добре, дуже добре ти зробив, що надрукував «Чорну раду» по-нашому. Я її прочитав і в «Руській бесіді», і там вона добра, але по-нашому лучче».

Міркуючи над аксіологічним виміром роману «Чорна рада», хотілося навести слушні думки М. Стріхи щодо поглядів П. Куліша: «Для українських романтиків давня слава рідної землі була пов'язана насамперед зі звитягою козаків-запорожців, безстрашних в обороні своєї волі. І ось Куліш наважується розвінчати цей національний ідеал. Для нього позитивним чинником історії є городове, «кармазинове» козацтво, яке жило по містах і підтримувало лад в автономній Гетьманщині (прямій спадкоємниці державності й культури княжої Русі!), а Запорожжя доби після Хмельницького є для Куліша збіговиськом відважних, але диких гультіпак, чия анархічність, невизнання над собою жодної сталої влади і не дала Україні втримати державність, виборену Хмельницьким» [4, с. 7].

Пантелеймон Куліш представив у романі реальні історичні постаті поряд з вигаданими. Центальною постаттю є «наказний гетьман Яким Сомко – видатний політичний діяч, продовжувач справи великого Богдана Хмельницького, «людина ідеї» (Д. Чижевський).

Куліш з любов'ю змальовує його портрет, посилаючись на літописця: *«Сомко був воїн уроди, возроста і краси зіло дивної (пишуть у літописах)»*. Він великий патріот України. Не особисті амбіції, а бажання піднести Україну керують ним. У нього є конкретна програма дій, якою він ділиться зі своїми однодумцями: *«Ось нехай лиш Господь нам допоможе зложити докупі обидва береги Дніпрові, тоді ми позабудимо усюди правнії суди, школи, академії, друкарні, піднімемо Вкраїну вгорі і возвеселим душі тих великих київських Ярославів і Мономахів. Сомко відчуває себе крєвно пов'язаним із давніми традиціями Руси-України»* [2, с. 113].

Друга постать – старий козак Шрам (прототип паволоцького полковника Поповича). Полковник і священник був хоробрим та вірним ідеї об'єднання. За сюжетом роману Шрам «спішить до лівобережного гетьмана Сомка, аби намовити того разом ударити на польського попихача, правобережного гетьмана Тетерю, й знову об'єднати розколоту Україну під однією булавою. Прибувши разом із сином Петром під Київ, до давнього товариша Череваня, Шрам зустрічає тут Сомка й дізнається, що й на Лівобережжі почалися чвари. Проголошений на Запорозжжі гетьманом мізерний, але хитрий Іванець Брюховецький підкупив московських бояр і рветься до Сомкової булави. Для цього під Ніжином скликається «чорна» рада, куди, на відміну від звичайної, запрошують також представників міщанства. Саме голосами міщан і запорожців, обіцявши, що «не буде в нас ні пана, ні мужика, ні багатого, ні вбогого; усе в нас буде обще», й перемагає Іванець свого суперника. Гине Сомко, що не хоче порятувати собі життя ціною полиття чужої крові. Гине й старий Шрам, який добровільно віддає себе в руки Тетері, аби врятувати свою Паволоч. На Україні настає небачена руїна, коли під прапором запорозької вольниці брат стає на брата, сусід на сусіда, син на батька» [4, с. 7].

Інша сюжетна лінія – кохання Петра Шраменка до Лесі Череванівни – розвивається досить лірично, порівняно з основною сюжетною лінією. Попри всі негаразди, які супроводжували молодих героїв протягом усього роману, «кохання пробилось крізь недолю й дими руїни, крізь несаможитий шал тієї страшної круговерті, що мов диявольський смерч, неслася Україною. Той смерч рушив і нищив людські долі, угоди, надії, а проте ж він був нездатний порушити благородні людські почуття» [2, с. 113]. І ось, досить неочікувано, закінчується роман філософськими роздумами глибоко віруючої людини, пор.: *«Так-то усе те лихо минулося, мов приснилось. Яке-то воно страшне усякому здавалось! А от же, як не Божя воля, то їх і не зачепило. Се так, як от інколи схопиться заверюха – громом гримить, вітром бурхає, світу*

Божого не видно; поламле старе дерево, повиворочує з корінням дуби й берези; а чому указав Господь рости й цвісти, те й останеться, і красується весело да пишно, мов ізроду й хуртовини не бачило» [5, с. 175].

Вивчаючи та аналізуючи не лише роман «Чорна рада», а й літературну спадщину Пантелеймона Куліша загалом, наголосимо на важливій обставині. Світогляд письменника, його погляди «формувались попри інше й у процесі глибоких студій, тлумачення та обговорення в колі кирило-мефодіївців Святого Письма, що само по собі не могло не вплинути на їх характер, задати певне ціннісне спрямування» [6, с. 97]. «Ти твердиш, що українська література веде своє походження з найвіддаленіших часів писемності людської. На твою думку, сільський парафіяльний дяк, що добре знає Біблію, стоїть на прямій дорозі до літературного розвитку, а професор, особисто знайомий з Дарвіном і з усіма редакторами російських журналів, але який Біблій не вивчав, іде шляхом хибним. ...Ти, разом з подібними до тебе мрійниками, всі свої студіювання здійснював при світлі Святого Письма» [7, с. 144].

Для літературної спадщини П. Куліша 1840-х рр. чи не найважливішою є «Повість об украинском народе» (1846), яка була заборонена та вилучена з продажу після арешту письменника навесні 1847 р. у справі Кирило-Мефодіївського братства. Поява цього твору була цілком логічним наслідком усієї попередньої письменницької творчості Куліша. «Об'єктом Кулішевого розгляду в «Повести об украинском народе» стали так званий польський, а згодом і російський періоди української історії, себто кінець XVI – початок XIX століть, причому молодий історик докладніше проаналізував події кінця XVI–XVII століть, адже саме у цей час історія України особливо багата славними звиятами її воїнів» [8, с. 15].

Мислитель надавав дуже важливе значення цьому твору. Він цікавився кожним відгуком, думкою своїх друзів, колег, сучасників про нарис. Принагідно відзначимо, що «під час допитів Куліша у справі ідеології Кирило-Мефодіївського

братства основна увага жандармів була прикута саме до «Повести об украинском народе» як твору найбільш виразного у своєму патріотизмі, хоча не забули вони і про інші видання українського письменника...».

Невеликий науково-популярний нарис Куліша «Повесть об украинском народе» став знаковою подією української суспільно-політичної думки середини XIX ст. ...твір Куліша завдяки своїй внутрішній полемічності, виразній національно-патріотичній загостреності, таланту і послідовній політичній позиції його автора значною мірою став завершальним акордом українського радикального чи політичного романтизму, який фактично припинився через розправу царського уряду з передовою українською інтелігенцією середини XIX ст.» [8, с. 52–53].

Констатуючи та осмислюючи певні зміни в поглядах і висловлюваннях пізнього Пантелеймона Куліша (1870–1890 рр.), усвідомлюємо їх як результати впливу Кирило-Мефодіївського товариства. Ці події в житті мислителя спровокували, на жаль, певну корекцію його поглядів. Він стає обережним у висловлюваннях, думки та міркування письменника втрачають виразний національно-патріотичний радикалізм. Проте, це виглядає не досить переконливо. І щодо негативних суджень про козаків, і щодо своєї оцінки «Повести об украинском народе», яку він висловив у праці «Історичне оповідання» (1882 р.).

І все ж, не зважаючи на екстралінгвальні фактори, які вплинули на Куліша, розглядаючи його літературну творчість в аксіологічному вимірі, ми констатуємо сердечну любов митця до рідної України, для прославлення якої він багато зробив своїм «плодовитим пером» (Ягич).

Підсумовуючи, хочемо наголосити, що постать українського мислителя, письменника, історика Пантелеймона Куліша – це знакова особистість не лише своєї доби, але й постать, літературна творчість якої впливає на сучасний український культурний простір, на формування ціннісних домінант сьогодення. Його творчі та ідейні шукання, його сміливість, палкий патріотизм, особливо в ранній період творчості, любов

до своєї землі, до історії й культури впродовж усього життя, його потяг до свободи – все це є цінним для прийдешніх поколінь.

Бібліографічні посилання

1. Рафальський О. О., Юрій М. Ф. Ментальний вимір української цивілізації. Київ : Генеза, 2017. 560 с.
2. Солод Ю. Український будитель. *Творчі та ідейні шукання П. О. Куліша в контексті сьогодення* : зб. наук. праць до 180-річчя від дня народження П. Куліша. Київ : «МП Леся», 2000. С. 108–116.
3. Єфремов С. *Провіяний Куліш. Характер і завдання дослідів про Куліша*. Літературно-критичні статті. Київ : Дніпро, 1993. С. 287–293.
4. Стріха М. Пантелеймон Куліш і його «Чорна рада». *Куліш П. Чорна рада* : роман. Київ, 2009. 176 с.
5. Куліш П. Чорна рада : роман. Київ, 2009. 176 с.
6. Щербатюк О. Культурологічні погляди П. Куліша в світлі сучасного українознавства. *Творчі та ідейні шукання П. О. Куліша в контексті сьогодення* : зб. наук. праць до 180-річчя від дня народження П. Куліша. Київ : «МП Леся», 2000. 224 с.
7. Куліш П. Хутірська філософія і віддалена од світу поезія. *Хроніка – 2000. Наш край*. Київ, 1993. Вип. 6 (8). С. 139–154.
8. Куліш П. Повість про український народ. Тернопіль : Тернограф, 2016. 228 с.

УДК 81373.612.2

І. А. Синиця

Китайська Народна Республіка, Далянь

НАЦІОНАЛЬНА КАРТИНА СВІТУ КРИЗЬ ПРИЗМУ МЕТАФОРИ

Автор статті вивчає основні аспекти дослідження метафоричної картини світу носіїв конкретної національної мови, вербалізованої в художніх текстах. Метафора

розглядається як засіб розуміння іншої ментальності. При вивченні іноземної мови метафору потрібно аналізувати, насамперед, як універсальний механізм, що відображає когнітивні процеси людського мислення, побудовані на пошуку подібностей і відмінностей між пізнанням та пізнаванням.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, метафора, ментальність, комунікативна компетенція, художній текст, викладання нерідної мови

Автор статьи изучает основные аспекты исследования метафорической картины мира носителей конкретного национального языка, вербализованной в художественных текстах. Метафора рассматривается как средство понимания другой ментальности. При обучении иностранному языку метафору следует анализировать прежде всего как универсальный механизм, отражающий когнитивные процессы человеческого мышления, построенные на поиске сходств и различий между познанным и познаваемым.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, метафора, ментальность, коммуникативная компетенция, художественный текст, преподавание неродного языка

The study deals with the range of topical issues for modern linguistics and national picture of the world and its expression through the language. That makes the study relevant.

The aim of the study is to describe the recognition of metaphors as the first and most important stage for the research of its usual form. To achieve this goal, the author justified the attitude to metaphor as one of the means for information coding.

The article deals with the main aspects of the research for the metaphorical picture of a particular national language speakers, verbalized in literary texts. Metaphor is seen as a means for different mentality understanding. When teaching a foreign language, metaphor should be analyzed primarily as a universal mechanism that reflects the cognitive processes of human thinking, built on the search for similarities and differences between the known and the knowable.

The author names three step-by-step techniques to study the usual metaphorical meanings of words. The recognition technique is the most important and special attention is paid to when studying metaphor. In order to analyze the features of the recognition process, there was conducted a sociolinguistic experiment. The participants of the experiment were Chinese students who study Russian as a non-native language. The obtained results, require further research with native speakers involvement.

Key words: cognitive linguistics, metaphor, mentality, communicative competence, literary text, foreign language teaching

Лінгвістичне сьогодення демонструє плідну взаємодію багатьох суміжних дисциплін, зокрема таких, як лінгвокультурологія й когнітивістика. Особливо це помітно при вивченні іноземної мови. Мова як психолінгвістичний, культурно-освітній продукт діяльності індивідуального й колективного розуму не тільки акумулює всю систему знань, цінностей, традицій, створених людиною, але і є засобом породження нових смислів. І якщо когнітивна національна база носіїв рідної мови передається в основному генетично, не вимагає особливих зусиль для її засвоєння, то вивчаючи іноземну мову, інофон неодноразово натикається на труднощі засвоєння та розуміння глибинних смислів нерідної мовної картини світу. Необхідність вирішення таких завдань – це один з напрямків роботи при навчанні іноземної мови як нерідної.

Розвиток комунікативної компетенції передбачає не лише формування комплексу знань, навичок, умінь, що були набуті в ході занять і стали змістовим компонентом навчання, але й їх активне використання в мовній практиці. Комунікативно-діяльнісний підхід сьогодні є основним у викладанні іноземної мови. Комунікативно компетентний студент однаково повинен володіти системними лінгвістичними знаннями з фонетики, граматики, лексики, стилістики, культури мови, а також вільно використовувати такі форми, як говоріння, аудіювання, читання, письмо в потребах, необхідних для тієї чи тієї комунікативної ситуації. Комунікативну компетенцію вважають однією з

найважливіших ознак мовної особистості, набутої як у результаті природної мовленнєвої діяльності, так і в процесі спеціального навчання [1, с. 98–99].

Невипадково багато дослідників-методистів відзначають системно-комплексний характер проблем, пов'язаних із розумінням сутності комунікативної компетенції. Її змістом вони вважають «методично, лінгвістично, психологічно і соціолінгвістично узгоджену єдність усіх компонентів, що утворюють ситуації спілкування, а також знання й уміння, необхідні учням для розуміння і породження власних програм мовної поведінки. Специфіка та обсяг комунікативної компетенції залежать від цілей опанування мови, які ставлять перед собою учні, від їхніх інтересів і мотивацій, обраних ролей, видів комунікативної діяльності, виконуваних у процесі навчання і після його завершення» [8, с. 28].

Набуваючи комунікативної компетентності при здійсненні рецептивних і продуктивних видів мовленнєвої діяльності, студент під керівництвом викладача прагне не тільки розуміти, але й пізнавати через мову глибинні прошарки культури та ментальності носіїв мови, що вивчається. Услід за В. Колесовим, ментальність розуміємо як «національний спосіб вираження і сприйняття світу, суспільства і людини у формах і категоріях рідної мови, здатність витлумачувати явища як їх сутності і відповідно до цього діяти в певних обставинах» [5, с. 13]. Оволодіти мовною системою нерідної мови є цілком можливим для багатьох інофонів, але розуміти глибинні смисли, що виражаються з її допомогою, можуть одиниці. Це не означає, що потрібно опустити руки й не навчати прихованих смислів нерідного слова. Навпаки, кожний викладач повинен навчити помічати додаткові смислові та інші конотації, що виникають під час комунікації, навчити відчувати емоційні, аксіологічні й інші відтінки лексеми. Зазвичай переважно саме ці компоненти є експлікаторами національно значущої інформації.

Одним з основних мовних засобів, за допомогою якого передаються глибинні смисли слова, є образно-метафоричні словосполучення. Невипадково один із дескрипторів у розділі «Читання» для рівня B2 «Загальноєвропейських компетенцій

володіння іноземною мовою» передбачає вміння використовувати для розуміння та інтерпретації художнього тексту образи і метафори, що містяться в ньому [10]. Тому читання стає тим способом, за допомогою якого викладач може допомогти студентові зрозуміти не тільки значення переносно вжитих мовних одиниць, а й механізм їх виникнення-породження, який надалі інофон зможе застосовувати й у власній словотворчості. Тільки таке читання має характер навчального.

Безсумнівно, при читанні художніх текстів, на яких побудовані численні підручники та навчальні посібники, просто необхідно говорити про образно-метафоричні значення, що виникають у тих чи тих контекстах художнього дискурсу. Сам процес читання, звичайно, сповільниться. Коментування й пояснення вимагає від викладача не тільки часу, але й філологічної підготовки для пояснення механізмів виникнення метафор, досить детально описаних у різних дослідженнях.

Про місце метафори в тій чи тій національно-мовній картині світу написані численні дослідження різних рівнів. Теоретичні основи, закладені роботами О. Потебні, Е. Кассирера, Х. Ортеги-і-Гассета, А. Річардса, Дж. Серля, Р. Якобсона, М. Блека, Дж. Міллера, Дж. Лакоффа і М. Джонсона, численними дослідженнями Н. Арутюнової, Ю. Караулова, В. Телії, Г. Складєвської, А. Баранова, А. Вежбицької, Д. Шмельова, І. Стерніна, О. Уфимцевої, О. Кубрякової, А. Бабушкіна, М. Болдирева, З. Попової, К. Рахліної та ін., визначили ставлення до метафори як до «ключа до адекватного пояснення розуміння» [7, с. 22], з допомогою якого можна «відкрити» більшу частину нашої повсякденної концептуальної системи, яка «за своєю природою метафорична» [Там само, с. 25].

Незважаючи на універсальність цього явища, тобто на його функціональність у будь-якій мові, метафорична картина світу певної мови буде носити національно-індивідуальний, унікальний характер. Через це інофони, які вивчають нерідну мову й не володіють цим фрагментом національної мовної картини світу, можуть помилятися, з одного боку, знаходячи

образно-метафоричне значення там, де його немає, з другого боку, не сприймаючи ті з них, які є значущими для носіїв мови, що вивчається. Спроба прочитати, тобто зрозуміти, створені нерідною мовою метафори – одне із завдань комунікативно-діяльнісного підходу викладання іноземної мови сьогодні. Незважаючи на те, що мови у всіх народів різні, розумові процеси, спрямовані на пізнання навколишньої дійсності, схожі. Оскільки метафору розглядають як один із способів пізнання світу, то розшифрувати метафору нерідною мовою значить наблизитися до розуміння світу іншим народом, тобто до його ментальності.

Таку спрямованість вивчення метафори простежуємо й у двох основних підходах, що визначилися в лінгвістичних дослідженнях як базові: семантичний підхід (традиційний), у межах якого увага приділяється вивченню значення, і когнітивний підхід, де в центрі уваги знаходиться не значення, а знання. Представники обох напрямків вивчення метафори виявляють однастайність щодо креативної функції метафори, що виявляється в її здатності організовувати й регулювати наше світосприймання, «висвітлюючи» та підкреслюючи одні риси, «затемнюючи» при цьому інші. Основою метафоризації називають аналогію, бо вона – один із способів креативного мислення [1–3].

Визнання метафоричності процесів не тільки художнього, а й повсякденного людського мислення як базового теоретичного висновку когнітивної метафорології неодноразово підтверджено аналізом як узуальних, так і індивідуально-авторських метафор (див., наприклад: Ж. Вардзелашвілі, В. Колесов та ін). При цьому порівнювати ступінь складності сприйняття узуальної, або стертої, і okazіональної, або індивідуально-авторської, метафор у практиці викладання нерідної мови вважаємо недоцільним, оскільки механізм виникнення метафоричного значення однаковий. Окрім того, ознайомлення з функціональними особливостями нерідної мови інофони починають зазвичай із підручників, де паралельно представлені тексти навчально-наукового, художнього та інших стилів, що

поєднують різні види метафор. Саме тому важливо акцентувати увагу не на естетичній функції цього стилістичного прийому, а на його механізмі, що активно використовується як у повсякденному, так і в поетичному освоєнні довкілля.

Із метою визначення рівня та умов розуміння метафор ми провели експеримент серед китайських студентів, які вивчають російську мову як нерідну й навчаються на останньому курсі бакалаврату. В експерименті взяли участь 36 студентів, які вивчають російську мову від трьох до п'яти років. 52,8 % студентів проходили стажування в країні побутування мови. 41,7 % опитаних студентів розмовляють по-російськи не тільки в стінах університету, 44,4 % студентів, крім підручників, читають і інші джерела російською мовою. Мета вивчення російської мови у студентів різна. 58,3 % студентів планують пов'язати свою майбутню професію з російською мовою. Отже, більша частина респондентів відповідально ставиться до вивчення іноземної мови.

Учасникам експерименту була запропонована анкета з десятьма короткими висловками з поетичних текстів класиків російської літератури. Щоб унеможливити їх упізнавання, були відібрані рядки, не дуже відомі для інофонів: 1) *Под бурями судьбы жестокой Увял цветущий мой венец* (О. Пушкін); 2) *Упиваясь неприятно хмелем светской суеты* (О. Пушкін); 3) *Мы пьём из чаши бытия с закрытыми глазами...* (М. Лермонтов); 4) *Выткался на озере Алый цвет зарю...* (С. Єсенін); 5) *Изба-старуха челюстью порога Жует пахучий мякиш тишины* (С. Єсенін); 6) *А вы ноктюрн сыграть могли бы На флейте водосточных труб?* (В. Маяковский); 7) *Младенческая грация души Уже сквозит в любом её движеньи* (М. Заболоцкий); 8) *Отчего ты сегодня бледна? Оттого что я тёрпкой печалью Напоил я его допьяна* (А. Ахматова); 9) *Всей бессонницей я тебя люблю! Всей бессонницей я тебе внемлю* (М. Цветаева); 10) *Дремлет на стене моей Ивы кружевная тень* (М. Рубцов).

Студентам було поставлено завдання: виписати з текстів одне або більше словосполучень, які є метафорами. Традиційно серед основних покрокових прийомів, за допомогою яких

пропонується вивчати узуальні метафоричні значення слів, називають 1) розпізнавання, 2) реконструкцію і 3) інтерпретацію, які «в найпростіших випадках зливаються в один пізнавальний акт» [4, с. 16].

Поставлене в ході експерименту завдання безпосередньо ілюструє початковий етап розуміння метафори, тобто її розпізнавання. Складність цього етапу зумовлена тим, що когнітивні процеси метафоричного осмислення того чи того явища, поняття, концепту з боку автора (адресанта) і з боку адресата мовлення істотно розрізняються. Для мовця, за спостереженнями М. Нікітіна, воно полягає в пошуку моделюючих аналогів зародження думки, які оптимально висвітлюють її зміст і структуру. Слухач (адресат) на початку когнітивного процесу цілком залежить від імені, його значення й контексту, в якому це ім'я вжито. Концепт же формується одразу за іменем, у результаті розумових зусиль подолати недоречність імені при прямому його осмисленні [9, с. 261–262]. Саме на цій «недоречності імені» між предметами і явищами доквілля, з погляду реальних відносин, ми акцентуємо увагу іноземців у процесі навчання та при виявленні образно-метафоричних сполучень слів.

Отримані результати ми представили у вигляді рівнянь. Кожне рівняння містить такі дані:

перша цифра – кількість учасників експерименту,

друга цифра – кількість отриманих реакцій, які містять реальні метафоричні словосполучення (третя цифра), і словосполучення, що не мають ознак метафори, тобто помилкові метафори (четверта цифра),

п'ята цифра – кількість питань із відсутніми реакціями.

Номер кожної формули відповідає номеру цитати:

1) $100 \% = 52,8 \% (38,9 \% + 13,9 \%) + 47,2 \%$;

2) $100 \% = 52,8 \% (27,8 \% + 25 \%) + 47,2 \%$;

3) $100 \% = 76,3 \% (44,7 \% + 31,6 \%) + 23,7 \%$;

4) $100 \% = 73 \% (51,3 \% + 2,6 \%) + 27 \%$;

5) $100 \% = 58,3 \% (44,4 \% + 13,9 \%) + 41,7 \%$;

6) $100 \% = 55,6 \% (27,8 \% + 27,7 \%) + 44,4 \%$;

7) $100 \% = 54 \% (37,8 \% + 16,2 \%) + 46 \%$;

- 8) $100 \% = 52,6 \% (26,3 \% + 26,3 \%) + 47,4 \%$;
9) $100 \% = 38,9 \% (22,2 \% + 16,8 \%) + 61,1 \%$;
10) $100 \% = 57,9 \% (39,5 \% + 18,4 \%) + 42,1 \%$.

Загалом ці дані свідчать, що іноземці виявили рівень знань російської мови, достатній для розпізнавання поетичних метафор, які в більшості своїй відображають індивідуально-авторську картину світу, хоча й побудовані на основі традиційних для російської мовної свідомості моделей. Запропоновані для аналізу тексти містять метафори, що актуалізують різні когнітивні моделі, характерні для російської мовної свідомості: антропоморфні, предметоцентричні, біоморфні, синсетичні та ін. Респонденти з однаковим рівнем розуміння розпізнали метафоричні слововживання, створені за різними моделями.

Найбільший відсоток нерозпізнавання (висловлювання, яке не отримало реакції – 61,1 %) пов'язаний з інтерпретацією абстрактного поняття, що називає фізіологічний стан людини – «безсоння». Відсоток нерозпізнавання предметоцентричних метафор, таких як «чаша буття», склав 23 % – найбільш низький у ході експерименту. Ці показники, на нашу думку, демонструють універсальність когнітивних механізмів мислення, заснованих на порівнянні того, з чим людина, незалежно від національності, знайома найкраще – з конкретно-предметним світом, до якого належить і вона сама. Одночасно вони показують складність розпізнавання метафор, заснованих на абстрактних явищах, властивостях, які важко піддаються раціональному поясненню.

Отримані реакції за своїм складом неоднорідні й продемонстрували, з одного боку, однакові процеси метафоричного кодування-декодування пізнаваної дійсності в межах поетичної картини світу (розпізнані метафори склали від 22,2 % до 51,3 %), із другого боку, виявили неадекватність когнітивних дій, спрямованих на пошук метафоричних смислів (помилково розпізнані метафори склали від 13,9 % до 27,7 %). Це ще раз доводить складність розпізнавання слів, ужитих у переносному значенні. Результати доводять необхідність аналізу образно-метафоричних слововживань при вивченні нерідної

мови. Отже, ми знову повертаємося до того, що починати говорити про метафору в процесі навчання потрібно не як про стилістичний прийом, а як універсальний механізм, що відображає когнітивні процеси людського мислення, процеси, побудовані на пошуку подібностей і відмінностей між пізнаним та пізнаваним, адже, за справедливим зауваженням Дж. Лакоффа і М. Джонсона, «метафори як вислови природної мови можливі саме тому, що вони є метафорами концептуальної системи людини» [7, с. 27], і далі: «Метафори за своєю природою понятійні. Вони належать до числа найважливіших засобів розуміння і відіграють центральну роль у конструюванні соціальної та політичної реальності» [Там само, с. 187].

Бібліографічні посилання

1. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). Москва : Изд-во ИКАР, 2009. 448 с.
2. Богданова Е. С. Проблемы интерпретации метафорических выражений старшими школьниками. *Вопросы психолингвистики*. 2017. № 1 (31). С. 30–41.
3. Вардзелашвили Ж. А. Освоение русской метафорической картины мира: из опыта работы с узуальными метафорами на занятиях по РКИ [Электронный ресурс]. URL: <http://yjanetta.narod.ru/tyrnovo2014.html>
4. Гаучи О. В. Роль метафоры в дискурсе обучаемого : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Москва, 2007. 22 с.
5. Колесов В. В. Русская ментальность в языке и тексте. Санкт-Петербург : Петербургское Востоковедение, 2006. 624 с.
6. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. 2-е изд., испр. и доп. Москва : ЧеРо, 2003. 349 с.
7. Лакофф Джордж, Джонсон Марк. Метафоры, которыми мы живем: пер. с англ. / Под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. Москва : Едиториал УРСС, 2004. 256 с.
8. Лебединский С. И., Гербик Л. Ф. Методика преподавания русского языка как иностранного : учеб. пособ. Минск, 2011. 309 с.

9. Никитин М. В. Метафора: уподобление vs интеграция концептов. *С любовью к языку*: сб. науч. трудов. Посвящается Е. С. Кубряковой. Москва ; Воронеж, 2002. С. 255–270.
10. Общеввропейские компетенции владения иностранным языком: Изучение, обучение, оценка (русская версия) / под общ. ред. проф. К. М. Ирисхановой. Москва : Изд-во МГЛУ, 2003. 259 с.

УДК 81'276

К. В. Тараненко
Україна, Дніпро

ВИЯВИ СЕКСИЗМУ В МОВІ З ПОЗИЦІЙ ЕКОЛІНГВІСТИКИ

У статті проаналізовано ситуації вияву сексизму в мові як різновиду порушення етико-мовленнєвої норми. Увагу автора зосереджено на інтралінгвальному аспекті еколінгвістики й сутності, природі мовних одиниць, що принижують честь та гідність особи за статевою ознакою. Проведено аналіз функціонування сексизмів у рекламному, публіцистичному й Інтернет-дискурсі.

Ключові слова: еколінгвістика, сексизм, дискурс, фемінітив, інтралінгвальний аспект, екологічна / неекологічна комунікація.

В статье проанализированы ситуации проявления сексизма в языке как разновидности нарушения этико-речевой нормы. Внимание автора сосредоточено на интралингвальном аспекте эколингвистики и сущности, природе языковых единиц, унижающих честь и достоинство личности по половому признаку. Проведен анализ функционирования сексизмов в рекламном, публицистическом и Интернет-дискурсе.

Ключевые слова: эколингвистика, сексизм, дискурс, феминитив, интралингвальный аспект, экологическая / неэкологическая коммуникация.

Modern world linguistics is paying more attention to the speech ecoproblems. Such an increased interest in ecolinguistic issues is associated with the rapid development of aggression and hostility of society in general and its individual representatives in particular. Modern science requires the expansion of general concepts, the integration of independent disciplines in specific scientific fields.

The need for ecological communication has led to the expansion of the concept of ecology, namely its transition to the linguistic field of study. The result of the transfer of the ecology concept as a doctrine of the environment into the linguistic sphere was the emergence of an interdisciplinary science of ecolinguistics, which studies the language as an ecological system, explores ways to protect the language from destruction and damage at all levels. The article analyzes the situations of sexism manifestation in the language as a kind of ethics and speech norm violation. The study was conducted in the aspect of ecolinguistics at the junction of many humanities. Ukrainian society faces with sexism daily – in advertising, mass media, personal communication, jokes on social networks.

The author's attention is focused on the intralingual aspect of ecolinguistics, the nature of linguistic units, which diminish the person's honor and dignity on the gender basis. The analysis of sexism functioning in advertising, journalistic and Internet discourse was carried out.

Studies of sexism in the language from the standpoint of ecolinguistics reveal the absolute non-ecology of interpersonal interaction, confirm the processes of leveling the equality of sexual, human or personal rights. The prospect of further research is a detailed analysis of the contextual interaction of all linguistic units that create situations of sexism.

Key words: ecolinguistics, sexism, discourse, feminitive, intralingual aspect, ecological / non-ecological communication.

Сучасне суспільство все частіше потребує гармонізації, збереження та охорони довкілля. І це стосується не лише природоохоронної діяльності, а зачіпає всі сфери життєдіяльності людства. Звичайно ж, далеко не останню позицію в цьому процесі посідає регуляція комунікативної взаємодії, що має привести до гармонізації стосунків між людьми. Тенденція до гуманізації всіх сфер людського життя, окреслена з середини ХХ ст. і зумовлена переходом від індустріального типу суспільства до інформаційного, актуалізувала нові соціальні наукові дисципліни загалом та лінгвістику зокрема. Сучасна наука вимагає розширення загальних понять, інтеграції самостійних дисциплін в окремі наукові галузі.

У середині ХХ ст. екологи все частіше почали вважати організмами не лише представників рослинного і тваринного світу, а й людину, завдяки чому постала низка таких наукових дисциплін, як екопсихологія, екосоціологія, екопедагогіка та ін. Потреба формування екологічної комунікації привела до розширення поняття екології, а саме його перехід до лінгвістичної сфери вивчення. Результатом перенесення поняття екології як вчення про середовище в лінгвістичну сферу стало виникнення міждисциплінарної науки еколінгвістики, що вивчає мову як екологічну систему, досліджує шляхи захисту мови від руйнування, ушкодження, псування на всіх рівнях. Еколінгвістика аналізує мовлення як цілісну інтегровану систему, визначає особливості співфункціонування в мовленні різнокодових засобів комунікації у взаємодії з мовленнєвим оточенням, досліджує мовне середовище в широкому історичному, соціополітичному, культурному контексті з урахуванням змін, що постійно відбуваються в суспільстві та свідомості людей [6, с. 192]. На думку Е. Гаугена, екологією мови можна вважати науку про взаємодію мови та її

навколишнього середовища, а таким навколишнім середовищем мови є суспільство, що послуговується мовою – одним із своїх кодів. Мова існує лише у свідомості мовців, які нею послуговуються, і функціонує лише при взаємодії (комунікації) з іншими мовцями та з їхнім соціальним і природним оточенням. Це дає підстави дослідникові стверджувати, що еколінгвістика, з одного боку, має психологічну природу, яка проявляється через взаємодію з іншими мовами в думках бі- та мультілінгвальних мовців, а з другого – вона має соціальну природу, бо мова функціонує в суспільстві, у якому вона є засобом комунікації [Там само, с. 43]. За Е. Гаугеном, екологія мови охоплює широке коло лінгвістичної проблематики, при дослідженні якої, щоб збагнути взаємовідношення мови та її носіїв, мовознавці не можуть обійтися без співпраці з представниками інших гуманітарних дисциплін. Автор наголошує, що еколінгвістика – це наука більше діахронна, ніж синхронна, це дисципліна, яка не вкладається в дескриптивні рамки і, тим самим, скерована на прескриптивні, навіть терапевтичні цілі [Там само, с. 59–60].

Зацікавлення еколінгвістичною проблематикою із середини 80-х рр. ХХ ст. підтримав німецький мовознавець Г. Гарманн, який, окрім іншого, залучив до вивчення еколінгвістичної проблематики дані слов'янських мов [5]. Сучасні еколінгвістичні дослідження набувають усе більшої актуальності, постійно розширюється предметне коло інтересів еколінгвістів, формується відповідна терміносистема, збагачуються знання про екологію мови, мовлення та комунікації. Проблеми екології мови висвітлюють у своїх роботах Л. Брусенська, П. Зіма, І. Огнгайзер, А. Радю, О. Семенець, Н. Солодовнікова, А. Філ, Г. Цихун, В. Шаховський та ін. Питання понятійно-термінологічного апарату розглядають О. Іванова, І. Петренко, А. Сковородніков.

Дослідники, які опікуються мовними проблемами суспільства, а також аналізують сучасну екологічну ситуацію в мові, виділяють такі негативні тенденції розвитку мови:

жаргонізація, примітивізація, десемантизація, мовна агресія, стилістичне зниження й загальна деформація комунікативної сфери [2, с. 58]. Серед еколінгвістичної проблематики Е. Гауген виокремлює також проблеми мовної демографії; особливості взаємодії мови та її носіїв з огляду на регіональне, класове чи релігійне походження останніх; специфіку інституційної підтримки мови (урядові ухвали та законодавчі акти); з'ясування ставлення мовців до мови; рівень стандартизації мови й особливості правописної кодифікованості тощо [6, с. 65].

Сучасні мовознавці, зокрема російська дослідниця Є. Іванова, виділяє три аспекти еколінгвістичних досліджень:

1. Інтралінгвальний, який пов'язаний з культурою мови, стилістикою, риторикою і включає вивчення порушень мовних норм та інших комунікативних властивостей мови.

2. Інтерлінгвальний, який пов'язаний із багатомовністю як середовищем існування певної етнічної мови та із проблемою зникнення мов і зменшенням мовного різноманіття.

3. Транслінгвальний, який пов'язаний із використанням одиниць, засобів однієї мови як засобів іншої мови [3, с. 54].

У межах нашого дослідження розглянемо інтралінгвальний аспект еколінгвістики, а саме вживання в мові елементів, що принижують честь та гідність інших людей за статевою ознакою. Сексизм, тобто ідеологія і практика дискримінації людей за статевою ознакою, знаходить своє вираження в мові. Виявити сексизм достатньо просто: це прямі чи приховані висловлення про те, що роль однієї статі в соціальному, економічному й культурному житті нижча, ніж іншої.

Українське суспільство є патріархальним, тому сексизм найчастіше спрямований на осіб жіночої статі. К. Левченко зазначає, що це стосується насамперед ставлення до жінки як об'єкта, позбавленого іншої соціальної значимості, крім репродуктивної. Відповідно до сексистських стереотипів чоловіків наділяють великою кількістю позитивних якостей, у яких відмовлено жінкам: це розум, спокій, логічність вчинків, мужність, фахова компетентність, ініціативність, ризик тощо [4, с. 32].

Еколінгвістичні дослідження виявляють чимало прямих і прихованих ознак того, що мова, якою ми користуємося, не є статеві нейтральною. За допомогою слів, які називають поняття, ми засвоюємо знання про структуру навколишнього світу та відносини, що в ньому панують. Дослідники доводять, що сучасна мовна система все ще відображає підлегле, другорядне становище жінки в суспільстві, ігнорує рівність прав людей різної статі й не відповідає уявленням жінки про себе. Уважається, що про лінгвістичний сексизм (статеву дискримінацію в мові) найчастіше йдеться тоді, коли мова номінує жінок як меншість та окреслює їх як істот, відмінних від чоловіків; змальовує жінок як залежних і підпорядкованих чоловікам; ігнорує досягнення жінок, унаслідок чого їм відмовляють у поведінці, зацікавленнях і можливостях, що виходять за межі стереотипів; вилучає із мовного дискурсу відображення специфічно жіночого досвіду.

Однією з найпоказовіших тенденцій вияву сексизму в рекламному дискурсі є опис ставлення суспільства до жінки (Рис. 1), що, безумовно, порушує гармонію екосистеми та рівність прав чоловіків і жінок.

Рис. 1. Рекламне оголошення із сексизмом

Із побутовим сексизмом українське суспільство стикається щодня – у рекламі, ЗМІ, особистому спілкуванні, жартах у соцмережах. На офіційній сторінці АТБ-маркет у соціальній мережі Facebook було опубліковане оголошення разом із зображенням відра: *З Міжнародним днем фемінізму! Свято святом, а прибирання за розкладом* (Рис. 2).

Рис. 2. Рекламне оголошення із сексизмом

Гендерні стереотипи розподілу «чоловічих» та «жіночих» обов’язків представлені в Інтернет-оголошенні: *Будь мужиком! Подаруй їй тилосос*. Анекдотичні відносини між зятем та тещею в оголошенні туристичної компанії демонструють неекологічність комунікації, виражають приховану агресію та культивують прояви насильства: *Закопай тещу в пісок за 449 у. о. Турція. Єгипет. Тайланд*. А популярні найменування жінок у соціальній мережі Instagram *сильна та незалежна* або *щаслива дружина та мати* вже давно не вживаються як позитивно марковані, а набули статусу образ, тобто відбувся зсув мовних норм сучасної української мови. За цими словами міцно закріпилися лексичні значення ‘самотня’ та ‘заздрісна’ відповідно, що породжують такі

асоціації: *сильна та незалежна* – ‘феміністка’, ‘одиначка’, ‘самотня’, ‘нешасна’, ‘розлучена’, ‘кар’єристка’ тощо; *щаслива дружина та мати* – ‘заздрість’, ‘повчання’, ‘критика’, ‘обмеженість’, ‘утриманка’, ‘гнівна коментаторка’, ‘порадниця’ тощо. Отже, українське суспільство почало втрачати такі ціннісні орієнтири, як материнство або незалежність жінки, адже подані означення сприймаються лише як образи.

Вияви сексизму знаходимо також у ЗМІ, особливо у статтях, де йдеться про жінок у політиці. Усю суть проблеми промовисто характеризує заголовок однієї із таких статей: *Українське суспільство нетерпимо ставиться до жінок в політиці* (Дзеркало тижня, 2009). Так, в інтерв’ю Володимира Литвина журналу EGO (2009) опубліковано: *Я не люблю жінок-політиків... Жінка в політиці намагається компенсувати щось, чого вона не отримала і не отримує у повсякденному житті. У жіночому плані не отримує.*

Рясніють сексизмами й оголошення про прийом на роботу. На сучасному етапі розвитку української мови ставлення до фемінітивів доволі неоднозначне. Зміни до українського правопису (затверджені **Українською національною комісією з питань правопису** та Кабінетом Міністрів України) наблизили статус фемінітивів до літературної мови, однак чітко не визначили межі їх використання. Натомість у переліку вакансій Національної мережі продуктивних магазинів АТБ (дата звернення: 25.10.2019) серед посад *заступник керуючого магазином, продавець-консультант, охоронник, ревізор, товарознавець, начальник відділу досліджень та аналізу товарного ринку* тощо помічаємо лише один фемінітив – *прибиральниця*. Тобто керівництво компанії визнає наявність у мові елементів, що позначають назву особи за професією в жіночому роді, але, на жаль, лише для однієї посади.

Отже, ефект від уживання сексизмів у мові вкрай негативний, вони мають вплив не лише на окремих мовців, а також є ознаками ціннісної девальвації в суспільстві. Вияви сексизму в мові з

позицій еколінгвістики виражають абсолютну неекологічність міжособистісної взаємодії, утверджують процеси нівелювання рівності статевих, загальнолюдських чи особистісних прав. Поширення практики вияву сексизму спостерігаємо найбільше в рекламному, публіцистичному та Інтернет-дискурсах. Перспективою подальших досліджень уважаємо детальний аналіз контекстної взаємодії всіх мовних одиниць, що створюють ситуації вияву сексизму.

Бібліографічні посилання

1. Брусенская Л. А., Куликова Э. Г. Экологическая лингвистика. Москва : Наука, 2016. 184 с.
2. Голуб Н. Риторика у вищій школі. Черкаси : Брама – Україна, 2008. 400 с.
3. Иванова Е. В. Цель, задачи и проблемы эколингвистики. Прагматический аспект коммуникативной лингвистики и стилистики. Челябинск, 2007. 125 с.
4. Левченко К. Б. Права жінок: зміст, стан та перспективи розвитку. Харків : Вид-во НУВС, 2001. 345 с.
5. Haarmann H. Elemente einer Sprach ökologi. *Multilingualismus*. 1980. № 2. P. 3–45.
6. Haugen E. The ecology of Language. Stendford, 1972. 211 p.

ДИСКУРС. ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ

УДК 811.161.2: 81'373.422

Н. М. Бобух
Україна, Полтава

ЛЕКСИЧНІ ОПОЗИЦІЇ В ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО

У статті досліджено семантично протиставлювані лексеми як одну з форм художнього відображення навколишнього світу в поетичному ідіолекті Максима Рильського. Описано продуктивні в мовотворчості поета кількаступеневі опозиції, які дають змогу в часткових протиставленнях передати цілісний контрастний образ, а також функціонально-семантичні групи антонімів. Простежено полярну оцінність компонентів антонімічних пар (день – ніч, світлий – темний, рай – пекло), проаналізовано поетичні метафори, ґрунтовані на опозиціях.

У досліджуваних текстах зафіксовано оксиморонні синтагми й афористичні вислови з семантично протиставлюваними лексемами, які передають складність та суперечність об'єктивної дійсності.

Визначено, що опозиції й оксиморони в поетичних творах М. Рильського є засобом репрезентації контрастних предметів та явищ навколишнього світу, полярних емоцій і почуттів ліричного героя.

Ключові слова: антонімічна пара, антонімічно-синонімічна парадигма, оксиморонна синтагма, опозиція, паронімічна атракція, персоніфікований образ, поетична метафора, поетичний ідіолект, полярна оцінність.

В статье исследованы семантически противопоставляемые лексемы как одна из форм художественного отражения окружающего мира в поэтическом идиолекте Максима Рильского. Описаны продуктивные в произведениях поэта многоступенчатые оппозиции, которые дают

возможность в частных противопоставлениях передать целостный контрастный образ, а также функционально-семантические группы антонимов. Прослежена полярная оценочность компонентов антонимичных пар (день – ночь, светлый – темный, рай – ад), проанализированы поэтические метафоры, основанные на оппозициях.

В исследуемых текстах зафиксированы оксиморонные синтагмы и афористические выражения с семантически противопоставляемыми лексемами, которые передают сложность и противоречивость объективной действительности.

Определено, что оппозиции и оксимороны в поэтических произведениях М. Рильского являются средством репрезентации контрастных предметов и явлений окружающего мира, полярных эмоций и чувств лирического героя.

Ключевые слова: антонимичная пара, антонимично-синонимическая парадигма, оксиморонная синтагма, оппозиция, паронимическая аттракция, персонифицированный образ, поэтическая метафора, поэтический идиолект, полярная оценочность.

This article deals with semantically opposed lexemes as one of the ways of the world's reflection in Maksym Rylskyi's poetic vocabulary. Peculiar to the author's language productive graded oppositions which enable to convey integral contrasting images, as well as functional and semantic groups of oppositions are described. Polar estimation of components of antonymous pairs (day – night, light – dark, paradise – hell) is examined. Poetic metaphors grounded on oppositions are analyzed.

Antonymous and synonymous paradigms denoting contrasting feelings, emotional state of an individual, psychical processes, emotions are typical for Maksym Rylskyi's poetic language. In the studied poetic texts metaphors, in which the components of emotive oppositions connected with traditional for poetic vocabulary lexemes soul and heart, reflect the internal world of lyric character, his / her mood, anxieties and feelings. It has been shown a syntactic mechanism of poetic image's complication while changing

semantically contrasted lexemes. Stylistically expressive oppositions, one of components of which is included to the structure of attributive of word-combination have been found in the texts.

Oxymoron syntagms used for the reflection of character's various feelings and inquietude represent original perception of the world and comprehension of surrounding reality, characteristics of artistic thinking. Aphoristical phrases involving semantically contrasted lexemes, which show complication and contradiction of objective reality, have been studied.

The analysis confirmed that oppositions and oxymorons in Maksym Rylskyi's poetic works is a way of representation of opposed objects and phenomena of the world, polar emotions and feelings of a lyric character.

Key words: antonymous and synonymous paradigm, antonymous pair, opposition, oxymoron syntagm, paronymic attraction, personified image, poetic metaphor, poetic language, polar estimation.

Мовотворчість Максима Рильського досліджували С. Єрмоленко [1, с. 175–181], Т. Лисиченко [2, с. 131–136], А. Супрун [4], В. Філінюк [5, с. 90–94], Н. Цівун [6] та ін. Мета пропонованої статті – проаналізувати лексичні опозиції як одну з форм художнього відображення навколишнього світу в ідіолекті митця.

Матеріалом дослідження є опозиційні пари, зафіксовані в поетичних творах Максима Рильського [3 – далі зазначаємо лише том і сторінку].

Широке використання антонімічних лексем як вербалізованого вияву полярної сутності предметів і явищ навколишнього світу свідчить про антитетичність світобачення та світосприймання автора, його намагання проникнути в глибини людської психіки. У поетичних творах простежуємо кількаступеневі опозиції, які дають змогу в часткових протиставленнях передати цілісний контрастний образ: «*Тигр Клемансо!*» – *Тоді він був не тигром, / А радше лисом: помирить хотів / Монмартр з Версалем – полум'я і кригу, / Чесноту й зраду, жертви і катів* (т. 1, с. 336); *В сніги, у сиву сніжну невідомість, / Мережані, оздобні линуть сани, / І в них, як*

сонце, блиснув із-під вій / Лукавий чи журуливий – хто вгадає? / Гарячий чи холодний – хто збагне? / Останній, може, може, перший усміх (т. 1, с. 101).

«Поезія Максима Рильського, наголошує С. Єрмоленко, дає змогу нам відчувати на дотик реальність пережитого поетом простору й часу» [1, с. 181]. Так, у віршованих творах воєнного періоду продуктивні опозиції *за – проти, війна – мир, день – ніч* (для протиставлення прогресивного і реакційного періодів у житті суспільства, протиставлення миру і війни): *Усі за мир, усі проти війни, / Усі такі гуманні – / Ну, хоч до рани пригорни!* (т. 1, с. 352); *За мир у світі всьому – / Це значить: проти тих, / Хто в горі вселюдському / Прибутків жде нових. / За мир у світі всьому – / Це за братерство клич, / За те, щоб дню ясному / Навік збороти ніч* (т. 1, с. 256); *Крізь ніч, крізь прах той день настане, / Здобута кровію пора, / Коли воскресне, наш Богдане, / Народ обополи Дніпра* (т. 1, с. 192).

Окрім того, засвідчуємо актуалізацію антонімічних пар *живий – мертвий, жити – умирати, життя – смерть: Це мертво місце – пам'ятник живий / Живим героям і героям мертвим, / Хоробрості безсмертний монумент!* (т. 2, с. 288); *Хай палає кров'ю, не плакатом, / Наша віра в переможну мить! / Слава славна льотчикам крилатим / У піхоті, що вмира, щоб жити!* (т. 1, с. 201); *Були з дитинства їй [дитині] відомі / Холодні полиски рушниць, / І рота зціпленого миць, / І очі ворога уперті, / І цвіт життя, і сила смерті* (т. 2, с. 146).

Типові для ідіолекту митця метафоричні конструкції, ґрунтовані на персоніфікації членів антонімічної пари *життя – смерть*, у яких підкреслено антагоністичний характер цих образів: *І в бурях зоряних стихій / іде життя і смерті бій* (т. 1, с. 164); *Поєдинок невловимий / Поміж смертю і життям* (т. 1, с. 56).

У поетичному словнику М. Рильського продуктивною є темпоральна опозиція *день – ніч*, яка в досліджуваних текстах має переважно позитивний зміст і викликає асоціації зі світлом, теплом, радістю, спокоєм, щастям. У такому разі художніми означеннями до лексеми *день* є прикметники: *легкошумний, погожий* та ін., до лексеми *ніч*: *глибока, серпнева, ясна* тощо.

Напр.: *Настала ніч по легкошумнім дні.* / Здалека лине крик перепелиний, / Тонкий туман виповнює долини, / Знайомі звуки робляться чужі (т. 2, с. 110); *Ласкаво пахли прибережні луки,* / *І півень десь погожий день віщав.* / *Та як до ранку ніч дійшла серпнева* (т. 1, с. 184).

Відзначаємо також поетичні уривки, у яких контрастиви *день* – *ніч* репрезентують негативну оцінність, сформовану семантикою прикметників-означень до складників названої опозиції (*чорний день, зрадна ніч* та ін.). У такому вживанні антонімічна пара *день* – *ніч* не тільки номінує частини доби, а й передає тяжкий душевний стан ліричного героя (сум, переживання, тривога, страждання): *Марина, переживши ту пригоду,* / *Де ніч ясна змінилась чорним днем,* / *Де милий з окровавленим лицем* / *Упав між придорожню муравину,* / *На іншу обернулася Марину* (т. 2, с. 97); *І враз мелькає шарф жіночий* / *Серед розспіваних вишень...* / *О noche зрадна! Буде ж день!* (т. 2, с. 165).

Серед поетичних образів, сформованих навколо протиставлення *день* – *ніч*, виразною індивідуальністю позначені також номінативні й генітивні словосполучення: *весняно-голубий день, оксамит ночі, клаптик ночі* тощо. Названі метафоричні конструкції, ґрунтуючись на переосмисленні явищ, сприяють збагаченню поетичної мови образними засобами: *Чи знаєш ти, о краю мій,* / *Що тьма твоєї ночі* / *У день весняно-голубий* / *Мені кривавить очі?* (т. 1, с. 202); *Пригріє сонце, заблещить вода.* / *День випливе із оксамиту ночі* (т. 2, с. 7).

Відзначаємо характерні для поетичного дискурсу словосполучення з антонімами *день* – *ніч*, які формують персоніфіковані образи. Вони виявляють зв'язки між індивідуумом, його внутрішнім станом і природою. Стилістичний ефект виникає переважно від поєднання дієслів – назв персоніфікованих дій із семантично протиставлюваними номінаціями-символами *день* – *ніч*: *Сміється день, та сміх його зловісний,* / *Співає ніч, але страшний той спів* (т. 2, с. 102); *І клониться ночі у ноги* / *Недуга поблідлого дня...* (т. 2, с. 267); *День, мов крапля у криницю,* / *у глибоку ніч упав...* (т. 1, с. 155).

Фіксуємо й опозицію *ранок – вечір*, протиставлювані субстантиви якої репрезентують позитивну конотацію, підсилену епітетами: *Шипшини кущ у мене під вікном / Цвіте блідо-рожевим, скромним цвітом / І переносить в молодість мене, / На польові дороги перехресні, / У ранки срібні, вечори янтарні* (т. 1, с. 407).

Полярну оцінність компонентів простежуємо в антонімічних парах *світлий – темний* (*світлий* – радісний, щасливий, спокійний, який має високі моральні якості, а *темний* – безрадісний, сумний, який приносить лихо, недобрий, відсталий), *рай – пекло* (*рай* символізує красиву, благодатну місцевість, а *пекло* – дуже небезпечне місце) та ін.: *Ти стоїш передо мною / В темних образах і світлих, / Україно, Україно, / Молодая у віках* (т. 1, с. 205); *Кому повім печаль мою / У цьому пишому краю, / У цьому пеклі і раю, / У цій шаленій суєті* (т. 1, с. 353).

Продуктивні в досліджуваних поетичних творах і номінації протиставлюваних пір року. Емотивні ознаки «сум», «смуток», які входять у змістову структуру образу *осені*, підсилені відповідною семантикою супровідних лексем. Такі словосполучення в поетичній мові не тільки називають пору року, а й передають емоційний стан ліричного героя: *Прозора осене! Вертаєш / Ти недопиті весни нам, / Мене ти смутком огортаєш, / Що я за радість не віддам* (т. 1, с. 301); *Я бачу очі сині, як весна, / І від сумної осені сумніші, / Скорботою пронизані до дна, / Сльозми пропалені в північній тиші* (т. 1, с. 400).

Засобом створення певного настрою чи розкриття психологічних нюансів є також риторичні звертання, ґрунтовані на протиставленні пір року: *Осене і весно! Зимо і літо! / Світе! Земле! Ляпавице й громе! / Всіх би вас в одному звуці злити / І тебе, кохання ніжна втомо!* (т. 1, с. 114).

Характерні для мовотворчості М. Рильського антонімічно-синонімічні парадигми на означення контрастних почуттів, душевного стану індивідуума, психічних процесів, емоцій (*любити, кохати – ненавидіти; радість, радощі – біль, горе, жаль, журба, мука, печаль, смуток, страждання, сум, туга;*

сміх – плач, сльози; *щастя* – біда, біль, горе, журба, мука, страждання, туга тощо): *Ми мріяли, що у сім'ї і в школі / Твердиня мови, світла і струнка, / Колись устане – книга словника, / Живі народні **радощі** і **болі*** (т. 1, с. 235); *Молодість мою гарячу / Знов перед собою бачу, / Юні **сльози**, юний **сміх**, / Що не знати більше їх* (т. 1, с. 259); *Народне **щастя** і народне **горе** / Я намагався в слово перелить, / Ішов з народом через доли й **гори*** (т. 2, с. 190).

Типову для поетичного дискурсу лексему *сльози* (символ горя, страждання, нещастя), яка конотує негативну маркованість, поет використовує й для вираження позитивної реакції людини на радість, щастя: *Невже то **сльози** на її очах? / То **сльози радості** – хто теє скаже? / То **сльози смутку** – хто те розгада?* (т. 1, с. 101).

Увиразне полярну семантику конститuentів емотивних опозицій стилістичний прийом паронімічної атракції: *Ми й там, між горами чужими, / В обіймах голубої мли / **Боліли болями** твоїми, / Твоєю **радістю** жили* (т. 1, с. 320).

Простежуємо поетичні контексти, у яких семантично протиставлювані лексеми *радість* – *горе, печаль, страждання* тощо поєднані з дієсловами, які відносяться до обох членів антонімічних пар. Це пов'язане з намаганням автора підкреслити, що на життєвому шляху людину супроводжує не тільки радість, а й горе, сум: *Вічна клятва: в **радості** і в **горі** / Йти нам опліч* (т. 1, с. 203); *Нам сяє в **радості** й **печалі** / Ясний Шевченків заповіт* (т. 1, с. 56); *Там пишу **радість** і **страждання** чорне / Довірливо навчався я приймать* (т. 1, с. 219).

Поетична метафора, ґрунтована на протиставлюваних емотивах, до складу якої входить символ *осінь*, крім номінації пори року, репрезентує емоції персонажа: *Летять високо журавлі над ними [дівчатами] / І співами вторують їм своїми, / Мов рідна й птицям та рясна верба / І осені прещедрої **журба**, / Що у безмежну **радість** виростає* (т. 1, с. 306).

У досліджуваних текстах фіксуємо метафори, у яких компоненти емотивних опозицій, поєднані з традиційними для поетичного словника лексемами *душа* й *серце*, передають внутрішній світ ліричного героя, його настроїв, переживання,

почуття: *Здавалось, / Що там [в очах] моя відбилася душа, / спокійна і тривожна водночасно* (т. 1, с. 299); *Сміється й плаче серце у Марини: / Сьогодні ж бо – умерти чи втекти!* (т. 2, с. 80); *Як ти [волошка] хвилюєш, засушена в книзі, / Очі, смертельній не віддані кризі, / Як ти, поставлена в світлий криштал, / Будиш у серці і радість і жаль!* (т. 1, с. 292).

Своєрідність світосприймання й осмислення навколишньої дійсності, особливості художнього мислення простежуємо в поєднанні несумісних образів в одне змістове ціле. Оксиморонні синтагми вжиті для відображення різноманітних почуттів і душевних переживань ліричного героя: *Коли копають картоплю, ключ угорі журавлиний / Рідною мовою кличе у невідомі краї; / Смутком тоді щасливим повниться серце людини, / Вітер, як старості повів, навкруг обвіває її* (т. 1, с. 300); *Чи у компанії корчемній, / Голоти радості сумній, / Підвівши вгору очі темні, / Кобзар підносив голос свій* (т. 1, с. 282).

Поєднання атрибутів із семантично контрастними словами використані для створення оригінальних, суперечливих у своїй основі образів: *Ось вона – весна остання, / Мед гіркий зачарування, / Труєне вино* (т. 1, с. 216); *І чую світ з роботою і плачем, / З його життям, і в холоді гарячим, / І проростає крізь сніги трава* (т. 1, с. 282).

Нероздільність людини й природи підкреслена метафоризацією опозицій, складники яких у прямому вживанні репрезентують полярні значення «поява над обрієм небесного світила та спуск його за обрій», з метою позначення початку й кінця людського життя. Образ «захід життя», наведений Аристотелем як приклад метафори, пов'язаний із давнім уявленням про смерть як про захід сонця (місяця, згасання зорі). Пор.: *Вони [пісні] в тобі, вони в мені, / В житті – до заходу від сходу, / Народу рідного пісні, / Пісні великого народу* (т. 1, с. 389).

У віршованих текстах, окрім загальнономовних антонімів, фіксуємо контекстуальні: *Чимало я стрічав / Людей старих, підстарих, ба й зелених, / Що по трудах, бувало, цілоденних / Десь на ставу, на плесі, в комишах, / Як тая чапля, обережний*

птах, / Чатують над премудрими вудками (т. 2, с. 86); Але одного вечора затих / Старий Семен; страшним мечем розлуки / Хтось нитку приятельства пересік: / З землі **прийшов** Семен – і в землю **зник** (т. 2, с. 18); Ніяк не можу про турбіни, / Труби та паси – хоч убий! / Я знаю: світ колишній **гине**, / І **розсвітає** світ новий (т. 2, с. 32).

У трансформації семантично контрастних лексем простежуємо синтаксичний механізм ускладнення поетичного образу. Стилістично виразні опозиції, один із компонентів яких входить до структури означального словосполучення: *Але вона [Марина] не бачить і не чує, / Замислилась. В ній виринула знов / **Ненависть**, глибша за палку любов* (т. 2, с. 134); *І гірке, що мене отруїло, / Буде радістю внукам моїм, / Бо у слові озветься стокрило / **Тишина**, перетворена в грім* (т. 1, с. 218).

Поетичні твори М. Рильського урізноманітнені афористичними висловами. «Авторські афоризми, зазначає С. Єрмоленко, вибудовуються на семантичних зв'язках загальноновживаної щоденної мови, які в поезії підлягають законам розщеплення, уподібнення, протиставлення, тобто актуалізують, підкреслюють слово або слова» [1, с. 180]. Приміром: *Людські пісні, найглибша **мука**, / Найвища **радість** на землі!* (т. 1, с. 388); *І знай, що кожен рух, і кожен звук, і крик / **Вмирають** кожную мить, але **живуть** повік!* (т. 2, с. 209); *Моя Батьківщина не знає – «назад»! / **Вперед** її кроки* (т. 1, с. 120).

Отже, опозиції в поетичних творах М. Рильського використані для створення полярних образів та картин навколишнього світу, підкреслення взаємозв'язку людини й природи, увиразнення контрастного психічного стану ліричного героя.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні лексичних опозицій на матеріалі поетичних текстів інших авторів.

Бібліографічні посилання

1. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Київ : Довіра, 1999. С. 175–181.
2. Лисиченко Т. Ю. Текстотворча функція метафори в поезії Максима Рильського. *Лінгвістика* : зб. наук. праць. Луганськ :

- ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. № 3 (21). Ч. 2. С. 131–136.
3. Рильський М. Твори : у 2 томах. Київ : Дніпро, 1975. Т. 1. 430 с. Т. 2. 364 с.
 4. Супрун А. П. Семантико-стилістичні особливості фразеологічних одиниць (на матеріалі поетичних творів М. Рильського) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1999. 19 с.
 5. Філінюк В. Метафорична персоніфікація у творчості Максима Рильського: лінгвопоетичний аспект. *Філологічний дискурс*, 2015. Вип. 1. С. 90–94.
 6. Цівун Н. М. Синтаксична інтенція, семантична єдність, стилістичні функції періоду у творчості Максима Рильського : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2010. 24 с.

УДК 81-13373.612.2342.621

К. Д. Глуховцева
Україна, Старобільськ

МЕТАФОРА Й АНАЛОГІЯ В НАУКОВО-ПОПУЛЯРНОМУ ДИСКУРСІ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕМАТИКИ

У статті проаналізовано випадки використання в науково-популярному дискурсі лінгвістичної тематики метафори й аналогії для пояснення природи лінгвістичних понять, зокрема, з'ясування сутності мови як складного феномену, природи її одиниць. Автор доводить, що створення словесно-образної наочності при розкритті суті мови, підкресленні її значення в житті народу в науково-популярних статтях передових культурних діячів і науковців засноване на використанні метафори, метонімії, синекдохи. Нерідко метафора ґрунтована на аналогії чи має її ознаки. Усе це сприяє адаптації складного для сприйняття лінгвістичного матеріалу, створенню яскравих і зрозумілих образів для читачів.

Ключові слова: науково-популярний дискурс, мікротекст, образне висловлювання про мову, метафора, метонімія, синекдоха, аналогія, адресат, адресант, порівняння, зіставлення.

В статье проанализированы случаи использования в научно-популярном дискурсе лингвистической тематики метафоры и аналогии для объяснения природы лингвистических понятий, в частности, выяснения сущности языка как сложного феномена, природы его единиц. Автор утверждает, что создание словесно-образной наглядности при раскрытии сути языка, подчеркивание его значения в жизни народа в научно-популярных статьях передовых культурных деятелей и ученых основано на использовании метафоры, метонимии, синекдохи. Часто метафора базируется на аналогии или имеет ее признаки. Все это способствует адаптации сложного для восприятия лингвистического материала, созданию ярких и понятных образов для читателей.

Ключевые слова: научно-популярный дискурс, микротекст, образное высказывание о языке, метафора, метонимия, синекдоха, аналогия, адресат, адресант, сравнение, сопоставление.

The article analyzes the usage of metaphors and analogies to explain the nature of linguistic concepts, including clarification of language nature as a complex phenomenon and the nature of its units in scientific and popular discourse linguistic subjects. Figurative statements about language often emphasize that language is closely linked to the culture of the people and its history. There is verbalized a continuous connection of language and consciousness. Scientists demonstrate that the language is very ancient. It is the genetic code of a nation that combines the past with the present, programs the future and ensures the nation's existence in eternity.

The author argues the creation of verbal and figurative clarity in the disclosure language. He also emphasizes its importance in the lives of people in popular scientific articles for those who use metaphor, metonymy, synecdoche. It is based on comparing the

content of a particular linguistic phenomenon with a visual example or a known concept. A metaphor or analogy is often based on common features. This helps to adapt and understand the complex linguistic material, create bright and clear images for readers who do not have experience with scientific concepts. Bringing up an analogy, the author compares the linguistic phenomena of life in the society; human character, animal behavior; industrial human activities; objects of reality; mechanisms; certain doctrines or their branches; units of independent sciences; household items, etc.

Key words: popular science discourse, micro-text, figurative expression of language, metaphor, metonymy, synecdoche, analogy, addressee, comparison.

Мова науково-популярних лінгвістичних статей не раз ставала предметом розгляду вчених [1, 3, 5, 8], які доводять, що суворі науковість не тільки не виключає емоційного чинника, а, навпаки, передбачає його. Якщо лінгвістичні категорії викликають у читача різні асоціації, представлені у вигляді уособлень, метафор, порівнянь, то експресивність таких висловлювань зростає, що важливо для виховання інтересу при вивченні мови.

Передові культурні діячі, письменники, відомі педагоги зверталися до розкриття розмаїття особливостей лінгвістичних категорій за допомогою образних висловлювань, експресивних засобів, що допомагають читачеві при аналізі мовного матеріалу включити емоції, освіжити сухий виклад теорії, унаочнити формулювання. Такі висловлювання, розкриваючи суть мовних явищ, орієнтують читача на зв'язок вербальних засобів з позамовною дійсністю, актуалізують важливі риси мовних одиниць [4].

Мету цієї статті вбачаємо в тому, щоб показати, як використовують у науково-популярному дискурсі метафору й аналогію для пояснення природи лінгвістичних понять, зокрема, з'ясування сутності мови як складного феномену та характеристики її одиниць. При цьому ставимо перед собою такі завдання: проаналізувати зібрані експресивні висловлювання про мову з погляду змісту й засобів його вираження,

скласифікувати їх за особливостями використання метафори, метонімії, синекдохи, аналогії.

Синтез положень сучасних концепцій мови дає змогу сформувати уявлення про цей феномен як інформаційну модель реальності, що має свою специфіку для кожної конкретної національної мови та її носіїв [7, с. 60]. Ю. Степанов розглядає мову в кількох аспектах, що допомагає відобразити найскладнішу її сутність. Передусім учений описує мову як продукт індивіда. По-друге, мова належить до певної мовної сім'ї; по-третє, мова – це структура й система. Не можна ігнорувати й той факт, що мова тісно пов'язана з ментальністю народу, а, отже, мова – це тип і характер. Наразі ніхто не стане заперечувати, що мова – це комп'ютер, простір думки й «оселя духу, буття» (М. Хайдеггер), Отже, *«мова – це результат складної когнітивної діяльності людини. З позиції останньої грані мова постає, по-перше, продуктом діяльності народу, а, по-друге, результатом мовотворчості особистості та діяльності певних складників, які виробляють мовні норми, правила, – держави, соціальних інститутів тощо»* [Там само].

Найчастіше при характеристиці мови майстри слова вдаються до метафори. У цьому разі троп побудований на вживанні слів або висловів у переносному значенні на основі подібності чи за аналогією і служить засобом посилення образності й виразності мови [2, с. 125]: *«Мова є канвою, на якій людина вишиває узори свого життя»* (П. Панч).

Когнітивний потенціал метафори в таких текстах створюється в процесі метафоризації, при якому відбувається взаємодія між структурами знань двох концептуальних доменів – сфери-джерела і сфери-мети. «Унаслідок спрямування в одному напрямі метафоричної проекції зі сфери-джерела до сфери-мети елементи сфери-джерела структурують зрозумілу меншою мірою концептуальну сферу-мету» [4, с. 181]. Ці образні висловлювання про мову засновані на певних наукових засадах, ословлені доступно й зрозуміло для пересічного читача. Скажімо, характеризуючи мову як *дух народу* (В. Гумбольдт), *дзеркало душі народу, головний двигун культури, душу Української нації, вияв людського духу* (І. Огієнко), *сорочку духу*

народного (Б. Харчук), кошовний скарб народу (І. Франко), скарб, який успадковує кожен народ від своїх предків, характер народу, духовну могутність нації, пам'ять народу (М. Шумило), обличчя нації (С. Плачинда), національний бастион (Л. Пархонюк), час, минуле й сучасне народу (В. Русанівський), передові культурні діячі акцентують увагу на тому, що мова є однією з ознак нації: «Літературна мова – це той найміцніший цемент, що єднає етнографічну масу у свідому націю» (І. Огієнко). Згадані висловлювання підкреслюють, що мова тісно пов'язана з культурою народу, його історією.

Уявляючи мову як утілення думки (М. Рильський), адже вона, за словами О. Смирницького, видобувається з мислення, як метал з руди, учені наголошують на неперервному зв'язку мови і свідомості: «У головах слова стоїть свідомість, у головах свідомості стоїть слово. Вони з купелі крові, що пульсує в грудях і заливає мозок» (Б. Харчук).

«Мова – це генетичний код нації, яка поєднує минуле з сучасним, програмує майбутнє й забезпечує буття нації у вічності» (З книги «Мова і нація»). «Могутність мови – це духовна могутність народу. Народ дає мові силу і красу. Він сам у піснях творить зразки неперевершеної поезії, а його геній і талант високо підносять авторитет рідного слова, влітаючи у вінок своєї і світової культури найпишніші троянди. Такої троянди вплели в той вінок і Тарас Шевченко, і Іван Франко, і Леся Українка, і Михайло Коцюбинський, і Олександр Довженко...» (М. Шумило).

Ю. Карський стверджує, що далі мови не сягає жодне джерело. І справді, скільки років нашому слову? Датуючи час появи певних мовних явищ, ми переконуємося, що мова дуже давня. Скажімо, в українській мові збереглися сліди давніх часокількісних чергувань голосних, які сягають ранньої слов'янської або навіть дослов'янської доби, тобто близько другого тисячоліття до нашої ери. Чимало мовних явищ пов'язані з праслов'янською, а іноді й спільноіндоевропейською мовою, а початок доби її існування припадає на дуже давній період, це приблизно п'ять тисяч років тому. Сьогодні вчені доводять, що нашої абетці понад тисячу років, що свідчить про

давні писемні традиції слов'ян. Отже, мова пов'язана з багатьма історичними подіями, які пережив наш народ, вона так чи інакше відображає ці події. *«Мова є найважливіший, найбагатший і найміцніший зв'язок, що єднає віджилі, сучасні та майбутні покоління народу в одне велике, історично живе ціле»* (К. Ушинський).

Метафори в образних висловлюваннях про мову нерідко поєднані з використанням лексеми *слово* у функції синекдохи: *«Слово не значок, не символ – це вогонь, а перефразовуючи вже відоме – сорочка духу народного»* (Б. Харчук); *«О слово рідне! Орле скутий! Чужинцям кинуте на сміх! Співочий грім батьків моїх, дітьми безпам'ятно забутий. О слово рідне! Шум дерев! Музика зір блакитнооких, шовковий спів ланів широких, Дніпра між ними левій рев»* (О. Олесь). Проте нерідко лексема *слово* розширює свою семантику, як-от у дискурсі Тараса Шевченка: *«Возвеличу малих отих рабів німих. Я на сторожі коло них поставлю СЛОВО»*. На думку науковців, у цьому контексті лексема *слово* позначає субстанцію, що має широке значення. Це незалежність країни, самодостатність народу, висока освіченість носіїв мови тощо.

Широкого значення набуває лексема *слово* також у творчості Лесі Українки, зокрема у вірші *«Слово, чому ти не твердая криця?»*, у якому вбачають і всю поетичну творчість поетеси, і мову, яка здатна розбудити серця людей і покликати їх до боротьби.

У багатьох випадках метафора, використана письменником чи науковцем, заснована на аналогії, що покликана транслювати теоретичні знання адресату, який не підготовлений до сприйняття складної лінгвістичної інформації [2]. До таких висловлювань зараховуємо слова С. Плачинди (*«А мова – як море»*), у яких актуалізовано думку про невичерпні багатства мови; слова І. Огієнка *«Мова – найкраща це квітка у світі»*, де красу мови порівняно з квіткою.

Аналогію вчені розглядають як один з основних способів адаптації складного лінгвістичного матеріалу під час розкриття суті понять. Вона заснована на порівнянні змісту певного мовного явища з наочним прикладом чи відомим поняттям. Так,

існування мови Панас Мирний порівнює із життям людини: *«Мова – така ж жива істота, як і народ, що її витворив, і коли він кине свою мову, то вже буде смерть його душі, смерть усього того, чим він відрізняється від других людей».*

За структурними ознаками аналог може бути простим (слово), складним (предикативна одиниця) і розгорнутим (мікротекст) [1, с. 101]. Так, діалектну мову передові культурні діячі розглядають як *невичерпну скарбницю, у якій збережено справді незліченні архаїчні слова і форми, давно вже втрачені в літературній мові* (Ю. Откупщиков), *свідок історії народу* (Г. Хабургаєв), *«Без народних говорів літературна мова пересихає, як річка без живлючих джерел»* (М. Никончук). П. Кононенко переконує, що *«мова – це стовбур, наріччя (діалекти) – гілки, або, мова – річка, наріччя – притоки, які збагачують головний потік, але не становлять без нього самостійного значення».*

Аналізуючи одиниці різних мовних рівнів, описуючи їхню співвіднесеність, учені знаходять аналогії в житті суспільства. Тому в поясненні можна виділити два мікротексти, в одному з них йдеться про добре знайомі події, особи, особливості взаємостосунків у суспільстві, а в другому – про виучуване явище: *«Голосні – це жінки, приголосні – чоловіки. Голосні – це самий наш голос, матері – які нас народили, сестри – які нас цілували, першоджерело, звідки ми втекли в словеснім своїм лику. Отже, коли б у мові нашої були тільки голосні, ми не могли б розмовляти – лише голосили б ними в змінній вільготності без форми, як плещуть води розливу».*

А приголосні мужньо своєю твердою вдачею впорядкували розкіш розливу, стали дамбою, греблею, довгим молом, ясним річищем, що спрямовує води до свідомої праці. Усе ж, хоч і керують усім приголосні, хоч і вважають вони себе за справжніх господарів слова, – не на приголосних, а голосних буває наголос у кожному слові» (К. Бальмонт).

Аналогія включає в себе велику кількість послідовних дій адресата й адресанта: аналіз, виділення об'єктів порівняння, саме порівняння, встановлення відповідності між аналізованими об'єктами, висування передбачуваного висновку, доведення

його неправильності чи істинності та ін. [1, с. 101], як-от: *«Корені можна характеризувати так, як і учнів у класі. Одні з них трудівники. Інші живуть собі тихо, не втручаються в усі сфери життя. Серед 12 тисяч коренів виділяється активне ядро з трьох сотень, навколо якого групується 20 тисяч слів»* (Н. Клименко).

Аналогії дають можливість авторам виявляти саму сутність мовних явищ, з'ясовувати відмінності між окремими одиницями мови. Зокрема, у висловлюванні І. Вихованця *«Без кореня, як риба без води, слово не може існувати»* підкреслено обов'язковість кореня у слові, а також його відмінність від афіксів, на що вдало вказує М. Панов: *«...суфікси і префікси – дуже осмислені й працюючі члени того колективу, що називається словом»*.

Мікротексти, у яких наявна аналогія, нерідко мають подібну структуру. Спочатку в них зіставляються два явища, а потім встановлюються відмінності між ними: *«Слова – це кольорові камінці. Мало їх назбирати – треба ще з них навчитися узори викладати»* (І. Вільде). Типовими є структури, які мають сполучники *якщо... то:* *«Якщо слово подібне до будинку з кубиків, то морфеми – кубики, а звуки – матеріал, з якого їх роблять. Для того, щоб побудувати будинок із кубиків, треба мати готові кубики»* (О. Земська).

Будуючи аналогії, передові культурні діячі, вчені репрезентують своє бачення мовного явища: *«Слова теж вчинки»* (А. Франс); *«Слова – це ті ж зерна, що впали в родючу землю, це наш хліб насущний, без якого немислиме саме життя»* (О. Блик); *«Слово – наше найрізкіше око, наймогутніша сила. Через слово людина пізнає те, що недоступне або й лишається таким! безпосередньому сприйманню»* (І. Вихованець); *«Слово – прізвище думки тепер, а частіше її псевдонім»* (Л. Костенко).

Створюючи аналогію, автор зіставляє мовні явища з:

а) життям людей у суспільстві: *«Хто ж у родині відповідає за єдність роду-племіні? – Корінь слова. Він виступає в ролі гена, що є носієм спадкоємності й забезпечує збереження спільного*

для всієї цієї сім'ї значення. Корінь відповідає й за те, щоб була зовнішня подібність між словами однієї родини» (Н. Клименко);

б) рисами характеру людини, особливостями поведінки тварини: «Є слова з примхливою вдачею. Їх зараховують то до однієї частини мови, то до іншої» (І. Вихованець); «Сичало «С», мов кобра на хвості. / Шкварчало «Ш» і «Ф» взялося в боки. / І вірне «К» уперше у житті / зробило вбік категоричні кроки. / Стогнало «М», пручалась буква «Ю», / кусалось «Є», і «Т» кричало: «Тату!» – / Сказало «Л»: «На цьому я стою!» – / ну, тобто прямо з Лютера цитату. / Слухняне «А» було вже на мазі, / приготувалось заспівати соло, / перекрутилось на одній нозі, / неначе циркуль, – і замкнулось коло. / Котився перстень літерою «О», / його згубив мізинний палець змісту. / Тоді взяла я знову те перо. / Як і належить доброму стилісту» (Л. Костенко);

в) виробничою діяльністю людини: «Морфеми – будівельний матеріал для слів» (В. Горпинич); «Морфеми – типові деталі слів» (М. Панов); «Суфікси – великі трудівники. Трудяться багато, але вміють усе» (І. Вихованець);

г) предметами навколишньої дійсності: «...уявімо собі розлоге дерево. Чим потужніший у нього корінь, тим пишніша крона. Кожен його листочок, кожна гілочка разом з коренем – єдине живе ціле. Так і в словотвірних гніздах. Споріднені слова об'єднуються в гніздо на основі спільного значення, носієм якого є корінь. Доти, доки мовці відчують близькість значення слів з одним коренем, у них живе і відчуття гнізда» (Н. Клименко);

д) механізмами: «Могутня машина словотвору працює немов вічний двигун» (І. Вихованець); «Грамматика – ніби чудесний механізм, який змінює слово так, що воно стає здатним цілком точно передавати думку» (А. Матвієнко);

е) певними науками чи їхніми галузями: «Душею мови, її «алгеброю», є грамматика» (І. Вихованець);

є) одиницями окремих наук: «Розділові знаки – ноти при читанні, – таку характеристику дав пунктуації А. П. Чехов в одному з листів 1888 року. Це дуже образно й точно» (І. Перкатюк); «Морфема всім потрібна. І поетам, і їхнім читачам. І всі її поважають, як найбільш крихітний атом мови,

що несе зміст» (М. Панов); «Морфеми – це атоми семантичної структури, тоді як слова – молекули» (В. Русанівський);

ж) предметами побуту: «Орфографія – це одяг писемної форми вироблюваної віками літературної мови. У всі часи він має бути зручним і ошатним» (В. Русанівський); «Правопис – корсет мови» (І. Фаріон).

Отже, створення словесно-образної наочності при розкритті суті мови, підкресленні її значення в житті народу в науково-популярних статтях передових культурних діячів та науковців засноване на використанні метафори, метонімії, синекдохи. Нерідко метафора заснована на аналогії чи має її ознаки. Усе це сприяє адаптації складного для сприйняття лінгвістичного матеріалу, створенню яскравих і зрозумілих образів для читачів, які не мають досвіду роботи з науковими поняттями.

Бібліографічні посилання

1. Габидуллина А. Р. Аналогия в научно-популярном дискурсе. *Лінгвістика* : зб. наук. праць. № 3 (24). Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. Ч. 2. С. 100–105.
2. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
3. Грызулина Ю. В. Аналогия как конструктивный прием объяснительного монолога в системе методической подготовки студента-филолога : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Саранск, 2007. 16 с.
4. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : у 4 т. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 2. 350 с.
5. Крюкова В. Ф. Лингвостилистические особенности языка научно-популярной литературы по лингвистике : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Белгород, 2001. 216 с.
6. Сікорська З. С., Глуховцева К. Д., Горошкіна О. М., Шевцова В. О. Яка це прекрасна наука – мовознавство! Хрестоматія експресивних висловів : посіб. для вчителів. Луганськ, 1997. 168 с.
7. Шарманова Н. М. Етнолінгвістика : навч. посіб. для студентів української філології / за ред. Ж. В. Колоїз. Кривий Ріг : НПП АСТЕРІКС, 2015. 192 с.

8. Хухуни Г. Т. Межкультурная адаптация художественного текста. Москва : Прометей, 2003. 141 с.

УДК 811.161.2'38

І. Л. Гоцинець
Дрогобич, Україна

МОВНО-СТИЛІСТИЧНІ МАРКЕРИ ЕСТЕТИКИ МОДЕРНІЗМУ В ПОЕЗІЇ Б.-І. АНТОНИЧА

У статті здійснено аналіз найбільш виразних мовно-стилістичних ознак естетики модернізму, спостережених у поетичній мові Богдана-Ігоря Антонича. До таких зараховано фольклорність (мотивована органічною спорідненістю ідіостилю автора з національно-етнічною традицією), релігійність (мотивована світоглядом автора) та екзистенційність (мотивована орієнтованістю автора на європейську літературну традицію) художньої мови. Відповідно до цих рис простежено ключові позиції поетичного словника, вказано на пов'язані з ними образи й мотиви. Наголошено на знаковості мовної особистості Б.-І. Антонича для історії української поетичної та літературної мови.

Ключові слова: поезія Б.-І. Антонича, естетика модернізму, поетичний словник, фольклоризм, символ, сакральна лексика, екзистенційність.

В статье проведен анализ наиболее выразительных стилистических признаков эстетики модернизма, присущих поэтическому языку Богдана-Игоря Антоныча. К таковым причислены фольклорность (мотивирована органическим родством идиостиля автора с национально-этнической традицией), религиозность (мотивирована мировоззрением автора) и экзистенциональность (мотивирована ориентированностью автора на европейскую литературную традицию) художественного языка. В соответствии с этими

чертами прослежены ключевые позиции поэтического словаря, указано на связанные с ними образы и мотивы. Отмечена роль языковой личности Б.-И. Антоныча для истории украинского поэтического и литературного языка.

Ключевые слова: поэзия Б.-И. Антоныча, эстетика модернизма, поэтический словарь, фольклоризм, символ, сакральная лексика, экзистенциональность.

B.-I. Antonych is one of Ukrainian poets who was undeservedly silenced during many decades. He is still not properly returned to the cultural and scientific circulation. However his modern in content and form poetry has had a significant aesthetic impact on the creative development of Ukrainian literature in Ukraine and the diaspora.

The purpose of the article is to trace the linguistic and stylistic markers of the of modernism aesthetics in the poetry of B.-I. Antonych, which is a significant fragment of the history of Ukrainian art style and the history of Ukrainian literary language in general. The specific modernistic features of B.-I. Antonych's poetry are mental connection with folklore, religiovn and the existential philosophy.

Folklore elements in the poetry of B.-I. Antonych is clearly visible at the level of words, symbols, images, and at the level of utterances. These are natural units of the author's poetic vocabulary. Powerful layers of folklore elements are images of plants and birds.

Among the folklore images of birds (eagle, nightingale, cranes, lark, swallow, stork, cuckoo, raven) we can distinguish the «cuckoo» image. He is the bearer of the mythopoetic semantics «loneliness», «longing», «timing». To the folklore images of plants include images of trees (viburnum, willow, poplar, oak, fir, spruce, alder, maple, cherry), images of flowers (rye, mallow, poppy), images of grasses (savory / thyme, oregano, hemp).

It is logical to enter the nuclear zone of the national poetic vocabulary the image of viburnum. In Antonych's poetry he correlates with the motives of the native, the good, the familiar, and also filled with occasional associative connections. Due to this, complicated metaphors emerge that are modern in nature.

The influence of folklore tradition is also evident in the methods and means of poetic creation of B.-I. Antonych. This tendency is evidenced by symbols, epithets, comparisons. Relying on the folk tradition in the modern concept of text-making is also evident in the use of folk-quotations.

An important characteristic of the creativity of B.-I. Antonych, who confirms that she belongs to the current of modernism, is existence. The basic existential word-picture of the poetical dictionary B.-I. Antonych is image of life.

A notable manifestation of B.-I. Antonych's modernism is his Christian worldview, religiosity of linguistic expression. We note the active use of sacred vocabulary, biblical, apocryphal images, agions (names of God, Mother of God, biblical characters, church holidays) and more. Personality of B.-I. Antonych is important for the history of Ukrainian poetic and literary language.

Key words: poetry by B.-I. Antonych, aesthetics of modernism, poetic vocabulary, folklore, symbol, sacred vocabulary, existence.

Постановка та стан вивчення проблеми. Із-поміж незаслужено замовчуваних упродовж багатьох десятиліть і досі належно не повернених у культурно-науковий обіг імен українських поетів – носіїв національної ідеї та культури – варто виокремити ім'я Богдана-Ігоря Антонича. Адже його модерна й за змістом, і за формою поезія справила без перебільшення неперебутній естетичний вплив на творче становлення багатьох українських авторів як в Україні, так і поза її межами, а отже, стала знаковою для творення єдиного мовно-образного простору української ментальності. Зокрема, своє захоплення стилістикою віршів, образністю художньої мови Б.-І. Антонича висловлювали В. Стус, В. Симоненко, Б. Рубчак, Е. Андієвська. Ю. Андрухович, узагальнюючи свої наукові рефлексії над спадщиною поета, резюмує: «творчість Б.-І. Антонича як за рівнем ідейно-світоглядних пошуків, так і за рівнем їхнього образного і стилістичного втілення перебуває в єдиному контексті з найвидатнішими досягненнями модерної світової поезії. Приклад Антонича свідчить про об'єктивну присутність

української літератури у світовому літературному процесі, про відкритість її до творчого діалогу і рівноправного партнерства з іншими, в тому числі найбільш розвинутими літературами» [1, с. 22].

Варто наголосити, що в сучасній українській гуманітаристиці осмислення творчої особистості та поетичної спадщини Б.-І. Антонича відбувається повільно й нерівномірно. На тлі достатньо продуктивного літературознавчого доробку (праці Д. Павличка, М. Жулинського, М. Ільницького, Ю. Андруховича, Д. Ільницького, М. Неврлого, М. Новикової, О. Зілінського, Б. Рубчака) лінгвістичні здобутки поки що мінімальні. Зазвичай це спостереження й коментарі, здійснені в контексті структурно-семантичного й когнітивно-текстового аналізу літератури, що репрезентує естетичну платформу модернізму, а в ширшому вимірі – поезії ХХ століття (Г. Вокальчук, Л. Кравець, О. Маленко Г. Сюта). Зокрема, Г. Сюта називає ім'я Б.-І. Антонича серед авторів, мовотворчість яких є знаковою для історії української літературної мови: «Синтезоване, цілісне бачення ідіостильових доміант їхньої мовотворчості дає змогу вибудувати коректну, евристично вартісну модель розвитку національної художньої мови. Накладання цієї моделі на матрицю розвитку літературної мови виявляє часову й ідейну ізоморфність, ментальну сумірність їхньої еволюції» [7, с. 17–18].

Мета пропонованої статті – простежити мовно-стилістичні маркери естетики модернізму в поезії Богдана-Ігоря Антонича, що становить знаковий фрагмент історії українського художнього стилю та історії української літературної мови загалом.

Виклад основного матеріалу. Серед характерних для поезії Б.-І. Антонича основних ознак естетики модернізму Ю. Андрухович називає *фольклоризм* та *етнографізм* і підкреслює: «Ці характеристики, достатньо близькі за змістом, стосуються одного й того ж явища Антоничевої творчості – органічної спорідненості з національно-етнічною традицією.

Джерелом цього явища є найперше фольклор (усна народна творчість), а в ширшому охопленні – етнокультура (звичаї, обряди, вірування, побут тощо) в цілому» [1, с. 10–11]. У сучасній лінгвостилістиці мовні одиниці, які на текстовому рівні виявляють рівень заглибленості автора в лінгвокультуру, органічність мислення образами й структурами фольклорної мови, зараховують до мовно-естетичних знаків національної культури [3].

Фольклорні елементи в поетичних текстах Б.-І. Антонича помітні на рівні слів, символів, образів, тропейчних структур, експресивних побудов, а також на рівні висловлень. Тут фіксуємо численні народнопісенні рефлексії, які становлять естетичну сутність індивідуально-авторського мововираження. Для Б.-І. Антонича це природні одиниці поетичного словника, пов'язані з описом світу його дитинства, його малої батьківщини.

Потужні пласти таких змістово й естетично навантажених мовно-естетичних знаків етнокультури становлять фольклоризми з уже усталеною, поетично кодифікованою українською конотацією – рослинні, орнітологічні, топонімічні тощо.

Із образно-символічної системи фольклору Б.-І. Антонич засвоює міфопоетику орнітономенів *орел*, *соловейко*, *журавлі*, *жайворонок*, *ластівка*, *лелеки*, *зозуля*, *крук*. Вони показово виявляють свою стилістичну вагомість уже на рівні заголовків («Орел і літак», «Лелеки», «Зозуля»), а також смислово збагачують внутрішньотекстові синтагми: *Орел*, *король просторів, вдаль летів, / над полову мідь піль, синь моря лав, / над опар хмар шлях крил його дрижав* (2, с. 24); *Горлянки соловейків плещуть, мов гобої, / у димі пахоців, в чаду лілейних куряв* (2, с. 162); *Летіли понад морем раз лелеки / до вирію, до південних країв. / Гаїв, де кипариси, чувся спів, / і усміхались землі їм далекі* (2, с. 25); *Мов бура плахта, хмара круків / сідає на дахах бриластих* (2, с. 196); *Неситий крук над мостом крякав, / пліло рікою сонце в світ. / Туди ходив ловити раки, /*

коли мені було п'ять літ (2, с. 190); у **зозуль** прамові / прадавній корінь «ку» у горде соло лине (2, с. 162); З всіх найдивніша мова гайова: / в рушницю ночі вклав хтось зорі-кулі, / на вільхах місяць розкляють **зозулі** (2, с. 179).

Із-поміж розглядуваних орнітосимволів вирізняємо образ зозуля – не тільки як частотний, але й такий, що в модерній образно-естетичній концепції автора є незаперечним носієм фольклорної міфопоетики у всій її різноманітності. За спостереженням дослідників, це символ «засмученої жінки, суму, журби та вдівства» [5, с. 251], віщунка, яка «відмірює людям роки життя» [8, с. 61]. Тому логічним, міфопоетично вмотивованим є смислове зближення розглядуваного орнітономена та носіїв семантики «самотність», «туга», «відлік часу»: Дівчина /.../ **співає, мов зозуля, тужно й палко, / й над каруселями летючих площ** (2, с. 191); Ой, **закувала знов зозуля. / Мабуть, кує вже сотий раз? / Вже двадцять весен в юних гулях / відмірюю піснями час. / Роса сріблилась на малинах, / хлоп'я молилось до весни. / Зозулями хвилини линуць / і хлопцеві малюють сни** (2, с. 169–170). В єдності вони творять характерні для естетики модернізму етномарковані асоціативно-метафоричні комплекси.

До арсеналу народнопоетичних належить також більшість рослинних образів, що актуалізовані в поетичному словнику Б.-І. Антонича. До таких зараховуємо дендроніми (калина, верба, тополя, дуб, ялиця, смерека, вільха, явір, вишня), флороніми (рожа, мальва, мак), фітоніми (чабер / чабрець, материнка, коноплі) тощо. Пор.: у гай піду та сяду під **вербою**, / а коло мене / моя самота (2, с. 47); Ой піду я до бору, до бору, / подивлюсь на **смереки** крізь смерк (2, с. 46); В повітрі пах припалений **чабер**. / Даремно воду лють з криниць й озер (2, с. 23); Дорогу нам не стелять **розжі**. / Навпроти віє вітер сніговий (2, с. 29); Годинник сонця квітам б'є години, / і стулюються **маки** ввечері бентежно. / Отак під небом недосяжним і безмежним / ростуть і родяться звірята, люди і рослини (2, с. 160).

Об'єктивно вмотивованим є входження в ядерну зону етномаркованого поетичного словника образу *калина*. Пор.: *В морях з шафіру плюхкають краплини, / хлюпочуть срібні краплі в сріблі рік, / і гребінь вітру чеше їх відвік, / і сонце п'ють, мов овочі каліни* (2, с. 24); *каліни* / *маленька ягода між листям червоніє* (2, с. 129); *Дарма зоря в сестри-каліни просить крові* (2, с. 172); *Калина похилилась вниз* (2, с. 178); *калина, як цвіла, / цвіте щороку листям і піснями* (2, с. 178). Знаковими для проілюстрованих контекстів є реалізовані в них традиційно-поетичні асоціації *калина* – *червоний колір* (*калина червоніє, в каліни просить крові*), *калина* – *ягода* (*каліни маленька ягода*), *калина* – *цвіт* (*калина, як цвіла, цвіте*), *калина* – *сум* (*калина похилилась*). Тобто, розвиваючи традицію фольклору, автор пов'язує цей образ із мотивами рідного, доброго, звичного, при цьому наповнює його контекстні реалізації оказіональними асоціативними зв'язками. Завдяки цьому постають ускладнені метафори, які оприявлюють авторське модерне бачення й зображення навколишнього світу: *В зелену ложку / листка бере калина дощ, мов юшку, / і п'є, і п'є, мов струміль щастя жданий* (2, с. 174); *калина ввечорі засмаглюється блідо, / немов музики двері, відчинились світла кручі* (2, с. 185).

Народнопісенний образ *терен* у поезії Б.-І. Антонича розвивається у двох напрямках:

а) образно-емоційне продовження закріпленої в свідомості українців біблійної семантики «символ Христових страждань»: *Щоночі скаржиться рослинним боєм терен, / що мусів він колись чоло Христа колоти* (2, с. 129); *Я – покірний терен, покруч дерева приземний, / нелюблений, погорджуваний, сірий і буденний / зазнав найвищої із ласк – чоло вінчати Боже* (2, с. 130);

б) характерне для естетики модернізму асоціативне ускладнення поетоніма: *У відповідь сп'янілим до нестями хором / спалахує червоним співом квіття терен* (2, с. 162).

Чільне місце в індивідуально-авторському словнику Б.-І. Антонича належить етноконотованим дендронімічним словообразам *верба*, *дуб*, *тополя*, *ялиця*, *смерека*, *вишня*: *Вогонь над голови пузаті верб / підносить косу полум'я, свій герб, / як*

віяло з рудо-червоних пер (2, с. 23); **дуб**, мов ідол, гордий (2, с. 174); Сніг зеленіє в світлі ночі, / сніг блакитніє в світлі дня. / Цей **дуб** – то дерево пророче, / корява ліра з його пня (2, с. 149); Причалив човен сонця в пристань – у вікно на **дубі** / і кинув на прощання сім червоних весел. / Стовпи струнких **тополь** підперли небо (2, с. 185); Лопочуть зорі на **тополях** (2, с. 151); Та ліс удалі виріс парусів; / всі з щастя криком на вітрил **смереки** (2, с. 25); Дрижать **ялиці** в вітру лапах, / голосять шепотом дрібним, / течуть униз краплини шуму, / немов з гарячих пнів смола (2, с. 90); цвітуть натхненні **вишні** кучеряво й п'яно, / як за Шевченка, знову поять пісню хмелем (2, с. 179).

Водночас кількаразово актуалізований у віршах дендронім **вільха** хоч і не належить до ядра народнопоетичного словника, однак є індивідуально значущим для Б.-І. Антонича, пор.: **Росте Антонич, і росте трава, / і зеленіють кучеряві вільхи** (2, с. 179); **Надходить буря. Сиві вільхи / в тривозі туляться до себе. / Щоб відітхнути, просить пільги, / хоч на хвилину, в багрі небо** (2, с. 148).

Окремі контексти побудовані на комплексному стилістичному освоєнні рослинних кодів в сукупності з іншими етномаркованими мовно-естетичними знаками, які в індивідуальному сприйманні поета смислово тісно пов'язані з Україною: **Корови** моляться до сонця, / що полум'яним сходить **маком**. / Струнка **тополя** тонша й тонша, / мов дерево ставало б птахом. / Від **воза** місяць відпрягають. / Широке **конопляне** небо... З гір **яворове** листя лине. / **Кужіль, і півень, і колиска**... (2, с. 108); **Оте село у вільхах і ліщині, / де на дахах червона черепиця, / загорнеш, наче в плахту, в небо синє / та молодість загорнеш в таємницю. / Калинову чи пам'ятаєш кручу, / де пастухи в криниці сонце поять? / Напишеш повість: вечори пахучі, / задума вільх, дахів багровий пояс** (2, с. 181); **Хати**, немов гриби червоні, / ростуть під вітром буйновійним... **Моє село, ти ще спокійне? / По давніх війнах, що минули, / в лісах багрових виють лиси. / Ще люди заграб не забули, / знов над селом комета висить. / В ріці дівчата сонце мують, / прийшли над воду вільхи рядом. / Тут орють від століть, тут**

сіють... (2, с. 181); знов мене земля напоїть,/ мов квіт росою, поцілунком тьмяним./ І чорні скиби, й сині плавні,/ на плоті хмари, наче плахти, висять (2, с. 182).

Вплив фольклорної традиції спостерігаємо також у способах і засобах поетичного образотворення Б.-І. Антонича. Цю тенденцію засвідчують, наприклад, численні народнопоетичні символізовані образи (*Мої пісні – над рікою часу калиновий міст, / я – закоханий в житті поганин (2, с. 58), епітети (для Тебе вітер громові, лункі пісні співа, /.../ для Тебе шепотом шовковим шелестить трава (2, с. 84); О пісне, як же ж часто прочитаном / цвітеш ти буйним на життя руїнах (2, с. 38); Розпускають коні сиві гриви, / пара з уст, мов дим. / З рвучим вітром буйногровим! / Бути вічно юним, / вічно молодим! (2, с. 21), фольклорно зумовлені порівняння (в серце туга стукає, мов пугач (2, с. 38); Усе, що знаєм: більше зір, як маку зерен (2, с. 129); Хоч тіло олив'яне, / здається, що легке, мов лист (2, с. 31).*

Опертя на фольклорну традицію в модерній концепції текстотворення виявляється також у використанні народнопісенних мінітекстів. Зокрема, у вірші Б.-І. Антонича «Під дахом лісу» наскрізно повторюється народнопісенний зачин: *Ой піду я до бору, до бору, / подивлюся на сонце крізь тінь. / Піднесуться дерева угору, угору, / і на землю впаде далечінь. / Ой піду я до бору, до бору, / подивлюся на сонце крізь сон. / Попливуть мої думи угору, угору, / ліс і сон зашумлять в унісон. / Ой піду я до бору, до бору, / подивлюсь на смереки крізь смерк. / Піднесеться вже вечір зі звору, зі звору, / щоб лиш день, наче пень, геть померк. / Ой піду я до бору, до бору, / подивлюся на вітер крізь віти, / як пливе він у ліса комору, комору. / Буде в лісі сон, в сні ліс шуміти (2, с. 46).* Такий багаторазовий повтор не тільки структурно організовує текст, а й виконує діалогізаційну функцію.

Осмислення фольклорності ідіостилю Б.-І. Антонича важливе не тільки тому, що виявляє ознаки національно маркованого мовомислення. Важливо й те, що розглядувані лексичні, структурні й образні фольклоризми функціонують у межах

художньо-образної системи, утвореної на переплетенні традиції та модерну. Ця особливість, ймовірно, одна з вирішальних для осмислення творчості Б.-І. Антонича як фрагмента історії української поетичної мови ХХ століття.

Серед важливих, сутнісних характеристик творчості Б.-І. Антонича, оцінюваної з погляду її «вписаності» в естетику українського і європейського модернізму, Ю. Андрухович називає *ідеалізм*, «який рухається від романтично-ідеалістичного світовідчуття, полярності, опозиційності земного та небесного через конкретизацію Абсолюту до ... усвідомленого прагнення екзистенційної повноти буття [1, с. 5].

Ключовий екзистенційний словообраз поетичного словника Б.-І. Антонича – *життя*. З ним пов'язане вираження ключових тем та мотивів, як-от *життя – шлях, життя – боротьба, змагання, додання перешкод, життя – тягар, життя – руїна* тощо. Пор.: *Горбами та низами йдуть дороги .. – / це крізь життя змагання шлях пологий* (2, с. 22); *Безбарвна сивина колотить розум. / Так і життя без бур, борні, утоми / нас тишею здавило б і морозом* (2, с. 27); *О пісне, як же ж часто прочитаном / цвітеши ти буйним на життя руїнах* (2, с. 38); *Навкруги байдужі очі й обаятні постаті незнані, / й кожна з них ... несе життя свого в'юк* (2, с. 52); *Коли довкола ніч є чорна, / життя важке, неначе жорна, / а серце з болю мліє, / приходиш ти, / надіє* (2, с. 81).

У наведених поетичних контекстах екзистенційний образ *життя* реалізований у звичному семантичному ключі. Однак у поезії Б.-І. Антонича виявляємо також модерне трактування: *життя засушене, немов консерви* (2, с. 43); *О, не словами уст, але словами рук / співати будем пісню на житті порозі* (2, с. 58); *моє життя взяла ти в пальці, мов балончик* (2, с. 184); *йому / життя з долоні випало, немов розбита ліра* (2, с. 201).

Прикметний вияв світоглядного ідеалізму Б.-І. Антонича – його християнське світовідчуття, глибока органічна релігійність мововираження. Вони простежуються насамперед у послідовному художньому розвитку духовно-моральних

мотивів, що вмотивовує активне вживання сакральної лексики, біблійних, апокрифічних образів, агіонімів (назв Бога, Божої Матері, біблійних персонажів, церковних свят) тощо.

Агіоніми, а також компоненти інших тематичних груп сакральної лексики (*ангел / янгол, апостол, херувим, молитва, моління, німб, офіра, пророк, храм, віттар, іконостас, лампада, ікона, Євангеліє, слей, ладан, хорал, молебень* та ін.) у поезії Б.-І. Антонича реалізуються і в традиційному ключі, і трансформовано. У будь-якому разі в них імпліцитно закладена конкретна культурно-естетична, релігійна інформація: *про Тебе, добрий **Боже**, мріє кожне людське серце* (2, с. 85); *Народився **Бог** на саях / в лемківськiм містечку Дуклі* (2, с. 108); *Ніч у сніговій завії / крутиться довкола стріх. / У долоні у **Марії** / місяць – золотий горіх* (2, с. 109); *Тешуть теслі з срібла сани, / стелиться сніжиста путь. / На тих саях в синь незнану / **Дитя Боже** повезуть. / Тешуть теслі з срібла сани, / сняться весняні сні. / На тих саях **Ясна Пані**, / очі наче у сарни...* (2, с. 109); *сонце нам услід / з хмар дивиться на світ, / немов **Христос в іконі*** (2, с. 201); *Співай, душе моя, могутню пісню **Богу**, / злеті на мене **Голуб-Дух*** (2, с. 86); *Хай нам шепоче **янгол** в уші / нову шовкову казку. / Прилине срібний **янгол** уночі* (2, с. 80); *про Тебе **янгол** казку шепотить до вух дитині* (2, с. 84); *В церквах горить **Христовий ладан** / і куриться **молитви дим*** (2, с. 190).

Текстотвірну активність агіонімів, біблійних імен, образів, формульних висловлень засвідчують численні заголовки: «Божий Агнець», «Різдво», «Самаритянка біля криниці», «Балада про пророка Йону. Апокриф», «Об’явлення», «Даніїл у ямі левів», «Зелена Євангелія», «Молитва», «Хліб насущний» та ін. При цьому на особливу увагу, як слушно зауважує Г. Сюта, заслуговують назви духовної поезії, побудовані як паралельне представлення сакральної латинськомовної формули та її українськомовного перекладного аналога, оскільки це «створює підкреслену високопоетичну тональність і духовний зміст поезії Б.-І. Антонича» [7, с. 159]. Пор.: «*Ut in omnibus glorificetur Deus. Хай у всьому прославиться Бог*», «*Amen. Амінь*», «*Vinea divina*.

Господній виноградник», «Veni sancte spiritus! Прийди, Святий Духу!», «Gloria in excelsis. Слава на висотах», «Deus Magnificus. Великий Господь», «Te Deus laudamus. Тебе, Бога, хвалимо», «Resurrectio. Воскресіння», «Momentum cum Deo. Хвилина з Богом», «Veni creator! Творче, прийди!», «Mater Gloriosa. Прославлена мати». «Mater dolorosa. Страдальна Мати», «Magnificat. Величання», «Salve Regina! Спасай, царице!».

Висновки й перспективи дослідження. Здійснене дослідження виявляє переконливі свідчення належності поетики Б.-І. Антонича до течії модернізму й підтверджує знаковість мовотворчості цього автора для історії української поетичної та літературної мови. Перспектива подальших досліджень пов'язана з виявленням ознак естетики модернізму на інших стилістичних рівнях тексту.

Бібліографічні посилання

1. Андрухович Ю. І. Богдан-Ігор Антонич і літературно-естетичні концепції модернізму : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Івано-Франківськ, 1996. 24 с.
2. Антонич Б.-І. Вибране. Київ, 2003. 376 с.
3. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Київ : Довіра, 1999. 434 с.
4. Єрмоленко С. Я. Фольклор і літературна мова. Київ : Рад. шк., 1987. 242 с.
5. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. Київ, 2006. 703 с.
6. Маленко О. О. Лінгво-естетична інтерпретація буття в українській поетичній мовотворчості (від фольклору до постмодерну). Харків, 2010. 488 с.
7. Сютя Г. М. Цитатний тезаурус української поетичної мови ХХ століття. Київ : КММ, 2017. 384 с.
8. Таланчук О. М. Українська народна космогонія. Специфіка міфопоетичного мислення : дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.07. Київ, 1999. 422 с.

УДК 811.161.2'36.321

О. В. Гурко
Україна, Дніпро

ПЕРЕТИН СТВЕРДЖУВАЛЬНИХ ЗНАЧЕНЬ У ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СТИЛЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

У статті представлено модель функційно-семантичної категорії ствердження в українській літературній мові. З'ясовано, що структура категорії ствердження у функціонально-стильових секторах охоплює широкий арсенал засобів експлікації, наприклад, лексичних, фразеологічних, лексико-граматичних, граматичних, зокрема, морфологічних і синтаксичних. Установлено ядерну, приядерну, проміжну, периферійну та крайню периферійну зони функціонально-стильової реалізації стверджувального значення.

Ключові слова: стверджувальне значення, функційно-семантична категорія ствердження, засоби вираження, функціональні стилі української літературної мови.

В статье представлена модель функционально-семантической категории утверждения в украинском литературном языке. Установлено, что структура категории утверждения в функционально-стилевых сферах охватывает широкий арсенал средств выражения, например, лексических, фразеологических, лексико-грамматических, грамматических, в частности, морфологических и синтаксических. Установлено ядерную, приядерную, промежуточную, периферийную и крайнюю периферийную зоны функционально-стилевой реализации утвердительного значения.

Ключевые слова: утвердительное значение, функционально-семантическая категория утверждения, средства выражения, функциональные стили украинского литературного языка.

The necessity for a detailed study of the specifics of language categories, its basis for interpretation serves their consistent implementation at different levels of language and undoubtedly becomes relevant. That is why the purpose of the research is to find out the intersection of affirmative meaning in the functional styles of modern Ukrainian literary language. The goal involves the following tasks: to establish a nuclear, around nuclear, intermediate, peripheral and extreme peripheral zones of functional-style implementation for affirmative meaning. The object of the study is multi-level linguistic means as explicit categories of affirmation in Ukrainian literary language. The subject of analysis is the hierarchy of these means within the functional-semantic category of affirmation. Functioning in the language of multilevel means for the explication of the thought-speech category of affirmation testifies to the importance of its reflection in the cognitive-communicative activities of Ukrainians. The category of affirmation has a complex heterogeneous structure. within our study There is presented a model of the functional-semantic category of affirmation in the Ukrainian literary language. There is represented the section for the various modes of affirmation in the functional styles in Ukrainian literary language. It has been found out that the structure of the category of affirmation in the functional-style sectors consists of a wide arsenal of implementation means: lexical, phraseological, lexical-grammatical, grammatical, in particular, morphological and syntactic. There are established five zones of functionally-stylistic realization. The prospect of further study is expressed in a more detailed interpretation of affirmation category in functional types of sentences and identification for the crossing zones of the affirmative and negative units.

Key words: affirmative meaning, functional-semantic category of affirmation, means of expression, functional styles of Ukrainian literary language.

Для сучасного наукового мовознавчого простору характерна тенденція до кваліфікації синтаксичних явищ в аспекті функційно-семантичних параметрів, складниками яких є лінгвістичні категорії (М. Баган [2], В. Барчук [3], Т. Ткачук

[13], С. Шабат-Савка [17] та ін.). Потреба докладного вивчення специфіки мовних категорій, підґрунтям для інтерпретації яких слугує послідовна реалізація їх на різних рівнях мови, безперечно, набуває актуальності. Саме тому в статті ставимо за мету з'ясувати місце перетину стверджувальних значень у функціональних стилях сучасної української літературної мови. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: установити ядерну, приядерну, проміжну, периферійну та крайню периферійну зони функціонально-стильової реалізації стверджувального значення. Об'єктом дослідження є різномірні мовні засоби як експлікатори категорії ствердження в українській літературній мові. Предмет аналізу – ієрархізація цих засобів у межах функційно-семантичної категорії ствердження.

Різні підходи до трактування та інтерпретації категорії ствердження уможливають її формування й систематизацію різномірних засобів вираження, що представляють семантичний потенціал ствердження. Уналежнюючи категорію ствердження до функційно-семантичних, потрібно враховувати її логіко-граматичний потенціал, а також комунікативно-прагматичний у процесі інвентаризації її складників та ядра. Функційно-комунікативний перетин значення ствердження зумовлений наявністю чималої кількості мовних засобів, що в певних комунікативних ситуаціях актуалізують функцію ствердження.

У межах дослідження з опертям на фактичний матеріал вважаємо, що структура категорії ствердження у функціонально-стильових секторах охоплює широкий арсенал засобів реалізації, наприклад, лексичних, фразеологічних, лексико-граматичних, граматичних, зокрема, морфологічних і синтаксичних.

Структурування функційно-семантичної категорії ствердження позначає поділ на зони. Так, О. Бондарко, Є. Гулига та Є. Шендельс виокремлюють центральні, первинні, доміантні, ядерні зони, а також периферійні, вторинні [4, с. 25; 6, с. 74]. Натомість І. Харитонova, крім ядерної й периферійної,

розрізняє також проміжну зону [16, с. 111]. Л. Владимирська фіксує ядерну, центральну, периферійну зони [5, с. 373]. Т. Ткачук розмежовує ядерну, приядерну, периферійну та крайню периферійну зони [13, с. 161]. Розширюючи класифікацію, яку подає Т. Ткачук, вважаємо, що для структури функційно-семантичної категорії ствердження характерний поділ на ядерну, приядерну, проміжну, периферійну та крайню периферійну зони.

Визначення параметрів функційно-семантичної категорії залежить від засобів різних мовних рівнів, у межах яких вона має неоднаковий ступінь значущості. Українisti з оперттям на наукові здобутки попередників [5, с. 23–26; 6, с. 78] пропонують виділяти центр і периферію функційно-семантичної категорії за такими ознаками: 1) максимальна концентрація специфічних для певної функційно-семантичної категорії ознак та їхнє розходження на периферії; 2) зосередження функційного навантаження домінантів у центрі та зменшення навантаження, асистемність у конститuentів периферії; 3) чітко виражена спеціалізація конститuentів ядра й нижчий рівень або імпліцитність спеціалізації реалізованої семантичної функції в конститuentів периферії; 4) висока частотність використання центральних конститuentів функційно-семантичної категорії порівняно з конститuentами периферії [7, с. 16–17; 13, с. 21].

Зважаючи на погляди Є. Гулиги та Є. Шендельс, наведені в роботі «Граматично-лексичні поля в сучасній німецькій мові», згідно з якими «домінантою мікрополя ствердження є реченнєве модальне слово *так*» [6, с. 135], урахувуючи думку Л. Владимирської, котра до ядра категорії ствердження уналежнює «дійсний спосіб, з одного боку, як найчастотніший маркер оцінки реальності предикативного зв'язку, а з іншого, як загальний показник для монологічного та діалогічного мовлення, що може зреалізувати граматичне значення ствердження», а до центральної зони зараховує «стверджувальні модальні слова-речення та дієслівні лексеми, що містять сему 'ствердження' [5, с. 319], спираючись на проведене дослідження, вважаємо, що *ядерну* зону формують одиниці, що

спеціалізуються на прямому, однозначному, систематичному вираженні ствердження. Її реалізують передусім засоби граматичного рівня мови, зокрема, морфологічні й синтаксичні. Заповнення *приядерної*, *проміжної*, *периферійної* та *крайньої* *периферійної* ніші залежить від ступеня віддаленості інших засобів від семантики категорії ствердження. Зокрема, *приядерну* нішу вербалізують лексеми, які є найпоказовішими для передавання значення ствердження, наприклад, частки, модальні слова, дієслова, іменники тощо. *Проміжну* зону формують засоби, що прямо не співвіднесені зі стверджувальним змістом і реалізують його за допомогою заперечних засобів. *Периферійну* нішу охоплюють ті маркери, що спеціалізуються на опосередкованій, непрямій реалізації категорії ствердження, наприклад, синтаксичні засоби, репрезентовані риторичними питаннями, оптативними або питальними реченнями тощо. Відповідно *крайню периферійну* зону представляють найменш частотні мовні одиниці та ті, що беруть участь у формуванні ствердження, не актуалізуючи безпосередньо категорійне значення, наприклад, сполучники, прийменники тощо.

Отже, у межах нашого дослідження спробуємо поетапно представити модель функційно-семантичної категорії ствердження. Зважаючи на те, що категорія ствердження має складну неоднорідну структуру, на нашу думку, доцільним є виокремлення *ядерної зони* у функціонально-стильових секторах. До неї зараховуємо передусім стверджувальні речення, що експлікують значення ствердження здебільшого у формі розповідних речень за допомогою індикатива. Крім того, форми дійсного способу можуть відбивати широке коло модусних значень, наприклад, потребу, реальність, доцільність, необхідність, можливість і виконувати стверджувальну функцію щодо повідомлюваного: *Найпокірніша слуга цим повідомляє, що Ми отримали Вашого дружнього листа, який приніс нам надзвичайну радість і задоволення* [15, с. 63].

Належність розповідних речень до ядерних маркерів ствердження зумовлено також тим, що функція ствердження

характерна передусім для констатувальних речень, підґрунтям яких є інформативне осмислення, що, за словами М. Мірченка, створене «взаємодією граматичної семантики форми та лексичної семантики наповнювача цієї форми» [8, с. 325]. Граматичним маркером розповідних речень зі стверджувальною семантикою є відсутність заперечення при предикаті в позиції присудка або головного члена односкладних речень. Наприклад: *Цілком очевидно, що лише будучи зв'язаними між собою, слова, які наповнюють рядки наведеного вірша, створюють те, що ми можемо назвати текстом, або фрагментом художнього тексту* [9, с. 195].

Ураховуючи полістатусний характер категорії ствердження, вважаємо логічним виокремлення *приядерної* зони та зарахування лексем на кшталт *Так; Отож; Авжеж; Добре; Аякже; Звичайно; Правда; Гаразд; Правильно; Точно* до *приядерних* експлікаторів ствердження, зважаючи на те, що вони містять сему 'ствердження' у своєму семантичному потенціалі. В українській мові такі одиниці здебільшого кваліфікують як слова-речення зі стверджувальним змістом, які реалізують пряме ствердження того, про що запитують. Стверджувальні слова-речення, представлені частками (*Так! Ага! Атож! Еге!*), модальними словами (*Добре! Гаразд! Абсолютно! Вірно! Без сумніву!*), вигуками (*Слава Богу! Ой лишенько! Ой господи, господи!*) та словосполуками (*Так воно і є! Ще б пак! Так тому й бути!*), наявні майже в усіх функціональних стилях мови та формують перший рівень *приядерних* вербалізаторів. За допомогою таких одиниць мовець виражає модальні значення згоди, висновковості, підтвердження, констатації, конкретизації, узагальнення, переконаності, категоричного запевнення, схвалення, прохання, запрошення, побажання, спонукання тощо. Наприклад: *Він вливається в людину так вільно та природно, ніби гріх – це найкраща пожива для людської душі? – Аякже* [10, с. 66].

Відомо, що експлікують ствердження своїм лексичним значенням слова різних частиномовних слів, тому важливим, на нашу думку, є виокремлення другого рівня *приядерної* ніші та

належність іменників, прикметників, числівників, дієслів і займенникових лексем із семою 'ствердження' до цієї лакуни (слова на зразок *констатація, стверджувальний, констатувати, засвідчувати, свідчення, істина, істинний, аргументувати, аргументація*).

Досить активні у вираженні ствердження фразеологічні сполуки на кшталт *ставити крапку, в один голос, від гудка до гудка, з голочки, на коні, від альфи до омеги* та ін., які формують проміжну зону досліджуваної категорії та здебільшого характерні для таких функціонально-стильових секторів, як розмовний, художній, епістолярний, публіцистичний. Уживання фразеологічних стверджувальних одиниць у мові зумовлене насамперед тим, що вони мають широкий потенціал для передавання різних конотацій ствердження (успішності, достатку, естетичності, яскравості, краси тощо). Фразеологізми виражають ствердження в реченні самостійно, зокрема, фразеологічний зворот може бути певним лексико-граматичним маркером стверджувальності всього вислову.

Зважаючи на те, що розходження й послаблення семантичних особливостей, за В. Адмоні, «відбувається на периферії поля» [1, с. 48], доречним вважаємо розподіл конститuentів залежно від ступеня віддаленості від центра. До стверджувальних вербалізаторів у *периферійній зоні* уналежнюємо риторичні питання, оптативні та питальні речення, якими почасти послуговуються мовці в розмовному, художньому, науковому, офіційно-діловому, публіцистичному, епістолярному й конфесійному стилях мови. Уживання риторичних питань уможливорює формування персуазивних, евіденційних, епістемічних та емоційно-оцінних модусів ствердження на першому рівні периферійної зони (*І знову спекуляція всім святим – аби вижити, черево напхати, а народ, а Батьківщина?* [12, с. 27]). Другий рівень периферійної лакуни представлений оптативними реченнями, які репрезентують функцію ствердження з відтінками бажання, побажання, прохання, поради щодо реалізації певних дій. Наприклад: ***Бажая так скінчити я свій шлях, / як починала: з співом на***

устах! Хай же думка моя вільно лине [14, с. 134]. І нарешті, питальні речення, зокрема питально-уточнювальні, виявляють активність на третьому рівні периферійної зони, оскільки за допомогою суб'єктивно-модальних значень співвідносяться з розповідними реченнями-констатаціями (Ми з вами жируємо по своїх америках-австраліях-канадах, а вони тут (жест у бік Синка), значить, повинні без машин і без квартир?) [12, с. 55].

У межах нашого дослідження серед маркерів експлікації категорії ствердження у функціонально-стильових секторах розрізняємо сполучники (*і, та, оскільки, бо, так само як*) та прийменники (*серед, услід, поряд, біля, протягом*), які зараховуємо до *крайньої периферійної зони*. Крайню периферійну лакуну формують прийменники й сполучники, які прямо стверджувальну функцію не реалізують, утім, наголошують та акцентують увагу на певному стверджувальному компоненті речення, формують семантико-синтаксичні відношення між частинами речень, наприклад, передаючи ствердження зі значенням послідовності, часової наступності, одночасності тощо.

Отже, функціонування в мові різнорівневих засобів для експлікації мисленнєво-мовленнєвої категорії ствердження свідчить про важливість її відбиття в пізнавально-спілкувальній діяльності українців. Оскільки категорія ствердження має складну неоднорідну структуру, у межах нашого дослідження репрезентовано перетин різних модусів ствердження у функціональних стилях української літературної мови. Перспективу для нових студій убачаємо в докладнішій інтерпретації категорії ствердження у функційних типах речень та виявленні зон перетину стверджувальних і заперечних одиниць.

Бібліографічні посилання

1. Адмони В. Г. Основы теории грамматики. Москва-Ленинград : Наука, 1964. 104 с.
2. Баган М. П. Категорія заперечення в українській мові : функціонально-семантичні та етнолінгвістичні вияви. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2012. 376 с.

3. Барчук В. М. Граматична темпоральність: Інтервал. Час. Таксис : монографія. Івано-Франківськ : Сімик, 2011. 416 с.
4. Бондарко А. В. Функциональная грамматика. Ленинград : Наука, 1984. 136 с.
5. Владимирская Л. М. Статус категории утверждения / отрицания в современном немецком языке : дис... д-ра филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки». Санкт-Петербург, 1999. 429 с.
6. Гулыга Е. В., Шендельс Е. И. Грамматико-лексические поля в современном немецком языке. Москва : Просвещение, 1969. 183 с.
7. Медвідь О. М. Лінгвістичний статус квантитативних одиниць: парадигматична та синтагматична представленість : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет, 2012. 197 с.
8. Мірченко М. В. Структура синтаксичних категорій. Вид. 2-е, перероб. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. 392 с.
9. Попова І. С. Фундаментальні категорії метамови українського синтаксису (одиниця, зв'язок, модель). Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2009. 432 с.
10. Страйк ілюзій: Антологія сучасної української драматургії / упорядн. Н. Мірошніченко. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 370 с.
11. Сучасна українська драматургія : альманах / упорядн. В. Фольварочний. Київ : Укр. письменник, 2006. Вип. 2. 256 с.
12. Сучасна українська драматургія : альманах / упорядн. Я. М. Верещак. Київ : Фенікс, 2007. Вип. 4. 344 с.
13. Ткачук Т. П. Категорія допустовості в українській літературній мові. Вінниця : ТОВ «Вид-во друкарня Діло», 2013. 221 с.
14. Українка Леся. Досвітні вогні. Київ : Вид-во дит. л-ри «Веселка», 1975. 159 с.
15. Українська література : Хрестоматія нововведених творів : у трьох частинах / упорядн. Р. В. Мовчан. Київ : Генеза, 2003. Ч. 3. 576 с.

16. Харитоновна И. Я. Вопросы взаимодействия лексики и грамматики. Киев : Вища шк., 1982. 159 с.
17. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові. Чернівці : «Букрек», 2014. 412 с.

УДК 811.161.2:81'373 422

С. Б. Завалій
Україна, Полтава

СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОКСИМОРОННИХ СИНТАГМ У ПОЕТИЧНОМУ СЛОВНИКУ

Стаття присвячена актуальній проблемі сучасної лінгвопоетики – дослідженню функційно-стилістичних особливостей оксиморонів, продуктивних в українських поетичних текстах другої половини XX – початку XXI ст. У пропонованій розвідці проаналізовано виразально-художній і текстотвірний потенціал оксиморонів. Схарактеризовано оксиморон як лінгвостилістичну категорію поетичної мови. Досліджено несподівані асоціативні зв'язки лексичних опозицій як вияв мовних контрастів.

Ключові слова: лексичні опозиції, лінгвостилістика, лінгвопоетика, мовний контраст, поетична мова, поетичний словник, оксиморонна синтагма, стилістична фігура, стилістичні функції.

Статья посвящена актуальной проблеме современной лингвостилистики – исследованию функционально-стилистических особенностей оксюморонов, продуктивных в украинских поэтических текстах второй половины XX – начала XXI ст. В предлагаемой статье проанализирован изобразительно-художественный и текстообразовательный потенциал оксюморонов. Охарактеризован оксюморон как лингвостилистическая категория поэтического языка.

Исследованы неожиданные ассоциативные связи лексических оппозиций как проявление языковых контрастов.

Ключевые слова: лексические оппозиции, лингвопоэтика, лингвостилистика, поэтическая речь, поэтический словарь, оксюморонная синтагма, стилистическая фигура, стилистические функции, языковой контраст.

The article is devoted to the actual issue of modern linguopoetics, namely the study of functional and stylistic peculiarities of oxymorons, which are productive in Ukrainian poetic texts of the second half of the XXth – the beginning of the XXIst century. The expressive artistic and text-forming potential of oxymorons has been analyzed. Oxymoron is characterized as a linguostylistic category of poetic language. The unexpected associative connections of lexical oppositions as a manifestation of linguistic contrasts have been studied. Linguistic contrast as a basis of oxymoron syntagms and a principle of structural and semantic organization of the poetic text is a linguostylistic concept that reflects the aesthetic values of the poetic generation.

The purpose of the article is to analyze the stylistic potential of the oxymoron syntagms in the poetic texts of the second half of the second half of the XXth – the beginning of the XXIst century. The main objectives of the research are to characterize stylistically active oxymorons, to identify their expressive artistic, text-forming potential and functions within the context.

Conclusions are drawn that oxymorons have various semantic and stylistic functions in the poetic texts, such as evaluative and descriptive; aesthetically expressive; emotionally expressive ones. Oxymoron syntagms emphasize the contradictory nature of objects and phenomena in the text; create an ironic or humorous effect; express the author's attitude to objects and phenomena; testify to the harmonization, authorization, subjectivity and sense of rhythm of poetic works. Therefore, the prospect for further study is to analyze the stylistic potential of oxymoron syntagms in poetic language.

Key words: lexical opposition, linguopoetics, linguistic contrast, linguostylistics, oxymoron syntagm, poetic language, poetic vocabulary, stylistic figure, stylistic function.

Мовний контраст як основа оксиморонних синтагм і принцип структурно-семантичної організації поетичного тексту є лінгвостилістичною універсалією, що відображає естетичні вартості поетичного покоління. Активне використання несподіваних асоціативних зв'язків лексичних опозицій як вияв мовних контрастів – стилістична особливість поетичної мови, що виражає креативні можливості художнього конструювання світу, демонструє яскраві засоби творення образності в сучасній поезії.

Мета пропонованої статті – проаналізувати стилістичний потенціал оксиморонних синтагм у поетичних текстах другої половини XX – початку XXI ст. Основні завдання наукової розвідки – схарактеризувати стилістично активні оксиморони, визначити їх виражально-художній, текстотвірний потенціал і функціональне навантаження в межах контексту.

Функційно-стилістичні особливості оксиморонів у поетичних текстах досліджували Н. Бобух [1], В. Чабаненко [6], Е. Шестакова [7] та ін.

Поетична мова як система з огляду на «естетичну зарядженість» максимально унаочнює свій потенціал – номінативний, виражальний, накопичувальний, демонструє динаміку та універсальність. Виділення оксиморонних сполучень на основі співвіднесеності значень, виражених ними, з предметами, властивостями й процесами об'єктивної дійсності, зазначає Н. Бобух, важливе для з'ясування того, як відбиваються в аналізованій стилістичній фігурі, що є результатом творчості конкретного автора, особливості художнього мислення, своєрідність світосприймання й осмислення навколишньої реальності майстрами слова [1, с. 346].

У процесі дослідження виявлено, що оксиморони-оказіоналізми, вжиті в поетичних текстах, часто стають ключовими, домінантними образами, які відтворюють особливу гармонію світоладу. Напр.: *А ця **тюрма** – оце і є свобода, / бо я вже тут нічого не боюсь* (12, с. 38). Це мова уявлень, асоціацій, що впливає на емоційну сферу читача. Граційність плавних переходів думки, невимушеність, з якою поєднані полярні

поняття, надають поезії нестандартності, непередбачуваності, хоча простежено чітку внутрішню організацію тексту: *І час, як вуж, кільцем згорнувшись теж, / і мовби суцций, і немов пропащий, / під голосіння **снігових пожеж*** (3, т. 5, с. 80).

З'ясовано, що в поезії зазначеного періоду з різною стилістичною метою митці використовують церковнослов'янську лексику. Оскільки старослов'янська мова – це Святе Письмо, вживання оксиморонних синтагм із зазначеними лексичними компонентами допомагає передати в поезії найсакральніший зміст, за допомогою специфічних мовних засобів виразити ідею про першоджерело, основу буття: *Це, припізніла молодосте, ти / спроваджуєш мене на чорні кручі. / Збираються над головою тучі, / **відстрашилої повні ліпоти*** (19, т. 4, 356); *...доконає покровний монгол / і великий німий не озветься. / На розор твій, на **мертвий глагол** / лиш душа чорнолісся здригнеться* (1, с. 516).

Зафіксовано, що архаїзми та старослов'янізми як компоненти оксиморонних синтагм уносять додаткові семантичні й емоційні відтінки в поетичне висловлювання. Церковнослов'янська лексика виконує традиційну функцію високого експресивного звучання поетичної мови. Пор. у контексті: *О, мій рідний краю, / ти наче **смертний посаг** – в головах. / І сива мати мій куйовдить страх* (19, т. 5, с. 281); ***Благословен той біль**, який прирік / Мене полону днів оцих жаданих, / Де в серце сипле стріл густий потік / Кохання бог із луків бездоганих* (4, с. 246). На думку В. Виноградова, церковнослов'янська лексика «встановлює ідеологічний критерій, риторичні норми оцінки й висвітлення осіб та подій» [3, с. 84]. Приміром: *Збав божє поступитися хоч раз: / зустрінете усмішку Мони Лізи / і стане ви жертвою капризу, / бо й **грішина** – **гляне янголом** на вас* (8, с. 248).

Результати дослідження підтверджують, що так звана застаріла лексика у структурі оксиморонних синтагм набуває сучасного звучання в поезії, наповнюється новою експресивною енергією. У попередньому мовному вжитку архаїзми та старослов'янізми такого змістового й емоційного значення не мали, вони були просто назвами: *Он подивись, – ну чим не райські куці? / В траві лежить вороняче перо. / Є навіть райки,*

яблука гіркущі, / на дереві зла прищеплене добро (12, с. 109); *Ескадра гинула красиво, / І Київ їй аплодував. / В цих очах – лиш хмара сива / й живого мужа ... удова* (8, с. 52).

Зауважимо, що особливого емоційно-експресивного значення в поетичних текстах набувають оксиморонні синтагми з емфатичною лексикою, яка свідчить про напругу відчуттів і виняткову важливість подій, що ці відчуття викликали: *Та все обрушає нестерпно двопогляд. / У ньому ти суцций, / померлий, пантруєш живого, / зориш за померлим – живий* (19, т. 4, 140). Експресію цих рядків підсилює синтаксична конструкція «суцций, померлий», оскільки уточнення «померлий» до «суццого» є оксимороном. Зазначені слова, оновлюючись у потоці часу, набувають нових значень, які, нашаровуючись одне на одне, надають поезії стереоскопічності й глибини.

Аналіз оксиморонних синтагм у поетичних текстах свідчить, що найбільшої художньої естетичної цінності набувають ті образи, у яких абстрактна лексика оновлюється шляхом семантичної взаємодії з народно-розмовними висловами, з фольклорними й поетичними образами. Поезія, як зазначає С. Єрмоленко, може «розкриватися» у звичайних, загальноновживаних словах, розмовних формах, у так званих прозаїзмах, коли вони потрапляють у характерне словесне оточення [4, с. 112]. Напр.: *Тлінна й нетлінна ця краса, / я її приємлю й не приємлю, / Як душі політ у небеса, / Як душі повернення на землю* (3, т. 5, с. 171); *Сподіваєшся колись дожити, / Щоб мовити чеканно: все. Ми квити. / Ти забираєш, буцімто даєш* (19, т. 3, с. 261). «Вдало переосмислені в поезії прозаїзми часом важать більше, ніж узвичаєні метафори або висока поетична лексика» [4, с. 121]. Приміром: *Як люстро без гляну, / як пліснявий мур Ренесансу, / як мертві очниці, що бачили спалений Рим... / Із цього Белладжю, із цього край світу і трансу / куди ж нам подітись, / уже від роз'єдіння старим* (5, с. 233). Нова поетична експресія слів народжується від вдалого синтезу народно-розмовних, просторічних, діалектних та фольклорних лексем: *А в сірі будні буду бити, як в бубни. / Дуже мені легко. Дуже мені трудно* (11, с. 82).

У процесі образного мовлення в структурі оксиморонних синтагм лексичні елементи національного й загального органічно переплітаються в чарівності етнічної образності, барвистості слова, що виражає специфіку народного світогляду. Приміром: *Хто б і посміявся ще нині веселіш? / Що ж це ти, мій конику, ти чого стоїш? / По остюччі днів моїх мчав оце б навскач. / Конику, та годі вже. / **Сміху мій, не плач!*** (17, с. 95); *Їм світу чорного не видно, / І Сіра **Відьма** їм **свята** – / Не мала бідна Сіра Відьма / Ще на собі свого чорта* (2, с. 98).

Зафіксовані в структурі аналізованих стилістичних фігур фольклорні образи осмислюються в поетичних контекстах поновому, стають константами, диференційними ознаками ідіостилу, набувають статусу мовних кодів національної культури: *У полі спить зоря під колоском, / І сонно слуха думу колоскову, / і сонна **тиша сонним язиком** / **Шепоче** саду сиву **колискову*** (2, с. 123).

Спорідненість мовно-художньої образності оксиморонів із народнопоетичною атрибутикою є послідовно-закономірною, виявлена в залученні форм традиційних фольклорних елементів і насамперед у внутрішній, семантичній організації мови, у характері поетового світосприйняття: *Погуляй, мій конику, вволю погуляй! / Скинуться від тупоту / дець в дуплі сичі. / Ти іди, мій конику, лихо потопчи, / Щоб аж **розсміялася весело біда**. / Погуляй, мій конику, / сонячна вузда* (17, с. 127). Проілюстровані поетичні уривки переконливо свідчать, що поет сприймає й оцінює навколишній світ через народні символи, висловлює власне поетичне бачення, поєднуючи народно-пісенні образи з нетрадиційними оксиморонними синтагмами. Пор. у контексті: *Дай квітці **відчутти** своє цвітіння, / І яблуку дай зрозуміти досягність власну... / **Гріховній планеті** – **свою непорочність** зоряну... / Аби не змаліла пташина мала в польоті* (13, с. 76).

Фактичний матеріал демонструє, що стилістичний ефект є результатом семантичного контрастування лексичних значень оксиморонної синтагми, утвореної способом словоскладання. Семантичний дисонанс, який є наслідком комбінаторики, –

вагомий стилістичний принцип лінгвопоетики. Приміром: *Оточили сина барви й звуки, / доточили меду-зіркоти, / Світе мій! Тяжка оця принука, – / ні піднять її, ні обійти* (1, с. 157). Поліфункціональна природа оксиморонних синтагм-комполітів у досліджуваних поетичних текстах свідчить про домінування функції експресивної оцінки. Оксиморони-комполіти виражають подвійну експресивність, допомагають концентровано змалювати суперечливу сутність явищ об'єктивної дійсності, напр.: *Замерехтіло межі двох світів / щось невідомо – знане* (19, т. 3, с. 378).

Розглядаючи особливості творення неологізмів у поезії В. Стуса, відзначаємо, що в поетичному доробку митця значна кількість складних слів-оксиморонів. Автор часто вдається до словотворення неологізмів, деформує слова, але з тонким почуттям такту, міри, так, що новотвори допомагають глибше розкрити задум поета: *Він като-жертва, жертво-кат, / страждає і богує, / іде вперед, немов назад, / як душу гнів руйнує* (19, т. 3, с. 113); *Сховатися від долі – не судилося, / Ударив грім – і шкереберть / пішло життя, І ось ти – все, що снилося, / як смертєіснування й життєсмерть* (19, т. 5, 264). Оказіональні утворення «життєіснування», «життєсмерть» підкреслюють думку автора про те, що фізичне життя людини нічого не варте без її постійного духовного вдосконалення. Використання складних оксиморонів-неологізмів зумовлене стилістичною метою – передати різнобічну, контрастну характеристику понять, використавши мінімум мовних засобів. Пор. у контексті: *По той бік муру гуркотять машини, / вдивляюся із живої домовини / туди, де розкошує маячня / моїх далеких недобутих марень / в калейдоскопі радоще-жалів* (19, т. 3, с. 287).

Продуктивними в поетичних текстах досліджуваного періоду є оксиморони-неологізми, які вказують на оригінальність творчої манери митців. Експресивну потужність цього різновиду оксиморонів пояснюємо здатністю «мовних знаків» вступати в найрізноманітніші асоціативно-семантичні зв'язки, розширювати лексичну валентність, аж до руйнування

нормативної сполучуваності слів, і набувати вторинних суб'єктивно-образних значень» [5, с. 9]. Показовими в цьому аспекті є новотвори М. Вінграновського: *І ніч, і день, і нощеденно в цвіті / цвіту собі у тім яру в полях, / В моїх руках гніздо складає птах, / Яєчко ронить в руки білоквіті* (2, с. 59); *Літо-зимота. Знизу оббиті озера / хмарами білими – літо-зимота* (2, с. 42).

З'ясовано, що вживання складних субстантивів-оксиморонів у поетичних текстах допомагає в лаконічній формі схарактеризувати предмети, явища об'єктивної дійсності, стан. Приміром: *І кричить, як птах болотний, / в заметіль, сніги, туман: / – не жени так безтурботно! / розіб'єшся, Селіфан! / сміхосльози, / сльозосміх, / ані рідних, ні чужих* (1, с. 221); *Я там сидів, де трьох річок вода – / Дніпра, Десни і неба – струмувала / і обережно серце обмивала / якась непевна радосте-біда* (19, т. 4, с. 236).

Засвідчено, що мовне новаторство оксиморонних синтагм ілюструють високоекспресивні складні номінації, уведені в контекст із ідейно-естетичною метою – підкреслити унікальність і цінність кожної миті життя, надати буденному неповторності, актуалізуючи в слові якості, названі по-новому: *Вони мовчали, як у бастіоні. / Вони благань не мали на меті, / непереможно-безборонні / в своїй великій німоті* (11, с. 179); *Несла нестримна хижка сила, / хоч Матір Божя голосила, – / так злісно-весело було* (1, с. 253). Отже, словоскладання – один із найпоширеніших способів словотворчої діяльності з великим експресивним потенціалом і смисловим навантаженням.

Характерно, що експресивність оксиморонних синтагм у поетичних текстах зумовлена також граматичними засобами й виникає під час нестандартного, незвичайного використання автором словотворчих моделей. З. Валюх зазначає, що «у зв'язку з наявністю в семантичній структурі похідної одиниці імпліцитних сем, здатних викликати певні асоціації, пов'язані з контекстним значенням твірної основи, дериват набуває здатності вміщувати в собі велику інформацію, бути семантично містким, відтворювати цілу ситуацію» [2, с. 129]. Приміром: *Як*

ридає моя німота! / Тільки ти її здатен почути. / Знаю сам я, що праведна мста, / але, Боже, навчи її збути (1, с. 350); Люблю її – лукаву каву, / Це сонце нею так стьоба, / Її – **гіркаву й солодкаву** – / Моя вподобала судьба (4, с. 143); *І по хребту опливають, як віск по свічі, / Росні мурашки жаского і ніжного трему* (5, с. 46). Дериватемами, які функціонують у поезії, демонструють ширші можливості, ніж це окреслено межами стереотипу про номінативну спрямованість словотвору. Контраст між стандартними моделями й морфемами та нестандартністю їх сполучень, тобто поєднання несполучуваного, є виявом експресивності оксиморонних синтагм. Пор. у контексті: *О радісне поганство тих світань, / Коли відкрити можна цілий світ цей!* (10, с. 37); – Безумна я, – ти кажеш. – Я / не знаю, хто – безумний. / **Солодка вже тужба** моя, / холодність – думна (8, с. 312).

Мовностилістичне новаторство в поетичних творах демонструють оксиморонні синтагми із демінутивними суфіксами іменників, які вносять у значення суб'єктивну оцінку й посилюють емоційне забарвлення: *Два наших імені і доленька одна, / якій ім'я – недоля і розлука, / і птах у небі, і порожні руки, / й не розібрати, що несе луна* (7, с. 108); *Яке блюзнірство: говорить / задля годиться, перше – ліпше, / а в серці – ні, не схлип вже, / а чути – кригонька горить* (8, с. 141). Оказіональність таких утворень історично ґрунтована на народно-розмовній та фольклорній традиції.

У поезії зазначеного періоду виявлені семантико-дериваційні оксиморонні синтагми, які мають яскраве емоційно-оцінне забарвлення й утворені від слів, що нормативно не підлягають демінутивації, – іменників – назв абстрактних понять, напр.: *Так вільно, світоньку, в тобі / Цвісти і болем, і любов'ю! / Сміятись горечком* німим, / *Палитись вогнищем пекельним. / Деь там, над прірвою пустельною, / Розреготавсь у серці грім* (17, с. 129); *Так воно в світі є. / Так воно є, щоб літати... / Горечко рідне моє, / Ластівко нашої хати* (2, с. 129).

Особливо виразними в стилістичному функціонуванні є оксиморонні синтагми з пейоративними суфіксами, що виражають

надмірний ступінь інтенсивності ознаки, передаючи суб'єктивну емоційну оцінку зображуваного. Приміром: *І слів розсипалась жорства... / і вичах зором невидючим* (1, с. 402); *Чернечий хліб і пристрасна крамола, / В імперії, де мертвяки живуть. / Монаршої зіниці каламуть / Дивилась в очі, аж душа холола* (15, с. 454).

Простежено, що експресивний ефект виникає в результаті порушення правил структурно-семантичного поєднання лексем у складі оксиморонних синтагм. У поетичному мовленні нестандартність словотвірних інновацій, виявляючись у формально-змістовій невідповідності між мотивуючим і мотивованим словом, є стилістично маркованою. Напр.: *При зимі-осені-весні, / розхитуючи кладку, біг дід мій* здалеку мені / чорнявим *хлопчєнятком* (2, с. 69).

У досліджуваній поезії особливого значення набуває актуалізація граматичних протиставлень, виражених дієслівними й прислівниковими формами, що демонструють вищий ступінь вияву дії, є засобом напруженого драматизму: *волати безголосо* (В. Базилевський); *волати мовчком* (О. Забужко); *регоче ридма* (І. Драч); *рятуючи донищити; убиває, творячи добро; убиваючи, рятує* (В. Стус). Приміром: *Посеред ночі у пустелі міста / достукуються праведного змісту, / волаю безголосо – відчини* (1, с. 533); *Деся батожать зорям пальці білі, / Чашиник в чару совість налива, / Деся регоче ридма на весіллі / П'яна перелесниця вдова...* (4, с. 86).

У процесі дослідження простежено, що виразну емоційно-оцінну функцію, яку автор розкриває через внутрішньопсихологічне сприймання, виконують одоративні оксиморони, що характеризують предмет за запахом, нюхом, смаком, дотиком. Пор. у контексті: *Зустрічай мене жінко медвяна солодка терпка полинова / зустрічай мене в білих одежах / у білих одежах у дикому темнім волоссі* (16, с. 128); *Така безрадна у мені розпука, / обожнювання плач такий безвольний, / що дотик рук його – солодка мука – горить тавром: не припиняйся, болю!* (8, с. 161). У поетичних текстах зафіксовано оригінальний різновид одоративних оксиморонів,

утворених за допомогою засобу синестезії – синтезу різних відчуттів, коли «звук стає кольором, колір – запахом, запах – дотиком». Приміром: *...прощає тобі хвилину розпачу, / дає наснагу віри, / що далекий всесвіт почув твій **тьманий клич**, / але озвався прихованим бажанням співчуття / та іскрою високої незгоди* (19, т. 3, с. 48). Оксиморонну синтагму **тьманий клич** автор вживає в переносному значенні, вказує на те, що відчай, крик самотньої людини для всесвіту – ледь чутний.

Дослідники називають мовний контраст основним чинником для виникнення комічного. Виявлено, що функцію іронічності в поетичних текстах виконують в оксиморонні синтагми, ґрунтовані на поєднанні двох суперечливих думок: а) протилежності внутрішнього зовнішньому: **Пекельним був, тож нарекли Холодним...** (4, с. 236); б) єдності серйозного й несерйозного: **Цивілізовані мавпи в мундирах / Розтоптали їх незачаті життя / Підірвали на мінах їх вроду, / Погасили пожежами дикими / Їх незапалений розум** (18, с. 86). Суть людського духу виражена в іронічному самосприйнятті. Напр.: *Та натомість в небі моїх рим і жнив / захлинувся жайвір – серце зупинив / каменем він пада – взорів веселий глум: / твій безжальний розум – **нерозумний ум*** (7, с. 109). Природа іронії в оксимороні демонструє суперечливу єдність позитивного й негативного, є внутрішнім регулятором, який визначає місце людини-поета в світі.

Отже, у поетичних текстах оксиморони виконують різні семантико-стилістичні функції: оцінно-описову; естетично-експресивну; емоційно-виразну. Оксиморонні синтагми підкреслюють суперечливу сутність зображуваних предметів і явищ; створюють іронічний чи гумористичний ефект; виражають авторське ставлення до описуваного; є свідченням гармонізації, авторизації, суб'єктивації й ритмізації поетичних творів.

Перспективним, на нашу думку, є подальше дослідження стилістичних потужностей оксиморонних синтагм у поетичній мові.

Бібліографічні посилання

1. Бобух Н. М. Антоніми в українській поетичній мові ХХ століття: структурно-семантичний, функціонально-стилістичний і лексикографічний аспекти : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Київ, 2009. 463 с.
2. Валюх З. О. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові. Київ ; Полтава : АСМІ, 2005. 356 с.
3. Виноградов В. В. О языке художественной литературы. Москва : Гослитиздат, 1959. 654 с.
4. Єрмоленко С. Я. Фольклор і літературна мова. Київ : Наук. думка, 1987. 242 с.
5. Славутич Я. Твори: у 5 т. Київ : Дніпро ; Едмонтон, 2008. Т. 3. 494 с.
6. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови. Запоріжжя : ЗДУ, 2002. 351 с.
7. Шестакова Э. Г. Оксюморон как категория поэтики (на материале русской поэзии XIX – первой трети XX веков). Донецк : НОРД-ПРЕСС, 2009. 209 с.

Джерела фактичного матеріалу

1. Базилевський В. Вертеп : вибрані твори. Київ : Криниця, 2004. 606 с.
2. Вінграновський М. Вибрані твори : у 3 т. Київ : Навч. книга – Богдан, 2004. Т. 1. 400 с.
3. Гуцало Є. Вибрані твори : у 5 т. Київ : Рад. письменник, 1987. Т. 5. 435 с.
4. Драч І. Берло : книга поезій. Київ : Грамота, 2007. 912 с.
5. Забужко О. Друга спроба : Вибране. 2-ге вид., виправл. і доп. Київ : Факт, 2009. 432 с.
6. Забашта Л. Вибране. Київ : Дніпро, 1987. 485 с.
7. Йовенко С. Міст через осінь. Київ : Дніпро, 1981. 247 с.
8. Йовенко С. Безсмертя ластівки. Київ : Дніпро, 1989. 487 с.
9. Коваль Г. Вибране. Київ : Дніпро, 1991. 286 с.
10. Коротич В. Вибрані твори : у 2-х т. Київ : Дніпро, 1986. Т. 1. 270 с.
11. Костенко Л. Неповторність. Київ : Молодь, 1980. 224 с.

12. Костенко Л. Маруся Чурай. Київ : Веселка, 1990. 159 с.
13. Мойсієнко А. Спалені камені : збірка поезій. Вінниця : Нова Книга, 2003. 96 с.
14. Мойсієнко А. Вибране : Поезії і переклади. Київ : Фенікс, 2006. 528 с.
15. Павличко Д. Вибрані твори : у 2 т. Київ : Дніпро, 1979. Т. 1. 517 с.
16. Римарук І. Діва Обида. Видіння і відлуння. Львів : Кальварія, 2002. 160 с.
17. Світлична Г. Зором серця. Київ : Дніпро, 1980. 270 с.
18. Симоненко В. Спадщина : у 2 т. Київ : Персонал, 2008. Т. 1. Поезія. 360 с.
19. Стус В. С. Зібрання творів : у 12-ти т. Київ : Факт. Т. 3. 2008. 752 с.; Т. 4. 2009. 480 с.; Т. 5. 2009. 766 с.

УДК 81'62

І. М. Іваненко
Україна, Київ

СЕМАНТИКА, СТРУКТУРА Й ПРАГМАТИКА АВТОРСЬКИХ ЛЕКСИЧНИХ НОВОТВОРІВ У ПОЕЗІЇ ІГОРЯ КАЛИНЦЯ

У статті здійснено різноаспектний аналіз авторських лексичних новотворів (АЛН), зафіксованих у поетичних текстах Ігоря Калинця. Визначено структурні типи, простежено семантичні особливості, з'ясовано контекстну прагматику АЛН як одиниць поетичного словника. Доведено, що вивчення семантичних, дериваційних, функціонально-прагматичних особливостей АЛН на рівні конкретного ідіостилю поглиблює розуміння тенденцій оновлення національного поетичного словника в широкому контексті історії літературної мови.

Ключові слова: ідіостиль І. Калинця, поетичний текст, поетичне словотворення, авторський новотвір, стильова норма.

В статье осуществлен разноаспектный анализ авторских лексических неологизмов (АЛН), которые зафиксированы в поэтических текстах Игоря Калинца. Определены структурные типы, прослежены семантические особенности, исследована контекстная прагматика АЛН как единиц поэтического словаря. Доказано, что изучение семантических, деривационных, функционально-прагматических особенностей АЛН на уровне конкретного идиостиля углубляет понимание тенденций обновления национального поэтического словаря в широком контексте истории литературного языка.

Ключевые слова: идиостиль И. Калинца, поэтический текст, поэтическое словообразование, авторский неологизм, стилевая норма.

The article analyzes the author's lexical neologisms in Igor Kalynets' poetic texts. There were defined the structural types of neologisms, there were traced the semantic features. The creative essence of ALNs by Igor Kalinets is determined due to the author's desire to avoid the standard of artistic expression, sometimes – to restore the inner form of words, identify potentially semantic and evaluative nuances in them. The purpose of the article is to find out semantics, structure and pragmatics of ALNs, in the poetic texts by Igor Kalinets.

Kalinets' authentic neologic dictionary is developed on the basis of affixation (prefixation and suffixation), word and base. The most prominent word-forming and semantic types of neologisms appear within traditional neological models. This is evidenced by the nuclear zone of neologically productive prefixes and suffixes.

Composites with color, numbering and somatic components exhibit a variety of word-type types. The highest performance is evidenced by the color-coded black, white, gold, and silver. The latter is a traditional tool for the Ukrainian literary means of positive image, evaluation of human qualities, objects and phenomena. Green and pink neologisms with episodes are episodic in I. Kalinets' poetry.

In the texts by I. Kalynets, the neologisms are recorded: a) with folklore-marked prepositional components **fast-**, **bright-**, **free-**; b) with a prepositional component **wonder-**; c) with prepositional components – carriers of the sems 'taste', 'smell'; d) with prepositional components – carriers of seven 'duration'; e) with constituent elements **sun**, **wind**, **sky**. Neologisms with components of somatism (head, face, eyes, mouth, etc.) exist as the names of specific physical features as the elements of metaphor.

Considering the semantic relations between components, there are two types: «sign + sign» and «sign + object». A large group of neologisms is formed by the names of individuals. The basis of their creation is based on different characteristics: type / type of activity, situational actions, features of appearance, features of behavior, character, habits, family ties a

Original is the use of neologisms in structures of appendages, paronymic attraction, in gradation series. The studying of semantic, derivational, functional and pragmatic features of ALNs at the idiostyle level deepens understanding of tendencies for the national poetic vocabulary updating in a wide context of literary language.

Key words: I. Kalynets' idiostyle, poetic text, poetic word-formation, author's neologism, style norm.

Постановка та стан вивчення проблеми. Естетично орієнтована словотворчість – диференційна риса розвитку поетичного словника, що відбувається за специфічними внутрішніми законами, відмінними від інших функціональних стилів літературної мови. Синтезуючи формально-словотвірний та семантичний аспекти, авторські лексичні новотвори (АЛН) засвідчують інтенсивність і різновекторність пошуків, актуальних для певного періоду чи конкретного ідіостилу, і водночас підтверджують універсальність загальномовних словотвірних моделей. З'ясування семантичних, дериваційних, функціонально-прагматичних особливостей АЛН на рівні ідіостилу поглиблює розуміння тенденцій оновлення національного поетичного словника в широкому історикомовному контексті.

Креативну сутність АЛН визначає прагнення авторів уникнути стандартності художнього висловлення, іноді – реанімувати внутрішню форму слів, виявити потенційно закладені в них семантичні та оцінні відтінки (Е. Ханпіра, В. Григор'єв, С. Єрмоленко, В. Калашник, Л. Пустовіт, Н. Сологуб, Г. Вокальчук, Ж. Колоїз, Г. Сюта, Н. Голікова). Пор.: «щоб сказати нове, передати ще нікому достеменно не відомий, але близько відчутний поетові зміст, необхідно подолати «віковичний спосіб висловлювання», тому норми літературної мови не можуть не порушуватися, якщо художник хоче сказати «нове слово» [2, с. 85]. Тобто відповідність актуальним для періоду їх створення словотвірним, стилістичним, естетичним нормам літературної мови – один із важливих критеріїв лінгвістичного пізнання й опису АЛН.

Мета пропонованої статті – з'ясувати семантику, структуру й прагматику АЛН, зафіксованих у поетичних текстах Ігоря Калинця.

Виклад основного матеріалу. Неологічний словник поетичного дискурсу розбудовується за рахунок внутрішньоструктурних ресурсів мови, на базі афіксації (префіксації та суфіксації), слово- й основоскладання (Г. Вокальчук, Д. Мазурик, А. Калетнік, Н. Адах, Л. Оліфіренко, В. Максимчук, О. Кирилук, Н. Гаврилюк, О. Тимочко та ін.). Про те, що найпоказовіші словотвірні й семантичні типи АЛН постають у межах традиційних неологічних моделей, свідчить ядерна зона неологічно продуктивних префіксів: **па-** (*рука нашої землі, вознесена над **падолям** сліз* (ТА, 187); *стебло, **павіть**, барвінок* (СТ, 18), **пра-** (*протяжний звук із **прастепу*** (СТ, 83); *пристоянно, / із сонцем-**прасонцем**, пристоянно, / із світом-**прасвітом*** (ТА, 125); *Розбуяна орда **празілля** ... вже залива по обрії чорнозем* (ТА, 41); *вродися з **прастовбура** призабутої мови* (СТ, 241), **анти-** (*що вклав ти в голову **антилюдини**, / якою **антикров'ю** запалив її безсмертя* (ТА, 75); *якусь невідому планету **Антиземля*** (ТА, 75); *не вільний громадянин від його / **антиорантового** жесту* (СТ, 219), **пів-** / **напів-** (*у крихкій шкаралуці любові / **півмене-півчужого*** (ТА, 71); з **півпоруху**

очей / впізнаєш мову хімі (ТА, 121), **між- / межі-** (**межистравними** павзами / згадуються наші діла добродіє (СТ, 104); **міжкаміння** старого міста (ТА, 179).

До ядерної зони неологічно продуктивних афіксів належить префікс **без-**. Активне творення з ним різночастининомовних АЛН (іменників, прикметників, прислівників) – ідіостильова норма І. Калинця: *край перелазу / лузає соняшник **безслів'я*** (СТ, 91); *синій верхівець повертає для тебе / Божу милість / **безхосенно*** (ТА, 58); *Бездомність, бездонність, **бездольність** – невже це під сонцем-сонечком* (СТ, 92); *стоножень, **безбородь** / і молодило-обмолодь* (ТА, 23); *Стяжу стягом, княжу в стязі, / **стяг у безстяг** не поверг* (ТА, 155). За слушним спостереженням дослідників, усі вони мають словотвірні аналоги, зафіксовані в СУМ (як-от *бездолля, безслівний, безхосенний, безбородий*) [6, с. 427] і композиційно виступають у складі метафор, структур переліку, градації.

Сумірність ідіостильової іменникової неології І. Калинця й стильової норми оказіонального словотворення в поетичній мові другої половини ХХ ст. також показово підтверджують новотвори середнього роду на **-я** (*квіття, просторіння, сухозлоття, тихомир'я, безгіддя*) та АЛН із суфіксом абстрактного значення **-ість** (*бездольність, лозовість, скоровість, співомовність, предивість, українність*). Пор.: *оживає вапно бульбашковим **квіттям*** (ТА, 18); *з наших сторін / голубе **просторіння** струмує* (СТ, 242); *підперта здавна ... зілля **сухозлоттям*** (СТ, 74); *у Бога за дверми / нам **тихомир'я*** (СТ, 265); *гарольд зими / явився передчасно / сурмив у біло ріг / **безгіддя** гасло* (СТ, 237); *вже весник – **скоровість**, / і скорозріст, і **лозовість*** (ТА, 23); *знесли ми дари ... у **співомовність*** (ТА, 101); ***предивість** сну і того ж сну **предикість** – дістатись з глибу, впасти із висот* (СТ, 532); *від краю через безкрайність / і до **українності** ... маємо / країно найкоханіша* (СТ, 208). Стильову нормативність проілюстрованих поетичних неологічних моделей підтверджують паралелі в текстах інших авторів-шістдесятників

та поетів молодших генерацій (вісімдесятників, дев'яностників, двотисячників).

Різноманітність словотвірних типів, багатство семантики та експресивну виразність демонструють зафіксовані АЛН-композиції. Співвідносність процесів оновлення авторського словника, а відтак і стабільність неологічного збагачення словника поезії другої половини ХХ ст. підтверджують композиції-новотвори з колірними, нумеративними та соматичними компонентами.

Щодо АЛН-композицій І. Калинця виявлено значну продуктивність кольорономенів *чорний і білий*. Однойменні препозитивні компоненти зафіксовано в складі новотворів-іменників та прикметників: *Та білостебла підросла / чорноквіту по плечі* (ТА, 20); *чорноптах зерно підбирав* (ТА, 25); *залізним корінням тримає ... чорноліс* (ТА, 18); *нишпорять ... на чорношляху* (ТА, 103); *із дна душі / вергну / як змія / чорнотруту / про кінець світу* (ТА, 41); *Сняться нам / біловоди дитинства; кохання білотінні стіни / заслав доріг червоний дим* (СТ, 30); *спливають черв'яків рожеві корінці / поміж коріння біловорсе хрону* (СТ, 253); *Білогрекого місяця по золотих зарінках / я відвік зустрічаю як палець сам* (СТ, 36); *у білопіллі / біла панія на білокість важить* (ТА, 113); *чи не з білопіни / рожевої мушлі / виносиш / золоте тіло* (СТ, 383); *гарольд зими / явився передчасно / сурмив у білоріг / безгіддя гасло* (СТ, 237); *з усіх чорних сторін білосвіту ... інші види відкриваються для нього* (СТ, 247); *хмар завітлий білосад* (СТ, 260). Основна семантична модель таких неолексем – «ознака + об'єкт», пор.: *чорноптах* < *чорний птах*, *чорноліс* < *чорний ліс*, *чорношлях* < *чорний шлях*, *чорнодоля* < *чорна доля*, *біловоди* < *білі води*, *білокість* < *біла кість*, *білопіна* < *біла піна*, *білоріг* < *білий ріг*, *білосвіт* < *білий світ*, *білосад* < *білий сад*) та прикметників (*чорнорукий* < *чорні руки*, *білостеблений* < *біле стебло*, *біловорсий* < *білий ворс*, *білотінний* < *біла тінь*).

Традиційним для української словесності є позитивне зображення, оцінювання якостей людини, предметів, явищ за допомогою кольорономенів *золотий* та *срібний*. Ця

закономірність переконливо відбита й у поетичній словотворчості І. Калинця, зокрема у творенні складних епітетних характеристик: *з мене не витрясуть / ані краплі золотоморя* (ТА, 114); *зійдуть рибки срібнопері / понад самий берег* (СТ, 64); *видибай най Сподарю срібноусий / ... / з мулкового дна / Великоріки* (ТА, 134); *срібновежі марева молодості* (СТ, 362); *слухайте проповідь / золотовустого сонця* (СТ, 38); *хмари злотопінні / в бистринь влилися гомінку* (ТА, 21); *Врешті сталося те, що статися мусило, / що було мовлено золотуосто у снах* (СТ, 88). Основна семантична модель таких неолексем – «ознака + об'єкт»: *золотоморе* < *золоте море*; *срібноперий* < *срібне перо*; *срібновежий* < *срібна вежа*; *золотовусте* < *золоті вуста*; *злотопінний* < *золота піна* тощо.

АЛН із колірними компонентами *зелений, рожевий* у поезії І. Калинця епізодичні. Вони творять конкретні зорові образи (*зеленолезий, рожевоустий*) й емоційно-образні характеристики (*зеленогорбий*): *ти мене то підносиш, то нищиш, / спалюєш на зеленолезих ватрищах трав* (СТ, 86); *книги мудрості ченців / зеленогорбого Печерська* (СТ, 33); *одна тільки незв'яла згадка / рожевоуста Сафо* (СТ, 386).

Продуктивність семантичної моделі «ознака + об'єкт» підтверджують зафіксовані в текстах І. Калинця авторські неолексеми: а) з фольклорно маркованими препозитивними компонентами **бистро-, ясно-, вольно-**: *Роде мій, ясновісна свічо на всю Україну!* (СТ, 162); *попід літо, попід осінь / бистрозоро, ясноперо / всі птахи змагають в ірій* (СТ, 313); *дика рожо / заздрю твоєму цвітінню / у вольнополі* (ТА, 39); б) з препозитивним компонентом **диво-**: *спинися побіля дивовежого города* (ТА, 184); *а вулиця рухливе поле дивоквітів* (СТ, 245); *свіжі квіти разом із дивоптахами / зогрівають веселунку піч* (ТА, 106); в) із препозитивними компонентами – носіями сем 'смак', 'запах': *і звідси гіркоцвіт – гіркоцвіт і звідти* (ТА, 29); *хай гіркозілля їм у неперерванець і місяць-медовець* (ТА, 24); г) із препозитивними компонентами – носіями семи 'тривалість': *Довгоніччю осяює сумний вірш*

(ТА, 61); *Минуться довгострасні пости.* / У дружнім колі за столом / *Згадаємо гуцульські тости* (СТ, 281).

Як мововияви сучасної поетико-словотвірної норми сприймаються АЛН із компонентами-соматизмами (**голова, лице, очі, уста** та ін.) у пре- та постпозиції. Новотвори цієї групи різноманітні за стилістичними функціями. Вони побутують як назви конкретних фізичних ознак, що сприймаються візуально (*рожевоуста Сафо, калиноуста Лада*), характерологічних ознак (*головокрут, стулиуст*), як елементи метафори (*огненноязыкий знак, єдиновустий народ*): *головокрут, головочадь* – / мак-стояк (ТА, 23); *незв'яла згадка / рожевоуста Сафо* (СТ, 386); *стулиуст, позмій і вовкобій* (ТА, 23); *Наді мною калиноуста Лада / схилилась вишневою калиною* (ТА, 76); *майорять / слова єдиновустого народу* (ТА, 83). Загалом за цим структурно-семантичним типом активно утворюються іменники й прикметники (дієслова та прислівники – тільки епізодично). Їхній зміст й експресія мотивовані ускладнено-асоціативною образністю і підтверджують думку С. Єрмоленко про те, що «письменник за допомогою мовних засобів відображає світ крізь призму своєї діяльності, суспільного та індивідуального досвіду ... Тому виявлення конститuentів індивідуальної художньої творчості сприяє створенню індивідуальних мовних картин світу» [3, с. 306].

Багато зафіксованих у текстах І. Калинця новотворів-комполітів створені за аналогією до узуальних слів. Показове з цього погляду словоскладання з використанням твірних елементів **сонце, вітер, небо**. Зокрема, за зразком відомого завдяки популярній пісні В. Івасюка поетизму *водограй* утворена семантично містка авторська номінація *вітрограй*: *Звідки дзвінкий, звідки звинний / серед вітру вітрограй?* (СТ, 155). Так само зразком для творення АЛН **землекрай** стала узуальна поетично маркована лексема **небокрай**. Їх словотвірну близькість увиразнено в суміжно-контекстній позиції: *Звідкіля мені у віно / землекрай і небокрай* (ТА, 155).

Виразні кореляти в узуальному словнику має неолексема **сонцепад** (*всі саги запрудив / аж до краю землі / сонцепаду*).

Наявність у структурі цього композита твірного елемента **-пад** споріднює його з поетизмом **зорепад**. При цьому, незважаючи на спільність словотвірної моделі, елемент **-пад** є носієм різної семантики: **зорепад** – «падіння великої кількості метеорів» [СУМ III, 687]), **сонцепад** – okazіональна назва лінії заходу сонця.

Дослідження структурно-семантичних різновидів складних прикметникових АЛН з урахуванням смислових відношень між твірними компонентами дає підстави акцентувати два основні типи: «ознака + ознака» *гама барв медовосонна* (СТ, 82); *осиротіли подніпровські горби високорівні* (СТ, 79) та «ознака + об'єкт» (*гряде кінець у світлі мучеництва / живосвіте* (ТА, 72); *йди мужній / у скіфські сніги / в гологори і пуцу* (ТА, 30); *лучна трава... / місцем поступилася / поганській лепесі / довгомецій* (ТА, 36); [іскринки] *вже надто в подоби на світляків зимнокрилих* (СТ, 245).

Компонентно наповнений тематичний мікрокорпус АЛН І. Калинця формують okazіональні назви осіб (НО). В основу їх творення покладено різні кваліфікативні ознаки: рід / вид занять, ситуативно здійснювані дії (*нас водять блуд оводи / через ліси та води* (СТ, 66); *царівна нездужає / всі зіллярі оглядали / ради не дали* (СТ, 384); *був собі хлопчик – наколіногочик* (СТ, 295); *був у нього братик – нароверігнатик* (СТ, 295); *була в нього бабуся – похатікручуся* (СТ, 295), особливості зовнішнього вигляду (*доісторичну ягільку мови / мені милосердний білодід / залишив ласкаво* (СТ, 101), особливості поведінки, характеру, звичок тощо (*Покірливець – як папірець: / звідки повіне – повінеться* (КСАН, 352); *Ніколи я не умирайло* (КСАН, 457); *Скільки обережних обережників* (ТА, 103); *заспівалося / на один глас... / хамеліончуки із-за кафедр / і собі дишкантами* (СТ, 187); *Поза очі лиховістять: / ота чужоложка, ота ласолежниця, / оте лежидащо* (СТ, 90), походження, родинні зв'язки (*пішов юнак світ за очі / шукати сумну місяцівну; / або місяцівна, або ніхто* (КСАН, 279); *звіздує за звіздариком / дукач за дукачівною* (КСАН, 196); *Пливе Дріма*

аж до Криму / та й через Дрімоту: / позіхають **дрімайлики** (ТА, 21); сідали **погибайлики** в горіхові сідельця (КСАН, 349); відгородили дома і стайні... / від **кливоока** від **кливоуста** (ТА, 103). Важливо наголосити, що значення таких авторських НО здебільшого прозоре, легко прочитуване.

Для творення НО освоєно також словотвірний потенціал числівника **сім**: зійшли **семигоряни** із семи гір: / **Семилінко** / **Семипокоренко** Боязкий, / **Семилакімець** Неситий / **Семисловоблуд** Відступник / **Семизазрець** зависний / **Семиперекинчик** потурнак (ТА, 145). Їхня оцінна семантика переважає над номінативністю, оскільки основна функція препозитивного числівникового елемента **сім** – гіперболізація і водночас міфологізація значення, закладеного в другій твірній основі. Таке емоційне виділення певної ознаки, предмета, явища чи дії за допомогою числівника *сім* у складі композитів належить до традиційно-поетичних. Отже, названі вище НО підтримують тяглість художньої неологічної норми. Їх естетичний зміст і значущість для історії розвитку художнього стилю визначає те, що вони «хоч і не прижилися в національній мовно-поетичній практиці і не зафіксовані у словниках (крім спеціалізованих індексів та покажчиків авторського слововживання), однак є знаковими з погляду креативних шукань» [5, с. 19].

Специфічна ідіостильова норма текстотворення І. Калинця – гіпертрофоване нанизування АЛН у межах контексту: *вже весник – / скоровість: / і скоро зріст / і лозовість; головокрут, / головочадь – / мак-стояк / ... стоножень, безбородь / І молодило-обмолодь; Упиймо мороку / поплічко-козачко, / щоб пістряво оку / й під очима значко; За шпарчистим кроком / і спражно, і спечно / під бутляним боком / козаку безпечно.*

Зафіксовано також оригінальні парні структури, в яких перший компонент – узуальна лексема, другий – спільнокореневий із нею АЛН (*дорога-дзвенидорога, ворота-дзвениворота*), один із компонентів прикладкової структури є АЛН (*зілля-журилля, діволюбка-погибель, чорноворонь-*

свашечка, солодич-сльоза, хміль-любіль), обидва компоненти прикладкової структури є АЛН (*квилля-тужилля, посоняг-сонецвіт*), АЛН є одним із компонентів структури паронімічної атракції (*два півники, / Два співники / На стеблинах сиділи* (КСАН, 424); *навколо любування / зело зацвітає: / що і звідси горицвіт – горицвіт і звідти / що і звідси гіркоцвіт – гіркоцвіт і звідти* (ТА, 29); *Будь сміливіший, медовусе, медовусте мій клятий* (СТ, 125).

У текстах І. Калинця спостерігаємо численні АЛН, які мають аналоги в мовостиліях інших авторів. Г. Сюта підкреслює цитатний характер таких одиниць: «референціюючи до конкретного ідіостилію (як індивідуальної креативної системи) чи відомого прецедентного тексту, за умови збіжності культурного досвіду, інтелектуально-естетичних горизонтів автора і читача ідентифікуються як одиниці цього стилю / тексту, а отже, впізнаються як цитати» [5, с. 136]. Зокрема, у розглядуваних віршових текстах упізнаваними залишаються АЛН П. Тичини (*оплетений виноградною лозою аркодушний стояк* (СТ, 180); *відгородили доли і стайні / мучними хрестами на дверях / від кривоока від кривоуста / що нишпорять на чорнокриллі* (ТА, 103), також окремі АЛН П. Воронька, Б.-І. Антонича, М. Бажана, Г. Чубая, І. Світличного: *свіжі квіти разом із дивоптахами / зогрівають веселунку під* (ТА, 106) // *Точім із нього бурі буйновійні, / пускаймо дивоптахом із руки* (Г. Чубай); *у білопіллі / біла панія на білокість важить* (ТА, 113) // *довкіл на сотні верст / Сніжне білопілля* (П. Воронько); *лізуть, лізуть чорнорукі / лезом шабляки* (ТА, 118) // *Цей бідний люд, юрба ця чорнорука – вони в мені* (М. Бажан); *з мене не витрясуть / ані краплі золотоморя* (ТА, 26) // *Пор.: приїхали посли з золотоморя* (Б.-І. Антонич); *ніч самогвалтів / тих / що повертаються / до ліжок односпальних і двоспальних* (СТ, 125); *ніч самогвалтів знайомих поетів* (СТ, 125) // *за оргії самогвалтів, за кайфи саморозп'ять / Я честі свою твердиню ... не здам і на п'ядь* (І. Світличний).

Висновки та перспективи дослідження. Проаналізовані структурні типи, семантика й контекстна прагматика АЛН як

одиниць поетичного словника І. Калинця поглиблюють уявлення про закономірності розвитку поетичної мови другої половини ХХ ст., до якої хронологічно належав поет. Подальше вивчення семантичних, дериваційних, функціонально-прагматичних параметрів АЛН у цьому сегменті української словесності забезпечить цілісне уявлення про тенденції та закономірності оновлення національного поетичного словника в широкому контексті історії літературної мови.

Список умовних скорочень

КСАН: Короткий словник авторських неологізмів в українській поезії ХХ століття. Г. М. Вокальчук. *Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект)*. Рівне, 2004. С. 94–524.

СТ: Калинець І. Слово триває. Харків : Фоліо, 1997. 542 с.

ТА: Калинець І. Тринадцять алогій. Київ : Рад. письменник, 1991. 224 с.

Бібліографічні посилання

1. Вокальчук Г. М. Словотворчість українських поетів ХХ століття. Острогоз : НУ «Острозька академія», 2008. 536 с.
2. Григорьев В. П. Поэтика слова. Москва : Наука, 1979. 343 с.
3. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (Стилістика та культура мови). Київ : Довіра, 1999. 434 с.
4. Сюта Г. М. Мовні інновації в українській поезії шістдесятників та членів Нью-Йоркської групи : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1995. 16 с.
5. Сюта Г. М. Цитатний тезаурус української поетичної мови ХХ століття. Київ : КММ, 2017. 384 с.
6. Тимочко О. Словник авторських лексичних новотворів І. Калинця. *Словотворчість шістдесятників: Василь Стус, Ігор Калинець, Іван Світличний, Григорій Чубай*. Рівне, Острогоз, 2010. С. 426–450.

УДК 81'373.4

Н. Ш. Мамедов

Азербайджанская Республика, Баку

**СВЯЗНЫЙ ТЕКСТ И СМЫСЛОВОЕ
РАЗВЕРТЫВАНИЕ КОММУНИКАЦИИ**

В статье рассматривается текст как целое речевое произведение, которое мыслится только через понятие связности. Одним из существенных признаков связности текста является актуальное членение. По мнению автора, текст состоит из предложений, находящихся между собой в определенных тема / рематических отношениях, которые передают определенное коммуникативное задание. Текст представляет собой последовательность предложений, объединенных темой и ремой, а также совокупность сложных синтаксических целых (ССЦ), находящихся между собой в определенных отношениях и передающих то или иное коммуникативное задание.

Автор доказывает, что тема / рематическое отношение – универсальный способ смыслового развертывания речевой коммуникации. Под смысловой организацией текста понимается такое построение текста, которое наилучшим образом выражает его информативное содержание. Отношение между темой и ремой включает два смысловых процесса: порождение ремы на основе темы и трансформацию ремы предыдущей коммуникативной единицы в тему последующей. В их совокупности оба процесса образуют тема / рематические взаимопереходы, что свидетельствует об организующей роли актуального членения в тексте.

Ключевые слова: связный текст, сложное синтаксическое целое, предложение, смысловая структура высказывания, коммуникативная единица, тема / рематические отношения, информационное преобразование.

У статті розглянуто текст як цілісний мовленнєвий твір, який уявляють тільки через поняття зв'язаності. Однією з

суттєвих ознак зв'язаності тексту є актуальне членування. На думку автора, текст складається з речень, які перебувають між собою у певних тема / рематичних відношеннях, що передають відповідне комунікативне завдання. Текст є послідовністю речень, які об'єднані темою та ремою, а також сукупністю складних синтаксичних цілих (ССЦ), що перебувають між собою в певних відношеннях і виконують комунікативне завдання.

Автор доводить, що тема / рематичні відношення – це універсальний спосіб смислового розгортання мовленнєвої комунікації. Під смисловою організацією тесту розуміють таку побудову, яка найкраще виражає його інформаційний зміст. Відношення між темою і ремою включає два смислових процеси: виникнення реми на основі теми й трансформацію реми попередньої комунікативної одиниці в тему наступної. В їх сукупності обидва процеси створюють тема / рематичні взаємопереходи, що свідчить про організаційну роль актуального членування в тексті.

Ключові слова: зв'язний текст, складне синтаксичне ціле, речення, смислова структура висловлювання, комунікативна одиниця, тема / рематичні відношення, інформаційне перетворення.

The article deals with a connected text and a semantic expansion of communication. The text is a main component of speech activity, at the level of which a communicative function of the language is performed. The text as a whole speech product and its individual units are considered only through the concepts of connectedness. In linguistics, the phenomenon of actual division is increasingly recognize as one of the significant signs of text coherence.

The text consists of sentences that are interconnected in certain theme / rhematic relations that convey a specific communicative task. If we consider the text as a certain orderly set of sentences, united by theme and rhema, as well as a set of CSU's, which are in definite relations among themselves and transmitting one or another communicative task, then the convening role of actual division in the text becomes apparent.

Theme / rhematic relation is a generic way of semantic expansion of speech communication. The semantic organization of the text is understood as a construction of the text that best expresses its informative content. The presence of the theme / rhematic relations is an indispensable condition for the coherence of speech, while at different levels this attitude is differently involved in its implementation. In any case, the thema and the rhema are present in the formally expressed elements of the utterance. These elements are differentiated according to the degree of communicative load that they receive in this communication act.

The relation between the theme and the rhema includes two meaningful processes: generating the rhema based on the theme (rhematization of the thema) and transforming the rhema of the previous communicative unit into the subsequent theme (thematization of a rhema). In their entirety, both processes form thema / rhematic mutual transitions. A super-phrase (compositional-speech) unity is a communicative unit doing the transition from the utterance and chain of utterances, which are not the text itself, to the text in the full sense of the word.

Key words: connected text, complex syntactic unit, sentence, semantic structure of an utterance, communicative unit, thema / rhematic relations, informational transformation.

Текст является основным компонентом речевой деятельности, на уровне которого осуществляется коммуникативная функция языка. Как отмечает И. Сусов, «без коммуникативного акта нет текста, так и без текста не может иметь место акт языковой коммуникации» [11, с. 135].

Текст как целое речевое произведение и отдельные его единицы мыслятся только через понятия связности [2, 4]. В лингвистике одним из существенных признаков связности текста все чаще признается явление актуального членения [7, 9, 10]. «Членение предложения на две части, определяемое коммуникативной задачей, существенной для данного контекста или данной ситуации, называется актуальным членением» [6, с. 240].

Обычно выделяются два компонента актуального членения: тема и рема. «Исходная коммуникативная часть предложения, содержащая предмет сообщения, то, о чем сообщается, называется темой. Главная коммуникативная часть сообщения, содержащая то, что сообщается о теме, называется ремой» [8, с. 191].

Связный текст в общем случае состоит из предложений с более сложной синтаксической структурой и структурой актуального членения. Если рассматривать текст как определенным образом упорядоченную совокупность предложений, объединенных темой и ремой, а также совокупность сложных синтаксических целых (ССЦ), находящихся между собой в определенных отношениях и передающих то или иное коммуникативное задание, то становится очевидной организующая роль актуального членения в тексте.

В данной статье рассматриваются тема-рематические отношения в формировании смысловой структуры коммуникативной единицы и их специфика в осуществлении связности текста.

Тема-рематические отношения в смысловой структуре высказывания обусловлены тем, что любое содержание развертывается путем взаимодействия уже известной его части с новой информацией, передача которой и составляет основную целевую установку высказывания. В любом случае тема и рема присутствуют в формально выраженных элементах высказывания, дифференцируемых по степени коммуникативной нагрузки, которую они получают в данном акте коммуникации. Наличие тема-рематических отношений составляет обязательное условие связности речи, причем на разных уровнях эти отношения по-разному участвуют в ее осуществлении, находясь в основе когерентности или целостности коммуникативной единицы.

Коммуникативные единицы, более крупные, чем высказывание, характеризуются не только наличием тема-рематических взаимоотношений, но и постоянной перегруппировкой коммуникативных единиц: смысловая

структура одних высказываний оказывается более значимой с точки зрения выполнения коммуникативного задания, чем смысловая структура других высказываний, что лежит в основе тема-рематических отношений более крупных коммуникативных единиц.

Так, цепочка высказываний «Сегодня я не смогу задержаться после занятий. Сегодня возвращается моя жена» подчинена общему коммуникативному заданию – убедить собеседника в том, что говорящий должен уйти сразу же после занятий. С точки зрения этого задания содержание «Я должен уйти сразу же после занятий» выступает как рематическая часть по отношению ко всем остальным содержательным компонентам, которые можно следующим образом расположить по степени убывания их коммуникативной значимости: а) Я тороплюсь; б) Сегодня у меня важное событие дома; в) Сегодня возвращается моя жена; г) Она была в отъезде (или не жила дома по другой причине). Последний компонент, равно как и указание на то, что у говорящего есть жена, несущественны с точки зрения рематического содержания, а компоненты а), б) и в) образуют тематическое содержание цепочки высказываний, неоднородное в коммуникативном отношении. В соответствии с таким распределением смысловых компонентов цепочки в целом содержание, передаваемое первым высказыванием в отдельности, представляется более рематическим, чем содержание, передаваемое вторым высказыванием.

Если в предложении рема противопоставлена микротеме по признаку новизны, большей коммуникативной весомости, то за пределами предложения рема составляет часть информации, которую следует объединить с ремами соседних предложений для определения смыслового содержания ССЦ. Единство рематических частей предложений одного ССЦ заключается в их однотипности, их грамматической и семантической однородности. Такая рема носит название рематической доминанты [3].

Известно, что в содержательном аспекте актуальное членение связано с коммуникативной установкой автора текста.

Действительно, одно и то же количество информации может быть организовано в связном тексте различными способами в зависимости от коммуникативной установки автора текста. Продуцируя начало текста, автор произвольно выбирает первую тему (объект) описания. В дальнейшем, конструируя связный текст, в выборе каждого последующего утверждения (темы) автор менее произволен, так как вынужден опираться на уже изложенное. У него остается возможность некоторого выбора, варьирования развития структуры последующего текста, но в определенных рамках.

Проиллюстрируем отмеченное на примере ССЦ, состоящего из трех предложений:

Из кареты истории выпал еще один пассажир. Покинул трон Хайле Селассие I, по счету – 225-й наследник династии, наиболее колоритная фигура императорской семьи, родоначальник которой в соответствии с легендой был сыном царя Соломона и царицы Савской. Это произошло 12 сентября, во второй день эфиопского нового года («За рубежом», 2014, № 8).

Первое предложение предсказывает две возможности в выборе темы последующего предложения: темой второго предложения может быть, например, тема первого предложения: *из кареты истории выпал* (на самом деле реализована эта возможность, в тексте имеет место синонимическое переобозначение смысла первой темы *покинул трон*). Темой второго предложения могла бы быть рема первого, например: Этот пассажир – *Хайле Селассие...* – не реализованная в тексте возможность. Второе предложение предсказывает уже гораздо большее количество тем. В третьем предложении темой могло быть выбрано автором все событие – *это* (реализованная в тексте возможность), речь могла бы идти о любом из предков императора, а также о царе Соломоне и царице Савской.

В аспекте порождения текста, генерируя тему, необходимо породить и ее рему, хотя и необязательно в том же самом предложении. В аспекте восприятия: существование ремы в связном тексте немыслимо без темы и наоборот. Таково

устройство связного текста. С точки зрения основного закона связности текста по смыслу тема – это такой элемент предложения, который осуществляет связь с предыдущим контекстом, а рема – такой элемент, в котором заложена потенция связи с последующим текстом [9].

ССЦ представляет собой коммуникативную единицу, осуществляющую переход от высказывания и цепочки высказываний, не являющихся собственно текстом, к тексту в полном смысле этого слова [5]. Помимо тема-рематических взаимопереходов и перегруппировок коммуникативных центров, ССЦ характеризуется также композиционно-смысловой завершенностью и наличием содержательного лейтмотива. Однако эти свойства раскрываются здесь не полностью, поскольку ССЦ функционально зависит от текста в целом, составляя его часть.

Рассмотрим специфику тема-рематических отношений в ССЦ на примере абзаца, извлеченного из художественного произведения: *А за прошлый год в тайге многое случилось во мне самом. Рассказать тебе очень трудно: я лучше тебе опишу один сон. Идет на реке крупный дождик сквозь солнце: пузыри по воде, круги, и радуга играет, – то пропадает, то опояшет все небо. Я раздеваюсь и захожу в воду, а дна нет: глубина такая же, как в небе, и облака и радуга внизу. Я пускаюсь все глубже и плыву на тот берег и самого себя не вижу под водой, вижу, как двигаю с усилием руками и ногами. На той стороне посреди поля стоит белый дом со множеством окон. Я приплыл и захожу в него, рад, что все-таки добрался. В комнатах бело, жарко, и мужи звенят о стекла. Душно мне, скучно. Я гляжу – по полю тени бегут от облаков. Подхожу к окну и ударяю в форточку. И вдруг она распахивается в темноту, в такой мрак, какого нет на земле. И там полно, сыро, чувствую, как пламень пробегает. И каждый раз после этого сна такое чувство, точно сквозняк идет из сердца прямо туда...*

Я мужик, деревне нашей лет двести, а как жили при Петре, так все и осталось стоять. Темнота, как в форточке (А. Толстой. Егор Абозов).

Приведенное ССЦ воспроизводит аллегорический сон Егора Абозова. Содержательная структура первого высказывания, вводящего весь последующий текст, поддается четкому членению на тематический и рематический компоненты: тема – *прошлый год я провел в тайге*, рема – *во мне (в моей душе) произошли большие перемены*. Весь сон Абозова представляет собой смысловое развитие ремы первого высказывания, которая находится в основе тема-рематической структуры всей последующей части. Темой этого фрагмента является констатация самого факта изменений, происшедших в душе героя (это тематизация ремы предыдущего высказывания). Сущность же этих перемен, раскрывающаяся путем интерпретации аллегорического сна, составляет коммуникативно наиболее значимое содержание фрагмента, его рему. Однако вывести это рематическое содержание непосредственно из тематического в данном случае не представляется возможным, что объясняется значительной протяженностью коммуникативной единицы и ее образным характером. Рематическое содержание данного фрагмента воспринимается читателем не только под влиянием темы, но также на фоне последующего контекста (последний абзац) и благодаря знанию предтекста, в первую очередь, знанию характера главного героя – натуры хаотичной, мятежной, страстной и увлекающейся. В свете этих знаний рематическое содержание можно, по-видимому, представить следующим образом: сон Абозова выражает стремление героя вырваться из душевной, дикой и скучной жизни, которая его окружает, но в то же время он передает и беспомощность героя, его неумение что-либо изменить, так как он еще не нашел своего пути в жизни.

Еще раз подчеркнем, что весь сон Абозова представляет собой аллерию, и этот литературно-художественный образ целиком связан с рематической частью содержания текста, в значительной мере осложняя тема-рематические взаимоотношения и ослабляя связь между темой и ремой всего ССЦ.

Каждое высказывание вносит в текст некоторую релевантную (рематическую) информацию, которая в совокупности подавляет фоновую (тематическую) информацию. Однако в объеме

фрагментов текста и в тексте в целом происходят определенные информационные преобразования.

Пути преобразования рематической информации в ССЦ можно проследить на примерах реализации рем. Удобным способом анализа представляется использование тематических прогрессий. Исходный тип тематической прогрессии – линейный, он предполагает последовательный переход рем предшествующих высказываний в темы последующих:

Он подошел к окну. Оно выходило в сквер,... который недавно был разбит здесь на месте полуразвалившейся церкви. Сквер был еще не обнесен забором (В. Каверин. Исполнение желаний).

Сам факт трансформации ремы в тему свидетельствует о том, что в дальнейшем изложении данная информация не расценивается автором как релевантная, поскольку становится фоном, основой для введения следующего кванта информации. При достаточно продолжительной линейной тематической прогрессии актуальная информация содержится лишь в реме высказывания, замыкающего фрагмент текста.

Связность текста обнаруживает себя в закономерностях расположения слов в каждом компоненте ССЦ, в зависимости актуального членения каждого последующего предложения от предыдущего. При рассмотрении словопорядка на сверхфразовом уровне особенно важно учитывать принцип синтаксической соотнесенности слов в соседних предложениях ССЦ [1, с. 7]. Например: Валицкий вошел в длинный, освещенный тусклым электрическим светом *коридор*. *В конце* его толпились люди (А. Чаковский. Блокада). Фразовой скрепой здесь выступает группа слов *В конце его*. Словосочетание *В конце его* выражает тему высказывания, восходящую к реме предыдущего предложения, а смысловой вес данного предложения подает его рему – *толпились люди*. В этой связи обнаруживает естественное течение речи от данного, к новому, от известного к неизвестному или от теме к реме.

Таким образом, отношение между темой и ремой включает два содержательных процесса: порождение ремы на основе

темы (рематизацию темы) и трансформацию ремы предыдущей коммуникативной единицы в тему последующей (тематизацию ремы). Первый процесс неотделим от формирования любой коммуникативной единицы, второй характеризует сочленение коммуникативных единиц, не являясь, однако, его обязательным свойством. В их совокупности оба процесса образуют темарематические взаимопереходы.

В заключение представляется важным подчеркнуть, что как рема, так и тема высказывания участвуют в построении текста. Тема выполняет текстосвязывающую и текстообразующую функции, а рема – тексторазвивающую и тексторазвертывающую функции.

Библиографические ссылки

1. Алексеева М. Н. Реляции и актуальное членение на уровне сверхфразовых единиц. *Проблемы сверхфразовых единств. Семантико-синтаксическая структура*. Уфа : БГУ, 1985. С. 3–9.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования. Москва : Наука, 1981. 139 с.
3. Золотова Г. А. Роль ремы в организации и типологии текста. *Синтаксис текста*. Москва : Наука, 1979. С. 113–133.
4. Инфантова Г. Г. Современные тенденции реализации текстовых категорий цельности, связности и расчлененности. *Филологические науки*. 2008. № 6. С. 74–78.
5. Малычева Н. В. Текст и сложное синтаксическое целое: системно-функциональный анализ. Ростов-на-Дону : АПСН, 2003. 180 с.
6. Матезиус В. О так называемом актуальном членении предложения. *Пражский лингвистический кружок*. Москва : Прогресс, 1967. С. 239–245.
7. Откупщикова М. И. Синтаксис связного текста : учеб. пособ. Ленинград : ЛГУ, 1982. 103 с.
8. Русская грамматика. Москва : Наука, 1980. Т. 2. 708 с.
9. Сидоров Е. В. Актуальное членение как фактор коммуникативности текста. *Функционирование языка и речи*. Москва : МГУ, 1979. С. 48–56.

10. Слюсарева Н. А. Категориальная основа тема / рематической организации высказывания — предложения. *Вопросы языкознания*. 1986. № 6. С. 3–15.
11. Сусов И. П. Семантические функции основных лингвосемиотических объектов. *Предложение и текст в семантическом аспекте*. Калинин : КГУ, 1979. С. 122–138.

УДК 81'62

**О. Р. Сенькович,
Н. В. Рак**
Україна, Львів

АВТОРСЬКІ НОВОТВОРИ-ІМЕННИКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ПОЕТИЧНІЙ МОВІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ

У статті здійснено аналіз іменникових авторських лексичних новотворів, зафіксованих в українській поетичній мові другої половини XX століття. Визначено найбільш продуктивні словотвірні моделі, описано найактивніше поповнювані тематичні групи оказіональних номінацій. Схарактеризовано семантику, контекстну прагматику, стилістичне значення зафіксованих новотворів-іменників. Окремо вказано на збереження актуальних для української поетичної мови традицій неологічного оновлення словника.

Ключові слова: українська поетична мова другої половини XX століття, поетичний текст, поетичний словник, авторський новотвір, оказіональна номінація, словотвірна модель.

В статье осуществлен анализ авторских неологизмов — имен существительных, зафиксированных в украинском поэтическом языке второй половины XX века. Определены наиболее продуктивные словообразовательные модели, описаны наиболее активно пополняемые тематические группы окказиональных номинаций. Охарактеризованы семантика, контекстуальная

прагматика, стилістическое значение зафиксированных единиц. Отдельно указано на сохранение актуальных для украинского поэтического языка традиций неологического обновления словаря.

Ключевые слова: український поетический язык второй половины XX века, поетический текст, поетический словарь, авторский неологизм, окказиональная номинация, словообразовательная модель.

The Ukrainian poetic language vocabulary of the second half of the XXth century was rapidly growing primarily due to the process of neologisms' creation. Generally, this process is consistent with a growing tendency to renewal of the Ukrainian literary language vocabulary. The study of word-formation of the Ukrainian language is a priority issue of linguistics in the first third of the XXIst century.

The purpose of the article is to analyse the newly created nouns in the Ukrainian poetic language of the second half of the XXth century, to identify productive word-formation models, to characterize semantic and stylistic peculiarities of neologisms. Composition, suffixation and prefixation are the most productive ways of creating new nouns in the Ukrainian poetic language of the second half of the XXth century.

*Prefixes **су-, пра-, по-, на-** are low-productive in the modern Ukrainian literary language but they were actively used by the authors of the XXth century. Some micro-clusters are formed by nouns with prefixes **все-усе-, мікро-, квазі-, анти-**, suffix **-ість**, and suffixes of subjective evaluation. The variety of word-formation types is evident due to the composites: a) with word-formation stems **чорно-/біло-**, b) with numeric components **сто, тисяча, три, сім**. The tradition of the author's word-formation is represented by neologisms with the components **сонце, небо**, with the prepositional component **-само**, with the post-positive element **-над**.*

The Ukrainian poetic vocabulary of the second half of the XXth century is enriched with many characters' names used by the authors. The semantic motivators of their creation are the followings: physical descriptions and psycho-emotional characteristics, character traits, professional characteristics, etc.

The prospect for the further study is related to establishing a correlation between general and stylistic norms neologisms' creation.

Key words: author's neologism, occasional nomination, poetic text, poetic vocabulary, Ukrainian poetic language of the second half of the XXth century, word-formation model.

Постановка та стан вивчення проблеми. Словник української поетичної мови другої половини ХХ ст. активно розвивається насамперед завдяки процесам неологізації.

У сучасній українській лінгвостилістиці вже аксіоматичним стало твердження про те, що в поетичній мові неологізація словника відбувається активніше, ніж в інших функціональних стилях. Здебільшого ця неологізація узгоджена із загальними тенденціями оновлення словника літературної мови, демонструє «вписаність у літературну мову, відповідність чинним для періоду їх [авторських одиниць – О. С., Н. Р.] створення і для мовної системи загалом словотвірним, стилістичним, естетичним нормам» [5, с. 31], однак в окремих аспектах засвідчує вихід за рамки усталених тенденцій і моделей. Дослідники, які зосереджують увагу на цих проблемах, відзначають активність дериваційних ресурсів поетичної мови, продуктивність морфологічного словотворення, зокрема складання слів та основ, афіксації – суфіксації й префіксації (Е. Ханпіра [7], Г. Вокальчук [1], Г. Сюта [5, с. 30–41], Л. Оліфіренко [3]). При цьому вивчення неологічних процесів на конкретних етапах розвитку національного художнього дискурсу не втрачає актуальності й залишається пріоритетним напрямком лінгвістичних студій у першій третині ХХІ ст.

Мета статті – здійснити аналіз новотворів-іменників, зафіксованих в українській поетичній мові другої половини ХХ ст., визначити найбільш продуктивні словотвірні моделі, схарактеризувати семантику й експресивно-стилістичне значення виявлених авторських одиниць.

Виклад основного матеріалу. Узагальнення основних здобутків сучасної неології та неографії, а також системне опрацювання неологічного матеріалу на рівні конкретних

авторських ідіостилів дає підстави сформуванню чіткої уявлення про основні моделі й домінантні способи поетичного словотворення. Зокрема, в царині іменникового словотвору такими в поетичній неологічній практиці другої половини ХХ ст. є префіксація, суфіксація та композиція.

У поетичному словотворенні розглядуваного періоду активно використовуються неологічні потенції малопродуктивних для сучасної української літературної мови префіксів **су-, пра-, по-, па-:** в *сутемряві* пугується мені (Л. Костенко); коли у небі глибали *праптиці* (Л. Костенко); протяжний звук із *прастепу* (І. Калинець); розбуяна орда *празілля* (І. Калинець); Ти вся – од *пранебес* до дна (І. Драч); Лиш непідвладні перемоги / недовідомих *прастоліть* (В. Стус); пам'ять чвалом *праліта* жене (В. Стус); всяке смиренне падіння йде в *праджерела* цілющі (В. Стус); Бій *потерзань*, тривог і відчуттів (М. Осадчий); Вже *погорою* голос сновигає (В. Стус); *погорою* / веселий бенкет божевіль (В. Стус); Заткала вікна *поніч* волохата (В. Стус); Знялась під сонцем літня кушпела / *поспогаду* (В. Стус); Гойдається *павіть*, а сонце не гасне (В. Стус); правдивий *паділ* без'язиких слів (В. Стус); Тут *наверх*, *паниз*, *пажиття* і *паскін* (В. Стус); Ця Богом послана Голгофа / веде у *паділ*, не до зір (В. Стус); З золотим відтінком, як *павіть* (І. Гнатюк); рука нашої землі, вознесена над *падолям* сліз (І. Калинець); стебло, *павіть*, барвінок (І. Калинець); Бризне листям буйно / Те *пагілля* (Д. Павличко); нічні і *пажерливі* звірі (Д. Павличко); З ложка непам'яті в *пахолодь* тиші (І. Драч).

У корпусі субстантивних неолексем окремий мікрокорпус становлять новотвори з препозитивним елементом **все- / усе-**. У його межах диференціюємо два словотвірні типи:

1) словотвірний тип «все-/усе- + узуальна лексема»: *полохке вітрило всечекання* (В. Стус); *усепокора* майже невідпорна (В. Стус); *всевельможність* люті печалі (В. Стус); *вседорога* вужиться, як вуж (В. Стус); Ламка і витка всепадна *вседорога* (В. Стус); на *всепрозрінні* смертного скрику (В. Стус); Чи серцем не жахнуться од ознобу / на цих *всебідах* (В. Стус); розпелюстити втіхи гін, *всевідради* (В. Стус); ти збагнеш / обнавіснілу *всенищівність* роду (В. Стус); лютості все наведеної /

нам на **всечас** відпусти (В. Стус); Земля посовгнулась, / Пливе розщелиною **всебезодні** (В. Стус); Бо ти еси довіку вільний ... в своєму **всебутті** (В. Стус); **всепрозріння** добрих **всечей** (В. Стус);

2) композити, друга твірна основа яких зв'язана і не функціонує як самостійна одиниця літературної мови: *нервів його план / Лягає в план доби і у **всечасність*** (М. Вінграновський); *На **всерозхресті** люті жаху* (В. Стус).

Іменникові новотвори з формантами **мікро-**, **квазі-**, **анти-** засвідчують окниженння поетичного висловлення: *На тих планетах – своє **мікролюдство*** (І. Драч); ***Мікро-Содом**, зашторена Гоморра* (Л. Костенко); *загляньте в чашу повну / По той бік **квазіпустоти*** (М. Руденко); якою **антикров'ю** запалив її безсмертя (І. Калинець); якусь невідому планету **Антиземля** (І. Калинець); що в **антисвіті** є **антизірки**, / що у народах є **антинароди**, / що у століттях є **антивіки** (Л. Костенко); аби увійти в **антисебе** (В. Стус); **Антиббивця, антиєзуйт, / Антидеспот, антиможновладець, / Чорну крешеш гору, і граніт / попід ноги сиплеться в безладді** (В. Стус).

Показові для поезії розглядуваного періоду новотвори – іменники середнього роду на **-я**: **безмір'я, стокрилля, кайдання, хмаров'я, громов'я, круторіжжя** (І. Драч), **перейр'я, сніжиння, перелеття, темновиння, намистиння** (М. Вінграновський), **закордоння, плиття, крилля** (Д. Павличко), **свічаддя, багнеття, міжхвиля** (В. Стус), **квіття** (І. Калинець), **брам'я** (М. Осадчий), **чорнокнижжя** (Л. Костенко). Пор.: у снах залітатиме дядько Зінько у **хмаров'я** (І. Драч); *недаром, недаром / твій човник **міжхвиля** гойда* (В. Стус); *лячно задивляються в **свічаддя** людських озер* (В. Стус); *оживає вапно бульбашковим **квіттям*** (І. Калинець); *Краї перелазу лузає соняшник **безслів'я*** (І. Калинець); *Ти також айстра / у **міжкамінні** старого Міста* (І. Калинець); *лелечого **крилля** помах обморозив мені обличчя* (Д. Павличко); *коли замкнуть тюремні **брам'я*** (М. Осадчий); *ночей **чорнокнижжя** читаю по буквах* (Л. Костенко).

Поетичний словник другої половини ХХ ст. активно збагачують також іменники абстрактної семантики із суфіксом **-ість**: **бездонність, бездомність, бездольність, березневість,**

всеблагість, всенищівність, невиспокоєність, незглибимість, многофомність, лозовість та ін. У поетичних контекстах такі одиниці поліфункційні: з одного боку, вони надають висловленню книжної тональності, з другого – засвідчують абстрактність індивідуального мовомислення авторів. Пор.: **бездонність, бездомність, бездольність** – *невже це під сонцем-сонечком?* (І. Калинець); **марєво березневої** *синьої* (І. Світличний); *Бо я між небом і землею / спинився ... перед всеблагістю* *твоєю* (В. Стус); *і ти збагнеш / обнавівшлу всенищівність* *роду* (В. Стус); *Така досадна / невиспокоєність* (В. Стус); *Прозора незглибимість* *пойняла, / оплівши плеском лоскотним проміння дитинне серце* (В. Стус); *З многоформності* *природу / Бог лише виявить зумів* (В. Стус); *коли б той край / пізнав дробинність* *нашу* (В. Стус); *вже весник-скоровість, і скорозріст, і лозовість* (І. Калинець).

Із-поміж суфіксальних новотворів особливе стилістичне навантаження в контекстах мають іменники із суфіксами суб'єктивної оцінки – і зменшено-пестливого, і згрубілого значення: *Затятий пилюган* *палив пожехлі стерні* (І. Драч); *Всі душі – зорі. / І багнетяки / в тих, за забором* (М. Осадчий); *на ганьбовище-розп'яття / ти кинула своє життя* (І. Світличний); *Ми – перетерчики* *чорнючі* (І. Драч); *Здійми мені хоча б якесь / Літатенятонько* *нещасне* (М. Вінграновський).

Різноманітність словотвірних типів демонструють зафіксовані в розглядуваній поезії іменники-композиції. Їх чисельність пов'язана з продуктивністю самого способу основ-та словоскладання, що дає змогу не лише творити нові слова як одиниці поетичного тексту, але й імпліцитно насичувати їх додатковими відтінками семантики, експресивністю тощо.

Традиційні моделі поетичного словотворення репрезентують композиції з колірними компонентами. Зокрема, спостережено активну появу іменників із твірними основами – колоративами **чорно-** та **біло-**: *Ця чорноземля* *скипілася й лягла* (І. Драч); **чорноптах** *зерно підбирав* (І. Калинець); *залізним корінням* *тримає ... чорноліс* (І. Калинець); *жінка ... / мала великі очі чорнодолі* (І. Калинець); *Охриплі очі збіглися водне – / повторення оцього чорноставу* (В. Стус); *Як прохопитись*

чорнокриллям / під сонцем божевільно-білим (В. Стус); **Як боляче ряхкоче** / за **чорноводдям** долі спогад-сон (В. Стус); **Ячко ронить руки в білоквіті** (М. Вінграновський); **Вилечу з віяла верхи на вихорі – в білограй** (Б. Олійник); **Сняться нам / біловоди дитинства** (І. Калинець).

Інша нормативна і для сучасної української літературної мови, і для поетичної мови другої половини ХХ ст. неологічна модель умотивовує творення композитів із нумеративними компонентами **сто, тисяча, три, сім** та ін. Зазвичай такі нумеративні основи виконують функцію виразників або ж інтенсифікаторів поетичного змісту чи оцінки. Наприклад, новотвори з їхньою участю часто виступають гіперболізованими образами – актуалізаціями семи 'страждання': **Червоний біль од нагая / В очах розходився стоколом** (В. Стус); **світ обступає стокрик** – Колима (В. Стус); **Бо що застарі наші болі / над цей невидимий стобіль?** (В. Стус); **Пропадіть, аеродроми, спопеліться в стожурбі** (В. Стус); **Стоголосоїння білих вуст** (І. Драч); **не просто відчай, а тривідчай** (І. Калинець). Також за допомогою таких okazіоналізмів автори увиразнюють оцінку експресивність поетичного висловлення: **Дай нам серця неприкаяні, / дай стрепіхатий стогнів** (В. Стус); **Я вийду в ніч, я позирну туди, / де захід за стогорами палає** (В. Стус); **Полон у полоні, межі стомежа. / Ти вся за горбами й горбами** (В. Стус); **Мертвий мій органе, лісу мій, / виляте і вигускле стозвуччя** (В. Стус); **Ми – тисячовесни, жайвори, / що в невидиме пускають пісень водограй** (В. Стус); **Прийди ж, гармоніє, в тривоженість мою** (М. Вінграновський).

Натомість із поетизацією звичних уявлень про навколишній світ пов'язана поява іменникових новотворів із компонентами **два-/ дво-/ двоє-** (**Блакить двокрилами була** (І. Драч); **все обрушає нестерпно двопогляд** (В. Стус); **коли в обіймах б'ються зливо / ества обох двоєначал** (І. Калинець); **починає життя зі струмка / і доходить нестримне двоморя** (І. Калинець)), **перво-** (**І марне марим вороттям / на первонуть свою** (В. Стус); **спробуй засягнути до крайчасу, / за прапервні, і все почати знов / первослідом** (В. Стус); **пророста смаглява наша мова / Із**

первослів про Ігорів похід (Б. Олійник); *І по корі, абстрактнім первовзорі* / *Сипнув мороз* (І. Драч).

Як мововияви сучасної поетико-словотвірної норми та продовження традиції авторського словотворення сприймаються оказіональні одиниці з ключовими лексемами поетичного словника *сонце*, *небо* у препозиції: *А в серці літа – щедрий сонцепад* (Л. Костенко); *перестиглий стручок дощу / золоті павучки сонцепаду* (І. Калинець); *Сонцегін, капіляр соломи* (І. Драч); *вірне слово / Прокинеться ясним сонцеголовом* (І. Драч); *Біль вмира / У грандіознім сонцетанці* (І. Драч); *Чому одне сонцеголовом, / Чому одне бринить – сльоза* (І. Драч); *Зворохобилися айстри / приосіннім сонцелетом* (В. Стус); *Як боляче ряхкоче сонцепруг* (В. Стус); *Стрічаю сонцесхід я не анахоретом* (М. Осадчий); *та на мій живот / подай сонцеворот* (І. Калинець); *У сизо-збурену небопадь* / *Здійми мені хоча б яєсь* / *Літатенятонько нещасне* (М. Вінграновський). Композити з названими формантами у постпозиції – малопоширені: *З усіх колосків буйносонця, / снопе золотий, встань* (І. Драч); *Як же мені сонце в сонце – тільки в словонебі відшукати* (І. Драч). Проілюстрована неологічна продуктивність додатково підтверджує смислову й культурологічну знаковість поетизмів *сонце*, *небо* як мовно-естетичних знаків національної культури. У ширшому вимірі такі одиниці є важливими для розуміння особливостей мовної свідомості автора.

У руслі антропоцентричної парадигми створені іменники із займенниковим препозитивним компонентом **само-**: *самоповертання до роздоріж* (В. Стус); *В дорозі довгих самопоминань* (В. Стус); *Я відчуваю власну смерть – живою, / як і загибель – самовороттям* (В. Стус); *Деся я спинився в самовижиданні виростаю на однім жданні* (В. Стус); *пророк ... в передчуванні віщого кінця / самоофіри й самовоскресіння* (В. Стус). Частина таких новотворів засвідчують виразно негативну оцінність: *Тож приспішиш, йдучи в самовигнання* (В. Стус); *недозволений простір / живого духу кличе самосмерть / подобою життя* (В. Стус); *а межі нами – лялечка німа:/ розпечена, аж біла з самоболю, / як цятка пекла, лаконічний крик усесвіту* (В. Стус); *жага самотерзання в*

вимерлому світі / напівречей-напівлюдей (В. Стус); *Ця самоокупація* душі, *оця облуда людяності* (В. Стус); *за оргії самогвалтів*, *за кайфи саморозп'яты* / *Я честі своєї твердиню, нескорений образ свободи ... не здам і на п'ядь* (І. Світличний); *Вклались критики під возом в трансі самоприспання* (Г. Чубай). Негативну оцінність та експресію цих поетичних новотворів актуалізують і підтримують інші складники контексту. До таких належать двочленні генітивні метафори *подоба життя, цятка пекла, крик усесвіту*, розгорнута метафора інтенсифікованого змісту *розпечена, аж біла*, прикладкова структура *напівречі-напівлюди*, негативно марковані мікрообрази *облуда, оргія, транс*, епітети *недозволений, вимерлий* тощо.

Варто наголосити на тому, що словотворення з компонентом **само-** — одна з визначальних рис ідіопоетики В. Стуса, який активно експериментував у царині оказіонального словотвору, розбудовуючи свій індивідуальний поетичний словник і словник поетичної мови другої половини ХХ ст. загалом. Тому «більшість із цих неолексем ... є знаковими з погляду креативних шукань» [6, с. 19].

Низка іменників-новотворів засвідчує продуктивність неологічної моделі з постпозитивним елементом **-пад**, що активно апробована національною поетичною практикою (пор.: *зорепад*): *А в серці літа – щедрий сонцепад* (Л. Костенко); *Не травень, а пелюсткопад* / *Біжить по українських жилах* (М. Осадчий); *всі саги запрудив / аж до краю землі / сонцепаду* (І. Калинець); *Сердець розбитих серцепад* (М. Вінграновський); *Підібрані в пелену в ніч грушепаду* (І. Драч); *Тож під листя кругопадом...* / *Мріють сині-сині айстри* (В. Стус).

В окремих контекстах новотвори формують градаційні або ж ампліфікаційні ряди, в яких відбувається логічно-образний розвиток ключового слова поетичної синтагми чи й об'ємнішого сегмента тексту. Пор.: *Дівуліня, дівчина, дівогоренько* (І. Драч); *Сиротина ж, сиротуля, сиропташечка* (І. Драч); *Віримо, суєвіри, у дно глека і штольні / (донниці, дивнички, доннички)* (І. Калинець). Такі контексти переконливо засвідчують специфіку «словотворчості як особливого виду психолінгвальної діяльності індивідуума» [1, с. 462].

Поетичний словник другої половини ХХ ст. активно збагачують індивідуально-авторські назви осіб. Семантичними мотиваторами їхнього творення є найрізноманітніші ознаки: зовнішньопортретні риси (*Ой **чорнявич** чи **білявич** зі мною ізлада?* (І. Драч)), психоемоційні характеристики, риси характеру (***Покірливець** – як **папірець**: / звідки **повіне** – **повінеться*** (І. Калинець); *Скільки **обережних** **обережників*** (І. Драч); ***Спанькова** **лежанка** **стліла*** (І. Калинець); *Ти – **суньголов**. Ти **скрізь** **напропадиме*** (Л. Костенко), характеристики за родом занять, виконуваних дій (***Мостар** в **броню** **сховав** **свою** **любов*** (Б. Олійник); ***бджоли** в **бороді** **солодаря*** (І. Калинець); *Вона мене **боїться** – **рубача*** (Д. Павличко); *Безрідні **руїнники** в **шалі** **нестями**, / **Бува**, **обертають** в **румовища** **їх*** (І. Гнатюк); *Як **чорномаги**, **круки** **чорнооко** / **Читають** **книгу** **мерзлої** **землі*** (І. Гнатюк), сфера зацікавлень (*ще **один** з **кіновіруючих*** / *Душу **віддав** **органу** **поезії*** (І. Драч)), генеалогічна характеристика (*діти **дістають** **до** **хвилі** – **ті** **капітанченки** **малі*** (І. Драч))

Семантику оказіональних назв осіб часто ускладнює позитивна або ж негативна оцінка: ***Бабумамця**, **бабутатко**, **бабусонечко*** (І. Драч); ***Виплодень** **зла** – **хижий** **демон*** (М. Осадчий); ***На** **голови** / **Мерзакам** / **Прокляття** **шлю*** (М. Осадчий); *ми **перетерчики** **чорнючі*** (І. Драч). Особливо послідовно така оцінність простежується в контекстах, ускладнених структурами звертання із неологізмом у позиції вокатива: ***Чому** **ти** **себе** **так** **просто** **видав**, / **Мій** **білобривчику**, **мій** **лукавий*** (І. Драч); *Ти **прилинь**, **прилинь**, **моя** **прилиленько*** (М. Вінграновський); ***Чим** **же** **ти** **так** **прилащився**, **невитоптанику** **мій**, **невичовганику*** (І. Драч); ***Сип**, **біловійнику** **мій** **перелесний*** (І. Драч).

Висновки і перспективи дослідження. Поглиблений аналіз новотворів-іменників, спостережених в українських поетичних текстах другої половини ХХ ст., дає змогу визначити найбільш продуктивні словотвірні моделі, визначити продуктивні афікси, схарактеризувати семантику й експресивно-стилістичне значення зафіксованих одиниць. Актуальні для аналізованого дискурсу словотвірні й семантичні типи оказіоналізмів за незначними винятками не виходять за рамки традиційних неологічних

моделей і відбивають корпус найбільш продуктивних афіксів, зокрема префіксів та суфіксів. І встановленням кореляції між загальномовною й стильовою художньою неологічною нормою пов'язана перспектива подальших досліджень у цій царині.

Бібліографічні посилання

1. Вокальчук Г. М. Словотворчість українських поетів ХХ століття. Острог : Нац. ун-т «Острозька академія», 2008. 536 с.
2. Григорьев В. П. Поэтика слова. Москва : Наука, 1979. 343 с.
3. Оліфіренко Л. Словник поетичної мови Василя Стуса. Рідковживані слова та індивідуально-авторські новотвори. Київ : Абрис, 2003. 90 с.
4. Словотворчість шістдесятників. Василь Стус, Ігор Калинець, Іван Світличний, Григорій Чубай / Вокальчук Г. М. та ін. ; відп. ред. Г. М. Вокальчук. Рівне, Острог, 2010. 492 с.
5. Сюта Г. М. Лінгвосвіт поезії авторів Нью-Йоркської групи. Київ : Вид. дім Д. Бураго, 2010. К., 2010. 168 с.
6. Сюта Г. М. Цитатний тезаурус української поетичної мови ХХ століття. Київ : КММ, 2017. 384 с.
7. Ханпира Э. Об окказиональном слове и окказиональном словообразовании. *Развитие словообразования современного русского языка*. Москва, 1966. С. 153–166.

УДК 81'62

Г. М. Сюта
Україна, Київ

ТИПОЛОГІЯ І ПРАГМАТИКА ПРЕЦЕДЕНТНИХ ВИСЛОВЛЕНЬ У ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКОЇ РЕКЛАМИ

У статті висвітлено природу мови сучасної української реклами як дискурсу прецедентності. Констатовано утвердження статусу реклами як невід'ємного компонента сучасної

культури й посилення її впливу на процеси формування мовної свідомості українського соціуму. Визначено джерела поповнення рекламного цитатного тезаурусу. Простежено лінгвальні механізми інтегрування різнодискурсивних прецедентних висловлень у рекламний текст. Схарактеризовано закономірності нетрансформованого (точного) використання прецедентних висловлень (цитат), а також типи їхніх структурно-семантичних трансформацій відповідно до прагматичних інтенцій реклами.

Ключові слова: мова української реклами, цитатний тезаурус реклами, рекламний текст, прецедентне висловлення, точна цитата, трансформована цитата, оцінність цитати.

В статье рассмотрена природа языка современной украинской рекламы как дискурса прецедентности. Констатируется утверждение статуса рекламы как неотъемлемого компонента современной культуры и усиление ее влияния на процессы формирования языкового сознания украинского социума. Определены источники пополнения рекламного цитатного тезауруса. Прослежены лингвальные механизмы интеграции прецедентных высказываний в рекламный текст. Охарактеризованы закономерности нетрансформированного (точного) использования прецедентных высказываний (цитат), а также типы их структурно-семантических трансформаций в соответствии с прагматическими интенциями рекламы.

Ключевые слова: язык украинской рекламы, цитатный тезаурус рекламы, рекламный текст, прецедентное высказывание, точная цитата, трансформированная цитата, аксиологичность цитаты.

The article deals with the nature of the language of contemporary Ukrainian advertising as a multidimensional discourse of precedent. The status of advertising as an integral component of modern culture and strengthening of its influence on the processes of Ukrainian society linguistic consciousness formation were ascertained. The integrative system analysis of advertising as a discourse of active

linguomental reproduction of precedent statements is carried out. The replenishment sources of actual advertising citation thesaurus, tracing the lingual mechanisms of discursive precedent statement integration into advertising texts are characterized.

The purpose of the given article is to study the texts of contemporary Ukrainian advertising as a discourse for intensive actualization of precedent statements.

The patterns of untransformed (exact) reproduction of precedent statements (quotations), as well as the types of their structural-semantic transformations according to the pragmatic intentions of advertising, are examined. It has been demonstrated that advertising has become a part and parcel of contemporary national culture and a powerful mechanism for influencing society. Its mass distribution and multiplicity, absorbed by complete information blocks, determines the intensity of advertising manifestation in the linguistic consciousness of the society. Repeatedly broadcast on television, ad text is involuntarily fixed on the speakers' memory on visual media. The perspective of studying the advertising statements as units of modern Ukrainian communication, in particular spoken, nonfiction, artistic language practice is connected with this fact.

Particular attention is paid to the consideration of precedent statements – linguistic products of modern advertising texts. Ways and mechanisms of their inclusion into modern Ukrainian language practice are also described.

Key words: Ukrainian advertising language, quotation advertisement thesaurus, advertising text, precedent statement, exact quote, transformed quote, quotation axiology.

Постановка та стан вивчення проблеми. Активна жанрова розбудова реклами, розширення сфер і способів її застосування, утвердження в статусі компонента сучасної культури пов'язані значною мірою із специфічною природою цього дискурсу. Адже реклама – це лінгвоаудіовізуально цілісні твори з інтенсифікованим інформаційним та емоційно-естетичним впливом. Сутність кваліфікації «лінгвоаудіовізуальний»

визначає інтегративний, комплексний характер реклами, у якій вербальний текст завжди (або здебільшого) пов'язаний із зоровим і звуковим рядом, причому має домінантне значення. Власне, аудіовізуальна комплексність – один з основних чинників, що сугестивно вивіщують рекламні тексти над текстами інших масмедійних жанрів, оскільки посилюють ефективність масового засвоєння імплікованої в рекламні слогани комерційної інформації і такого самого масового їхнього відтворення.

Реклама – порівняно новий різновид мовної діяльності. Йому властива акцентована прагматичність, динамічність (оперативно реагує на зміни в житті суспільства, на появу й поширення нових ідей), часова маркованість, комунікативна орієнтованість на соціум, чутливість до текстів попередньої культури та насиченість «чужим словом» (рекламні тексти – площина ущільненого, згущеного цитування), здатність ставати текстами впливу для «своїх» культури і входити у форматі ПВ (прецедентних висловлень) в актуальну мовну практику. За цими параметрами можна вибудувати матрицю пізнання мови української реклами, у якій до чільних позицій належатимуть аспекти її прецедентності (Г. Слишкін [6], Н. Кузьміна [4], С. Ільєсова, Л. Амірі [2], Т. Лівшиць [5], О. Карпенко [3], Л. Дядечко [1], Г. Сюта [8] та ін.). Належна лінгвістична невідрефлексованість названих аспектів умотивовує актуальність пропонованого дослідження.

Мета статті – дослідити тексти сучасної української реклами як дискурс реактуалізації прецедентних висловлень різностильового й різножанрового походження.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні вивчення українськомовної реклами як площини ущільненого, згущеного цитування – активний напрямок рецептивно-інтерпретативних рефлексій, у межах якого виокремлюємо кілька актуальних аспектів: а) джерела поповнення цитатного тезаурусу реклами; б) механізми імплементації ПВ у рекламний текст; в) семантика й оцінність ПВ у рекламному тексті.

Жанрове походження зафіксованих у мові реклами «чужих слів» різне: її інтертекстуальний тезаурус формують цитати літературні, фольклорні, кінематографічні, пісенні тощо.

Інтенсивне відтворення в мові сучасної української реклами афоризмів і цитат із текстів класичної української літератури, опертя на їхню культурну пам'ять та асоціативно-емоційну резонансність – це спосіб своєрідного ментального маніпулювання мовно-естетичними знаками національної культури, коли прогнозування позитивної лінгвореакції потенційного адресата реклами спирається на передбачувану впізнаваність ПВ, та емоційний відгук на них. Адже за своєю природою реклама є виразно прагматично-утилітарним, а часто й маніпулятивним дискурсом, який «використовує прийоми мовної демагогії для досягнення комунікативного і – в кінцевому результаті – комерційного ефекту» [4, с. 90]. Наприклад, об'єктами цілеспрямованої мовно-ментальної маніпуляції стають фрагменти віршів, засвоєних у межах шкільної програми з української літератури, – поезії Л. Глібова «Журба», Лесі Українки «Contra spem spero», П. Тичини «Ви знаєте, як липа шелестить...». Попри очевидну впізнаваність і спільну прагматику, вони по-різному «врошені» в рекламні метатексти, мають у них різну змістотвірну й естетичну природу.

Цитата з поезії Л. Глібова використана як нетрансформований «текст у тексті», який у структуру рекламного слогана введений штучно, адаптований у ній тільки структурно. Його знаковий, уже афоризований зміст і лірична тональність не стали органічною основою рекламного метатексту, залишилися йому ментально «чужими»: *на концептуальній виставці летить, минає час, а молодість не вернеться, не вернеться до нас* (реклама таксі). Це підтверджує, що змістово-естетична довершеність не завжди слугує визначальним критерієм рекламного текстотворення, оскільки «жорстка утилітарна орієнтованість рекламної продукції суперечить самій суті естетичного як самоцінного» [4, с. 90].

Із погляду максимальної реактуалізації семантико-синтаксичної цілісності ПВ у рекламі депозитних послуг на порталі minfin.com.ua більш креативно використано фрагмент поезії Лесі Українки «Contra spem spero». Пор.: *ні, я більше не хочу шукати, серед лиха співати пісні. Буду на minfin.com.ua обирати. Депозити! Геть думи сумні!!!* Структурне фрагментування, текстове «розсіювання» класичної цитати, часткова заперечна трансформація (пор.: *ні, я хочу крізь сльози сміятись – ні, я більше не хочу шукати*) не руйнують упізнаваності, а збереження прецедентного версифікаційного малюнка забезпечує передбачувану комунікативно-сугестивну цінність реклами. Це переконливий зразок рекламного тексту, що вдало апелює до поетичної культурної пам'яті й викликає позитивну лінгвореакцію.

Для іншої реклами на згаданому порталі minfin.com.ua переосмислено й адаптовано до прагматики рекламованої банківської послуги відому цитату П. Тичини: *Ви знаєте, де взяти депозит у місячні весняні ночі?* (minfin.com.ua). Трансформація поетичного ПВ відбулася тільки на рівні лексичного складу, однак прецедентна граматична структура (риторичне питання) й ритмомелодійна організація збережені непорушно.

Іноді мотиваційним стимулом для рекламного обігрування відомої літературної цитати слугує семантика стрижневої, змістово визначальної лексеми. Показовий із цього погляду слоган соціальної реклами, яка популяризує донорство в Україні: *Ми з тобою однієї крові. Стань донором – допоможи поповнити банк крові* (<https://nv.ua/ukr/ukraine/events>). Узагальнено-образний зміст афоризму Р. Кіплінга в цьому разі звужений до конкретно-прагматичного значення.

Прогнозовано позитивну лінгвореакцію зазвичай викликає реклама, в якій використано ПВ із текстів дитячої літератури. А. Супрун пов'язує їх сугестивність із тим, що «в дитячому віці й пам'ять краще функціонує, і душа сприймає безпосередніше та глибше» [7, с. 25]. Тому ПВ із текстів дитячої літератури глибоко входять у лінгвосвідомість, закарбовуються в пам'яті та

словнику мовців і надалі активно відтворюються в найрізноманітніших мовних ситуаціях та текстах. Зокрема, основою багатьох рекламних слоганів стали відомі, канонічні цитати з казок (*Кредити на будь-які цілі! Не золоті, а прості! Прості та прозорі умови кредитування від 0,90 грн / день* (реклама послуги кредитування); *Ростіть, гроші, великі і маленькі* (реклама депозитних послуг)), із дитячої поезії тощо.

Знакові рефлексії в мові реклами мають ПВ із мови кіно. Наприклад, у фармацевтичній рекламі креативно освоєно фразу *Я – Бонд. Джеймс Бонд* – вербальну візитівку головного героя екранізованої версії романів британського письменника Яна Флемінга про «агента 007». Опертя на цю структурну модель стає основним фатичним засобом у рекламі назальних ліків: *Я – Спрей. Нок Спрей. Сучасним людям сучасний спрей від нежитю*. У комплексі зі вдало побудованим динамічним відеорядом – стилізацією образу Джеймса Бонда – вона має потужний сугестивно-інтертекстуальний резонанс, на якому постає емпатичність рекламного слогана й реклами загалом.

Переосмислення назви популярного в кінці XX – на початку XXI ст. сіткому «Секс у великому місті» уможливило появу реклами *Стейк у великому місті*, яка в 2017 році була брендовою для одного з київських ресторанів. «Ідеальна» субституція (формально взаємозамінні односкладові лексеми *секс* – *стейк*) не тільки дала змогу лаконічно вербалізувати інформацію про рекламувану страву, а й зберегла прецедентну граматичну структуру й ритміку фрази, що помножує комунікативну ефективність реклами, її привабливість для потенційного споживача.

У просторі української реклами спостережено креативне використання афоризму Юлія Цезаря *прийшов, побачив, переміг* (лат. *veni, vidi, vici*), яким він повідомив про швидко здобуту перемогу над понтійським царем Фарнаком. Реактуалізацію впізнаваної прецедентної синтаксичної моделі в поєднанні із субституцією третього ключового дієслова засвідчує слоган розпродажових акцій «чорної п'ятниці»-2018 в одному з торговельних центрів Києва: *Прийшов, побачив і ...*

купив! Доповнення субституції графічним знаком (...) імітує ефект несподіваного спонтанного завершення фрази, і це теж увиразнює впливову силу реклами.

Розглянуті вище приклади засвідчують: як об'єкт мовно-інтелектуальної гри різножанрові ПВ у мові української реклами зазнають найрізноманітніших змін, а трансформація відомих ПВ – показова креативна тенденція формування рекламного цитатного тезаурусу. Мовні механізми такої трансформації традиційні: 1) лексична субституція (заміна) змістово визначального компонента ПВ; 2) лексико-граматичне поширення / розбудова ПВ; 3) редукція ПВ [8, с. 123–130].

Субституція (заміна, заміщення) змістово визначального компонента ПВ зазвичай відбувається на підставі формальної або семантичної схожості двох лексичних одиниць. Змістово-естетична вартісність, доречність таких субституцій залежить від мовного чуття й фахової кваліфікації копірайтерів, які мають віднайти у словнику формально «сумісний» і семантично інформативний лексичний субститут конкретного компонента ПВ. Пор.: *На старт! Увага! MARS!* (реклама шоколадного батончика «Mars»). Слоган побудований на субституції імператива *марш* у спортивному лозунгу *На старт! Увага! Марш!* Для мовців, у лінгвальному досвіді яких відбита культура дитячих естафет, веселих стартів тощо, цей заклик буде незаперечно емоційно резонансним. Адже заміщення імператива *марш* (як однієї із стрижневих лексем ПВ) на «правильну» з погляду маркетингової назви рекламованого продукту, а також збереження прецедентної синтаксичної структури ПВ миттєво розгерметизовує асоціативну суєтивність ПВ.

Висновки та перспективи дослідження. Сьогодні реклама – не тільки один із жанрових різновидів масмедійного дискурсу. Це передусім компонент сучасної національної культури й потужний засіб мовно-ментального впливу на соціум, формування його свідомості та естетично-ціннісних орієнтирів. Масовість поширення, тиражованість реклами, яка засвоюється цілісними лінгвоаудіовізуальними інформативними блоками,

визначає інтенсивність її відбиття в мовній свідомості соціуму, в актуальному словнику епохи. Із цього погляду дослідження аспектів прецедентності мови української реклами відкриває нові аспекти вивчення лінгвокультури. Перспективним, зокрема, є зіставно-порівняльне дослідження прецедентних висловлень (як одного з базових різновидів прецедентних феноменів) у мові реклами й текстах інших функціональних стилів.

Бібліографічні посилання

1. Дядечко Л. П. «Крылатый слова звук», или Русская эптология. Киев : КНУ им. Тараса Шевченка, 2006. 336 с.
2. Ильясова С. В., Амири Л. П. Языковая игра в коммуникативном пространстве СМИ и рекламы. Москва : Флинта, 2009. 296 с.
3. Карпенко О. П. Троянські коні телереклами: Мовні маніпуляції. Київ : Смолоскип, 2007. 114 с.
4. Кузьмина Н. А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка. Москва : УРСС, 2004. 272 с.
5. Лившиц Т. Н. Реклама в прагмалингвистическом аспекте. Таганрог, 1999. 213 с.
6. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов. Москва : Academia, 2000. 111 с.
7. Супрун А. Е. Текстовые реминисценции как языковое явление. *Вопросы языкознания*. 1995. № 6. С. 17–29.
8. Сюта Г. М. Цитатний тезаурус української поетичної мови XX століття. Київ : КММ, 2017. 384 с.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

УДК 81'373.612.2:[811.161.1+811.163.2]

Г. Н. Гочев

Республика Болгария, Велико-Тырново

ПРАГМАТИЧЕСКАЯ АДЕКВАТНОСТЬ ПОЭТИЧЕСКОГО ПЕРЕВОДА С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ЗВУКО-ЦВЕТОВОГО ЭФФЕКТА ТЕКСТА

(на материале переводов М. Маринова и А. Андреева
стихотворения С. Есенина

«Не жалею, не зову, не плачу...»

на болгарский язык)

В настоящей статье делается попытка выяснить прагматическую адекватность двух переводов стихотворения С. Есенина «Не жалею, не зову, не плачу...» на болгарский язык. Анализ проводится с точки зрения звуко-цветового эффекта поэтического текста, возникающего благодаря свойству человеческой психики на подсознательном уровне ассоциировать звуки с цветовыми образами. В результате этого поэтические тексты сопровождаются неосознанной звуко-цветовой картиной, составляющие которой можно соотнести с цветовой символикой и установить связь значений цветов с подтекстом произведения. Прагматическая адекватность, протекающая от сохранения замысла автора, а неадекватность — от его нарушения, определяются совпадением или несовпадением символики цветовых составляющих оригинального текста и переводов.

Ключевые слова: звуко-цветовой эффект, звуко-цветовая картина, прагматическая адекватность, подтекст, перевод.

У цій статті зроблена спроба з'ясувати прагматичну адекватність двох перекладів вірша С. Єсеніна «Не жалею, не зову, не плачу...» болгарською мовою. Аналіз проведений із

погляду звуко-колірного ефекту поетичного тексту, що виникає завдяки властивості людської психіки на підсвідомому рівні асоціювати звуки з кольорними образами. У результаті цього поетичні тексти супроводжуються неусвідомленою звуко-колірною картиною, складники якої можна співвіднести з кольірною символікою і встановити зв'язок значень кольорів із підтекстом твору. Прагматична адекватність, що виникає від збереження задуму автора, а неадекватність – від його порушення, визначаються збігом або розбіжністю символіки кольорних складників оригінального тексту й перекладів.

Ключові слова: звуко-колірний ефект, звуко-колірна картина, прагматична адекватність, підтекст, переклад.

The present article attempts to explore the pragmatic adequacy of two Bulgarian translations of S. Yesenin's poem 'I Do Not Regret, And I Do Not Shed Tears'. The analysis is carried out from the point of view of the sound-colour effects of the poetic text, which arise due to a characteristic of the human psyche to associate sounds with colour images on a subconscious level. As a result, poetic texts are accompanied by a sound-colour picture of which the reader is unaware, and whose components could be related to colour symbolism, revealing a correspondence between the meaning of colours and the subtext of the literary work. Pragmatic adequacy, which stems from preserving the author's conception, or inadequacy, which results from its violation, is determined by the match or mismatch of the symbolism of the colour components of the original text and its translation.

Key words: sound-colour effect, sound-colour picture, pragmatic adequacy, subtext, translation.

1. Прагматическая адекватность поэтического текста, по мнению В. Комиссарова, представляет собой «коммуникативный эффект» [8, с. 135], суть которого заключается в следующем: перевод должен оказывать то же самое воздействие на читателя, которое оказывает текст на читателя оригинала.

Настоящая статья имеет целью установить прагматическую адекватность двух переводов стихотворения Сергея Есенина

«Не жалею, не зову, не плачу...» на болгарский язык: «Не тъгувам, не зова, не плача» (перевод Михаила Маринова) и «Не зова, не плача, не жалея...» (перевод Андрея Андреева)¹. Раскрывать эту проблему будем на основе специфики звуко-цветового эффекта поэтического текста, возникающего благодаря свойству человеческой психики на подсознательном уровне ассоциировать звуки с цветовыми образами.

2. Звуко-цветовой эффект поэтического текста создается подсознательной ассоциативной связью между звукобуквой и цветом. Эта связь имеет закономерный характер и специфична для носителей различных языков. Обнаруживается она методом психологического анкетирования: проверяется цветовая реакция испытуемых на звукобукву и их звуковая реакция на цвет. Считается, что ассоциативные связи такого типа характерны, в основном, для гласных, которые на этом этапе являются наиболее изученными. Данные анкетирования носителей русского и болгарского языков выявили следующие более или менее устойчивые ассоциативные связи между звукобуквами и цветами:

– русские респонденты связывают А с густо-красным; Я с ярко-красным; О со светло-желтым или белым; Е с зеленым; Ё с желто-зеленым; И с синим; У с темно-синим, темным сине-зеленым, темно-лиловым; Ю с голубоватым; Ы с мрачным, темно-коричневым или черным [6, с. 128];

– болгарские респонденты считают А – белым или красным; О – красным или белым; Я – красным и белым; И, ЪО – синим; Е – зеленым и желтым; У – коричневым; Ъ – черным и серым; Ю – лиловым [4, с. 280–281].

Эти связи, в зависимости от частотности употребления гласных в поэтическом тексте, формируют его звуко-цветовую картину, содержащую различные цветовые составляющие. Устанавливаются они путем определения «доли (частотности)» каждой гласной в тексте [6, с. 130].

¹ Тексты в Приложении (в конце статьи).

Цветовые составляющие поэтических текстов, как правило, различаются, ср. например: «Пожар в архитектурном» А. Вознесенского – красная, синяя [6, с. 134]; «Перед листопадом» А. Тарковского – желтая, красная [6, с. 133]; «Петровские казни» А. Тарковского – черная и багровая [Там же].

Факт различий цветowych картин поэтических текстов, отличающихся своим содержанием, идеями и смыслами, дает основание считать, что цветовые составляющие непосредственно зависят от содержания произведения. Установление этой зависимости возможно только в том случае, если цвет наделен определенным значением, которое можно связать с содержанием текста.

Цвет приобретает значение только в системе цветовой символики. На этом основании можно предположить наличие смыслового соответствия между содержанием текста и цветовой символикой. Эту корреляцию символики составляющих звуко-цветовой картины и смыслов подтекста назовем смысловым звуко-цветовым эффектом. Схематически это будет выглядеть следующим образом:

подтекст (замысел, идеи, смыслы)	→	звуко-цветовая картина
↑		↓
символика цветowych составляющих		

Таким образом, под смысловым звуко-цветовым эффектом будем понимать: а) подсознательное восприятие поэтического текста в виде цветовой картины, возникающей в результате закономерности звуко-цветовых ассоциаций; б) связь цветowych составляющих этой картины с установленной в языковых коллективах цветовой символикой, которая коррелирует с идеями произведения.

Исходя из этого, о прагматической адекватности перевода следует говорить в случаях, когда символика звуко-цветовой картины перевода характеризуется совпадением, сходством или близостью со значениями звуко-цветовой картины оригинала. И

наоборот, их отсутствие будет означать, что перевод не выполняет свою прагматическую функцию, т. е. не производит то воздействие, на которое рассчитывал автор в оригинале.

3. Звуко-цветовой эффект в оригинале и текстах перевода

Статистическая обработка гласных текстов С. Есенина и переводчиков М. Маринова и А. Андреева фиксирует на подсознательном уровне следующие основные составляющие их звуко-цветовых картин:

	Сергей Есенин		Михаил Маринов		Андрей Андреев	
	цвет	доля	цвет	доля	цвет	доля
1.	Мрачный темно-коричневый или черный	1,4	коричневый	3,8	белый, красный,	2,2
2.	Темно-синий, темный сине-зеленый, темно-лиловый; голубоватый	1,1	красный, белый	1,5	зеленый, желтый	1,2

Стихотворение «*Не жалею, не зову, не плачу...*» принадлежит философской лирике С. Есенина, что и определяет религиозную² цветовую символику как средство толкования его идей и смыслов.

Основная составляющая звуко-цветовой картины оригинала – *коричневый* цвет (1, 4). Православная символика считает его «цветом земли, грусти. Он символизирует смирение, отказ от мирской жизни» [1]. Ср. еще: *коричневый* — «цвет земли, означает смирение, бедность, отречение от мира. В этом смысле

² Практически существуют две основные цветовые символики – народная, возникшая и развивающаяся спонтанно, на психофизическом уровне, и религиозная, появившаяся на основе христианства, создавшего свою систему символов, отражающую важнейшие постулаты православного учения. Отношение цветового символа к тем или иным событиям и явлениям в жизни человека осложняется пересечением этих двух основных символических кодов цвета, поэтому при анализе обязательно нужно учитывать жанр и тематику поэтического произведения и в зависимости от этого толковать звуко-цветовые картины с точки зрения религиозной или народной символики.

он встречается на иконах в одеяниях святых и Божией Матери, а также в одеждах некоторых западных монашеских орденов» [13].

На основе символики коричневого цвета в православии, центральную идею стихотворения можно определить как необходимость смирения перед неизбежностью, т. е. перед неминуемым концом земного существования, ср.: *Не жалею, не зову, не плачу, / Всё пройдёт, как с белых яблонь дым. ...; Все мы, все мы в этом мире тленны, ... / Будь же ты вовек благословенно, / Что пришло процветать и умереть.*

Второй основной цвет оригинала, или скорее, набор таких цветов, как *темно-синий, темный сине-зеленый, темно-лиловый; голубоватый* (1, 1), практически совпадает с цветами облачений священников в дни поста (*темно-синий, фиолетовый, темно-зеленый, темно-красный и черный*) [11]. Пост считается символом «отречения от пышности мирской суеты, цветом плача и покаяния» [11] и его смысл, как пишет П. Михалицын, «заключается не в изнурении плоти, а является лишь удобным средством усмирения телесных и душевных страстей» [10].

Все это находит подтверждение в содержании стихотворения, в котором отчетливо прослеживается основной посыл поэта – конец беспокойной, напряженной, бурлящей жизни, наступление умиротворения, усмирение страстей, приобретение покоя и, наконец, плач по ушедшей молодости.

Звуко-цветовая картина перевода М. Маринова («*Не тъгувам, не зова, не плача*») частично совпадает со звуко-цветовой картиной оригинала. Ведущей цветовой составляющей также является *коричневый* цвет (3, 8). Следовательно, цветовая символика перевода достаточно адекватно отражает основной смысл произведения – смирение перед неизбежным концом.

В качестве второй цветовой составляющей выступает *красный* цвет (1,5), который в православии используется «в дни памяти мучеников, которые пролили кровь за свою веру» [1]. Мученичество, т. е. чувство страдания, действительно присутствует в подтексте стихотворения, но оно не является

ведущей идеей произведения. Его появление в звуко-цветовой картине перевода является результатом отдельных отклонений от содержания оригинала, обусловленных заменой некоторых болгарских эквивалентов словами, отражающими большую степень проявления чувств, что усиливает восприятие мучительных переживаний лирического героя, ср.: *Сердце, тронутое холодком, – сърце, докоснато от хлад; Расшевеливаешь пламень уст – не гори ме с пламък; Я теперь скупее стал в желаньях – С бурните желания съм скаран.*

Основные цветовые составляющие перевода А. Андреева слишком резко отличаются от составляющих оригинала – *белый* (2, 2) и *зеленый* (1, 2). На наш взгляд, это вызвано, в основном, изменением в переводе двух основных моментов содержания оригинала – состояния и статуса лирического героя.

Показателен с точки зрения состояния героя перевод следующей строчки: *О, моя утраченная свежесть, ... – Младост моя, весела и кратка, ...*

В переводе она разительно отличается от оригинальной как по смыслу, так и по настроению лирического героя. Состояние лирического героя описывается практически в противоположном ключе. Если в оригинале ощущаем чувство смирения с утратой молодости, то в переводе осязаем чувство удовлетворенности прошедшей жизнью и легкую грусть по ней. Переводчик вкладывает в уста лирического героя мысли человека, счастливого, испытывающего удовлетворение самим собой и миром. Это уже не смилившийся герой оригинала, а человек, достигший гармонии с собой, пребывающий в мире спокойствия и покоя.

Резко поменялся в переводе и статус лирического героя. Произошло это в результате замены контекстов, выражающих адресанта (а) или адресата (б) коммуникации, контекстами, обозначающими объект коммуникации. Ср.:

а) **я – то (оно):** *Увяда́нья золотом охваче́нный, / Я не буду больше молодым. – Есенното злато щом повее, / знам, че няма вече да съм млад; **мы – всичко (всё):** *Все мы, все **мы** в этом мире тленны, – Знам, че **всичко** в този свят е тленно;**

б) **ты – то (оно):** ***Ты** теперь не так уж **будешь** биться, – И **сърцето** удара свободен / ще смири, докоснато от мрак; **ты – той (он):** Дух бродяжий! **ты** всё реже, реже / **Расшевеляваешь** пламень уст – Скитническият ми дух по-рядко / **ще изгаря** моите уста; **ты – то (оно – безл.):** Будь же **ты** **вовек** благословенно, / **Что пришло** процвеств и умереть. – Но навек да е **благословено** / **цѣфналото**, за да прецѣфти.*

Произведена существенная трансформация, приводящая к переорганизации смыслов авторского текста, формирующей совершенно другое представление о лирическом герое и о содержании текста оригинала.

Перед болгарским читателем герой предстает не только в роли героя, переживающего свою судьбу, но и в роли постороннего наблюдателя, вещающего его судьбу: ***Есенното злато** щом повее; Знам, че **всичко** в този свят е тленно; И **сърцето** удара свободен / ще смири, докоснато от мрак; Скитническият ми дух по-рядко / **ще изгаря** моите уста; Но навек да е **благословено** / **цѣфналото**, за да прецѣфти.*

Лирический герой в переводе представлен как человек, возродившийся в новой ипостаси, как человек, освобожденный от земной суеты, способный смотреть на себя со стороны. Он уже покинул мир страстей, он уже в другом мире, из которого наблюдает за своей прошлой жизнью и оценивает свои поступки.

Новая ипостась героя тесно перекликается с православной символикой как *белого*, так и *зеленого* цвета.

В христианстве *белый* цвет, кроме божественности, святости и веры, символизирует исчезновение в небытие, но это исчезновение, в отличие от тленной смерти, связано с переходом в небесный мир [3, с. 86].

Зеленый цвет, как известно, не является божественным цветом, но «воспринимается религиозным чувством, как символ жизни, весны, **обновления**, оживотворения» [7].

В конечном итоге посыл поэта заменен посылом переводчика – переход в иной спокойный и счастливый мир и пребывание в гармонии с собой и этим миром.

4. В заключение отметим, что независимо от всей условности и субъективности установленной корреляции звуко-цветовых картин стихотворения С. Есенина «*Не жалею, не зову, не плачу...*» и двух его переводов, она существует и ее можно использовать как в анализе поэтических произведений, так и в определении их переводческой адекватности.

Библиографические ссылки

1. База И. Цветовые символы христианства. Режим доступа: <http://cvet-psy.ru/tsvetovye-simvoly-hristianstva/>
2. Бреслав Г. Э. Цветопсихология и цветолечение для всех. Санкт-Петербург : Б.&К., 2000. 212 с.
3. Върбанов П. Цветознание. Велико Търново : Св. св. Кирил и Методий, 1994. 122 с.
4. Гочев Г. Н. Звукоцветови съответствия на българските гласни. *Лингвистика на литературния текст и теория на литературата*. Велико Търново, 1994.
5. Журавлев А. П. Фонетическое значение. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1974. 160 с.
6. Журавлев А. П. Диалог с компьютером. Москва : Молодая гвардия, 1987. 205 с.
7. Иеромонах Дометиян. Сакрально-символический смысл цвета в православии, Новосибирск – <https://funeralportal.ru/library/1578/3845.html>
8. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. Москва : ЭТС, 2004. 424 с.
9. Марченко А. М. Поэтический мир Есенина. Москва : Сов. писатель, 1972. 310 с.
10. Михалицын П. Е. Первая книга православного верующего. Режим доступа: <https://religion.wikireading.ru/26786>
11. Пономарев В. Справочник православного человека. Часть 1. Православный храм. Москва, 2007.
12. Прокофьева Л. П. Звуко-цветовая ассоциативность в языковом сознании и художественном тексте: универсальный, национальный, индивидуальный аспекты : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19. Саратов, 2008. 47 с.

13. Федоров Ю. А. Беседа 1. Символика цвета в христианском искусстве. *Московский Ювелир*. 2005. № 1. Режим доступа: http://www.pokimica.com/lang_ru/tekst1_02_ru.htm
14. Швейцер А. Д. Эквивалентность и адекватность перевода. *Тетради переводчика*. 1989. Вып. 23. С. 31–39.
15. Юдкевич Л. Г. Лирический герой Есенина. Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1971. 210 с.

Приложение

Сергей Есенин	Михаил Маринов	Андрей Андреев
Не жалею, не зову, не плачу, / Всё пройдёт, как с белых яблонь дым. / Увядания золотом охваченный, / Я не буду больше молодым. / Ты теперь не так уж будешь биться, Сердце, тронутое холодком, / И страна берёзового ситца / Не заманит шляться босиком. / Дух бродяжий! ты всё реже, реже / Расшевеливаешь пламень уст / О, моя утраченная свежесть, / Буйство глаз и половодье чувств! / Я теперь скупее стал в желаньях, / Жизнь моя, иль ты приснилась мне? /	Не тъгувам, не зова, не плача. / Ще слети от ябълките цвят. / В златното увяхване на здрача / знам, че вече няма да съм млад. / Ще отслабне бавно всеки удар / в теб, сърце, докоснато от хлад. / На полята в брезовия губер / няма бос да тичам, ни крилат. Скитнишкият порив ме напусна, / не гори ме с пламък, а мълчи. / Стихна свежестта на моите устни, / буйството на чувства и очи. / С бурните желания съм скаран, / мой живот. Сънувах ли в степта? /	Не зова, не плача, не жалея. / всичко ще отmine в този свят. Есенното злато щом повее, / знам, че няма вече да съм млад. / И сърцето удара свободен / ще смири, докоснато от мрак. / И не ще ме мами краят роден / сред брезите бос да тръгна пак. / Скитническият ми дух по-рядко / ще изгаря моите уста. / Младост моя, весела и кратка, / лудост във очите и кръвта. / Скъп ли на желания съм станал, / като в сън ли минах през света? /

Словно я весенней гулкой ранью / Проскакал на розовом коне. / Все мы, все мы в этом мире тленны, / Тихо льётся с клёнов листьев медь... / Будь же ты вовек благословенно, / Что пришло процвётать и умереть.	Сякаш в пролетната звънка заран / с розов кон преминах през света. / Всичко, всичко в този свят е тленно. / Медна есен клена позлати... / Нека е навек благословено / цъфналото, за да прецъфти.	Или с розов кон във утрин рана / съм пропускам сам през пролетта? / Знам, че всичко в този свят е тленно. / Мед в листата кленови блести / Но навек да е благословенно / цъфналото, за да прецъфти.
---	---	--

УДК 81'373.612.2:[811.161.1+811.163.2]

В. П. Иванова
Република България, Велико-Тырново

ОТНОШЕНИЯ ПАРТИТИВНОСТИ, ПОСЕССИВНОСТИ И ВЗАИМООБУСЛОВЛЕННОСТИ КАК ОСНОВА ВОЗНИКНОВЕНИЯ СЕМАНТИЧЕСКИХ ИННОВАТОВ В РУССКОМ И БОЛГАРСКОМ ЯЗЫКАХ

В статье рассматриваются семантические инноваты в русском и болгарском языках, возникшие в результате метонимического переноса на основе отношений партитивности, посессивности и взаимообусловленности между производящей и производной семемой. Изменения в семантической структуре слова такого типа являются следствием активизации инновационных процессов на лексико-семантическом уровне в русском и болгарском языках в период последних 25–30 лет.

Ключевые слова: семантический инноват, метонимический перенос, партитивные отношения, отношения посессивности и

взаимообусловленности, русско-болгарские семантические эквиваленты.

У статті розглянуто семантичні інновати в російській і болгарській мовах, що виникли в результаті метонімічного перенесення на основі відношень партитивності, посесивності та взаємозумовленості між твірною і похідною семемами. Зміни в семантичній структурі слова такого різновиду є наслідком активізації інноваційних процесів на лексико-семантичному рівні в російській та болгарській мовах у період останніх 25–30 років.

Ключові слова: семантичний інноват, метонімічне перенесення, відношення партитивності, відношення посесивності і взаємозумовленості, російсько-болгарські семантичні еквіваленти.

The article deals with the semantic innovations in Russian and Bulgarian, resulting from metonymic transfer based on the partitive relations, the relations of possessiveness and interdependence between the source and derivative sememe. These semantic innovations are consequence of the activation of innovation processes at the lexico-semantic level in Russian and Bulgarian during the last 25–30 years.

The partitive relations (part-whole, whole-part) are understood as relations «element-structure (system)». Relations of possessiveness and interdependence include relations 'containing - content (receptacle - internal location)', that is, relations of contact and integrity; 'subject, material, substance and subproduct, product, etc.'; 'property, quality, attitude and subject'; 'Artifact - a subject defined by the artifact'.

The material for the study is limited within the nouns, because the semantic category of objectivity reflected by the nouns includes the notion of object as a system of properties covering not only material bodies but also abstract concepts of qualities, relations, states and occurrences.

The author comes to the conclusion that in the group of innovations based on partitive relations, the metonymic transfer

based on the part-to-whole ratio is more prevalent in Russian and Bulgarian. The basic model of meaning development is a 'component of action – action', which is the procedural nature of most of the new meanings. In the group of meanings based on relations of possessivity and interdependence, the essential occurring metonymic models in both languages are 'property, quality, attitude and subject' and 'subject, material, substance and subproduct, product, etc'.

Key words: metonymic transfer, partitive relations, relations of possessiveness and interdependence, Russian-Bulgarian semantic equivalents, semantic innovation.

В период последних 25–30 лет как в русском, так и в болгарском языках активизировались новационные процессы на всех уровнях языка. На уровне лексики процессы неологизации обусловили появление значительного количества новых слов, а процессы инновации затронули семантическую структуру слова и привели к развитию полисемии [3, с. 24–25]. В результате действия инновационных процессов возникло много новых значений, преимущественно на основе двух разновидностей семантической деривации – метафоризации и метонимизации. Метафоризация является достаточно продуктивным способом развития новых значений и в последнее время метафорическим процессам посвящено немало разработок в обоих языках, причем более распространены труды, рассматривающие когнитивный аспект метафоризации в рамках определенного типа дискурса [1, 6] Метонимия же осталась несколько в тени и нередко со стороны исследователей-когнитивистов не проводится разграничение между метафорой и метонимией – явления, которые по сути имеют качественно различный механизм развития [6, с. 43]

Цель предлагаемой статьи – рассмотреть два типа отношений, лежащих в основе метонимического переноса с точки зрения логико-семантического направления в лексической семантике, – партитивные отношения и отношения посессивности и взаимообусловленности.

Отношения партитивности – «часть – целое» («целое – часть») в онтологическом плане вслед за М. Никитиным

понимаем как отношения «элемент – структура (система)». «Части суть элементы целого, и совокупность их отношений составляет структуру целого. Термин «целое» подчеркивает единство вещи, а термин «структура» акцентирует на составной характер целого, и в прямом своем смысле отсылает к строению целого, к образующим его отношениям частей» [5, с. 386–387].

В рамках связей на основе отношений посессивности и взаимообусловленности в этой статье будем рассматривать: ‘содержащее → содержимое’ (‘вместилище → вместиемое / внутреннее местоположение’), т. е. «отношение контакта и целостности» [3, с. 37]; ‘предмет, материал, вещество → изделие, продукт и т. п. из него’; ‘свойство, качество, отношение и т. п. → субъект-носитель, обладатель’; ‘артефакт → субъект, определяемый посредством артефакта’ [4, с. 63].

Объект статьи – новые значения, возникшие в семантической структуре слова вследствие метонимического переноса на базе отношений партитивности, посессивности и взаимообусловленности. Термином обозначения объекта исследования принимаем «семантический инноват» – вторичное производное значение, развившееся в результате инновационных процессов на лексико-семантическом уровне языковой системы [3, с. 32–38]. Поскольку, как известно, значение принимает материальное выражение только посредством своей материальной оболочки, семантические инноваты рассматриваем в качестве лексико-семантических вариантов – единства знаков и элементарных значений.

Семантические инноваты, возникшие на основе указанных типов отношений, подобраны из новейших толковых и неологических словарей русского литературного и болгарского литературного языков. В настоящей статье новые значения анализируются с позиции их закреплённости в лексических системах обоих языков в указанный период, достаточным свидетельством чего является их фиксация в упомянутых источниках.

Материал ограничен в рамках имен существительных. Отношение имен существительных к предметам действительности, как известно, является «ядерным, основным

типом номинации» [2, с. 233], а семантическая категория «предметность», отражаемая именами существительными, считается центральной и отправной, поскольку включает понятие о предмете в виде системы свойств, охватывающей также опредмеченные абстрактные понятия о качествах, отношениях, состояниях и явлениях.

1. Партиитивные отношения.

1. Основная часть инноватов, характеризующихся партиитивной связью между производящей и производной семемой, являются **русско-болгарскими семантическими эквивалентами**.

Отношение «целое → часть» представлено моделью, в которой название организации становится названием представителя организации, ср.: русск. **каска** только мн. Голубые каски ‘Миротворческие силы ООН’ → ‘Представитель миротворческих сил ООН’ / болг. **каска** само мн. Сини каски ‘Мироопазващи сили на ООН’ → ‘Представител на мироопазващите сили на ООН’; русск. **берет** только мн. ‘О воинских подразделениях особого назначения разных стран’ → ‘Представитель таких подразделений’ / болг. **барета** само мн. ‘Военни или военизирани части със специално предназначение, чийто отличителен знак в униформата им е такава шапка с определен цвят’ → ‘Служещ в такава част’.

Отношение «часть → целое» обнаруживается в мотивации названия предметов обихода в обоих языках на основе связи ‘элемент предмета → предмет’, ср.: русск. **трубка** ‘Часть телефонного аппарата с мембраной и микрофоном’ → Разг. ‘Сотовый телефон’ / болг. **слушалка** ‘Част от телефонен апарат, която се държи до ухото’ → Разг. ‘Мобилен телефон’.

Инноваты с процессуальным значением, приобретающие свои названия на основе партиитивности, представлены в русском и болгарском языках примерами, для которых продуктивна метонимическая модель ‘компонент процесса (действия, состояния, деятельности) → процесс (действие, состояние, деятельность)’. Большинство из вошедших в новейшие словари значений такого типа функционируют в общественно-политической сфере, ср.: русск. **артикуляция** ‘Работа или положение органов речи при произнесении звука,

звуків' → Публ. *‘Выражение, сообщение, высказывание чего-л.’* / болг. **артикулиране** *‘Изговор на звукове, учленение, учленяване’* → Публ. *‘Изказване, заявяване, изразяване на нещо, на някаква позиция’*; русск. **диалог** *‘Разговор между двумя или несколькими лицами’* → Публ. *‘Переговоры, контакты между двумя партиями, странами, блоками и т. п., ведущиеся с какими-л. целями’* / болг. **диалог** *‘Разговор между две лица или две групи от хора’* → Публ. *‘Разговори между две или повече страни, водени с прекъсване, за изясняване на позиции и постигане на споразумение’*. С военно-политическими делами связаны новые русские и болгарские значения, как: русск. **присутствие** *‘Личное пребывание, нахождение в каком-л. месте в данный момент’* → Военное **присутствие** *‘Дислокация крупных воинских формирований на какой-л. территории’* / болг. **присъствие** *‘Пребиваване, стоене на определено място при извършване, осъществяване на нещо’* → Военно **присъствие** *‘Разполагане на военни части на територия на чужда държава’*.

В области компьютерных и информационных технологий присутствует название компьютерных игр, при развитии которого тоже обнаруживается связь *‘компонент процесса (действия, состояния, деятельности) → процесс (действие, состояние, деятельность)’*, ср: русск. **стратегия** *‘Способ использования средств и ресурсов, направленный на достижение определенной цели’* → Комп. *‘Популярные компьютерные игры, в которых залогом достижения победы является планирование и стратегическое мышление’* / болг. **стратегия** *‘Общ план, замисъл и ръководство на дадена дейност с оглед към постигане на крайната цел’* → Комп. *‘Стратегическа компютърна игра’*.

2. В русском языке отношения между «частью и целым» по модели *‘элемент предмета → предмет’* наблюдаются в возникновении некоторых инноватов с предметным значением, принадлежащих к разговорному стилю, ср.: **колесо** *‘Круг, вращающийся на оси и служащий для приведения в движение средств передвижения’* → только мн. Разг. *‘Об автомобиле (обычно легковом)’* и **автомат** Техн. *‘Автоматическая коробка*

передачи автомобиля’ → *‘Автомобиль с такой коробкой’*. Процессуальный инноват **подтяжка** является результатом переноса названия ‘компонента процесса на процесс’ в новом значении, ср.: ‘Действие по глаголу подтянуть – подтягивать: натяжка чего-л. опустившегося, обвисшего’ → *‘Хирургическая косметическая операция по удалению морщин’*.

3. В болгарском языке партитивная связь «часть → целое» и модель ‘функция органа человека → человек’ обуславливает название лица по профессиональной принадлежности, ср.: *глас* ‘Звук, който се произвежда от трептенето на връзки в гърлото под действието на изтласквания въздух’ → *‘Официален говорител на определена институция, ведомство, партия и др.’*.

Модель метонимии ‘компонент действия → действие’ проявляется в развитии значения в сфере технологий – о способе бесшумного оповещения о входящем вызове или сообщении, ср. **вибрация** ‘Трептене на даден предмет с голяма честота’ → *Техн. ‘Сигнализираща функция на мобилен телефон, която се осъществява чрез вибриране на апарата; вибрационна аларма’*, а также при жаргонном названии задерживания преступников, ср.: **закопчаване** ‘Прикрепване, съединяване разтворени краища на дреха, обувка, чанта, куфар и под., посредством копче или закопчалка’ → *Разг. ‘Арестуване, задържане’*.

II. Отношения посессивности и взаимообусловленности.

1. Русско-болгарские семантические эквиваленты, в основе которых лежат указанные отношения, как и в предыдущем пункте, обнаруживают несколько моделей метонимии.

Модель ‘артефакт → субъект, определяемый посредством артефакта’ проявляется при двух значениях, которые по сути оказываются исходными для указанных выше инноватов **берет** / **барета** и **каска** / **каска**, обозначающие однако в этом случае не лиц, а организации, ср.: русск. **берет** ‘Мягкий, круглый головной убор без полей, свободно облегающий голову’ → *только мн. ‘О воинских подразделениях особого назначения разных стран, частью униформ которых является берет определенного цвета’* / болг. **барета** ‘Вид кръгла мека

шапка с широко плитко дъно' → само мн. 'Военни или военизирани части със специално предназначение, чийто отличителен знак в униформата им е такава шапка с определен цвят'; русск. **каска** 'Металлический, пробковый, пластмассовый и т. п. головной убор в виде шлема, защищающий голову от различных повреждений' → только мн. Голубые **каска** 'Миротворческие силы ООН' / болг. **каска** 'Метална или кожена дълбока шапка без периферия или с много тясна периферия, която се носи обикн. от униформени лица за предпазване на главата от силни удари и наранявания' → само мн. Сини **каска** 'Мироопазващи сили на ООН'.

Другие обозначения организаций разного типа в обоих языках мотивированы моделью 'свойство, качество, отношение и т. п. → субъект-носитель, обладатель', ср.: русск. **структура** 'Взаиморасположение и связь частей, составляющих что-л. целое; устройство, строение чего-л.' → 'Государственное, частное учреждение, организация, формирование, общественное, неформальное и т. п. объединение, имеющее определенное строение, устройство' / болг. **структура** 'Строеж, устройство, вътрешна организация на нещо' → 'Организация с определено устройство'; русск. **сила** 'Принуждение к выполнению требований' → только мн. 'Специально организуемые и содержимые государством министерства, комитеты, службы создаваемые в интересах защиты конституционного строя' (с. МВД) / болг. **сила** 'Физическо въздействие, насилие' → само мн. Спец. с опред. или самост. 'Вид войскови части или служби, които осъществяват дейност обикн. посочена от съгласуваното или несъгласуваното определение' (с. за бързо реагиране, мироопазващи с.).

Присутствие модели 'свойство, качество, отношение → субъект носитель, обладатель' обнаруживаем и в другой области – в сфере компьютерных и информационных технологий, в развитии предметных значений, ср.: русск. **конфигурация** 'Взаимное расположение каких-л. предметов, соотношение отдельных частей сложных предметов' → Комп. 'Совокупность функциональных частей вычислительной системы и связей

между ними' / болг. **конфигурация** 'Взаимно расположение, съотношение на някои предмети или техни части' → *Комп. 'Съвкупност от определени технически елементи и др. параметри на компютъра'.*

Развитие других предметных инноватов разговорного характера в обоих языках обусловлено метонимической связью 'предмет, материал, вещество → изделие, продукт и т. п. из него' ср.: русск. **плазма** 'Ионизированный под воздействием высокой температуры газ' → *Разг. 'Плоскопанельные дисплеи' / болг. **плазма** 'Високо йонизиран газ' → *Разг. 'Телевизор с плазмен екран'; русск. **винил** 'Одновалентный органический радикал, образованный из этилена удалением одного атома водорода' → *Разг. 'Виниловые пластинки' / болг. **винил** 'Полимер, получен при полимеризация на винилхлорид' → *Разг. 'Грамофонна плоча'.****

Модель 'содержащее → содержимое' ('вместилище → внутреннее местоположение') является основой для одной пары русско-болгарских семантических эквивалентов, ср.: русск. **портфель** 'Четырехугольная сумка для ношения книг, тетрадей, деловых бумаг' → *'Совокупность деловых бумаг, рукописей, с которыми работает какое-л. учреждение, редакция, издательство и т. п.'* / болг. **портфейл** 'Голяма чанта с прегради за делови книжа и документи' → *'Съвкупност от делови книжа, финансови активи и др., които са притежание на отделен собственик (физическо лице, компания и др.)'.*

2. В русском языке отношения посессивности и взаимообусловленности представлены при формировании двух значений по модели 'свойство, качество, отношение и т. п. → субъект носитель, обладатель', ср.: жаргонный инноват – обозначение лица **мажор** 'Бодрое, веселое настроение' → *Жарг. 'Тот, у кого в жизни все хорошо складывается благодаря поддержке родителей, богатый наследник'* и разговорное собирательное название **глянец** 'Блеск начищенной, отполированной, лакированной и т. п. поверхности; отсвет, отблеск на какой-л. гладкой поверхности' → *Собир. Разг. 'Глянцевые журналы'.*

Перенос, основанный на модели ‘предмет, материал, вещество → изделие, продукт и т. п. из него’ участвует в развитии разговорного инновата из сферы компьютерных технологий *железо*, ср. ‘Обиходное название малоуглеродистой стали, металла серебристого цвета’ → *Комп. Разг. ‘Аппаратные средства компьютера (в отличие от программных средств)’*.

Выводы. На основе сплошной выборки из основных нормативных толковых словарей русского и болгарского языков и из всех обнаруженных неологических словарей обоих языков, опубликованных в рассматриваемый период (последние 25–30 лет), были эксцерпированы все зафиксированные значения, сформировавшиеся в результате метонимического переноса, мотивированного отношениями партитивности, посессивности и взаимообусловленности. В статье проанализировано 39 инноватов, из которых 30 значений – русско-болгарские семантические эквиваленты (15 пар). Шесть русских инноватов и три болгарских инновата не имеют семантических эквивалентов в другом рассматриваемом языке *в рамках метонимического переноса на основе отношений партитивности, посессивности и взаимообусловленности* (не путать со словарными эквивалентами).

В группе значений на основе *партитивных отношений* связь «целое → часть» является базой развития только двух пар русско-болгарских эквивалентов, а обратная связь – «часть → целое» характеризуется намного большей продуктивностью – она лежит в основе пяти русско-болгарских пар инноватов, трех русских и трех болгарских инноватов. Поскольку в обоих языках большинство возникших новых значений имеют процессуальный характер, метонимическая модель ‘компонент процесса (действия, состояния, деятельности) → процесс (действие, состояние, деятельность)’ более продуктивна (4 пары, 1 русское значение и 2 болгарских значения) чем модель ‘элемент предмета → предмет’ (1 пара и два русских значения). Модель ‘функция органа человека → человек’ обнаружена только в болгарском языке.

В группе значений на основе *отношений посессивности и взаимообусловленности* самыми распространенными являются

метонимические модели ‘свойство, качество, отношение → субъект носитель, обладатель’ (3 русско-болгарские пары эквивалентов и два русских значения) и ‘предмет, материал, вещество → изделие, продукт и т. п. из него’ (2 пары и одно значение в русском языке). Связь по переносу ‘артефакт → субъект, определяемый посредством артефакта’ мотивирует развитие двух пар межязыковых эквивалентов, а связь ‘содержащее → содержимое’ (‘вместилище → внутреннее местоположение’) – только одну пару. Следует отметить, что не обнаружено болгарских инноватов, не имеющих русских эквивалентов, возникших в рамках метонимического переноса на основе отношений посессивности и взаимообусловленности.

Библиографические ссылки

1. Будаев Э. В., Чудинов А. П. Метафора в политическом интердискурсе : монография. Екатеринбург : Урал. гос. пед. ун-т, 2006. 215 с.
2. Гак В. Г. К типологии лингвистических номинаций. *Языковая номинация. Общие вопросы*. Москва, 1977. С. 230–293.
3. Гочев Г. Лексика русского языка новейшего периода: четыре лекции по спецкурсу. LAP LAMBERT Academic Publishingq Saarbrücken, 2015. 89 с.
4. Легурска П. Семантичен речник на типологичните характеристики на вторичното назоваване в руския и българския език. София : ЕТО, 2011. 311 с.
5. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики : учеб. пособ. 2 изд. испр. и доп. Санкт-Петербург, 2007. 819 с.
6. Чудинов А. П. Россия в метафорическом зеркале: Когнитивное исследование политической метафоры (1991–2000) : монография. Екатеринбург : Урал. гос. пед. ун-т, 2003. 238 с.

Лексикографические источники

1. БТР 2008: Попов Д. (ред.) Български тълковен речник / Л. Андрейчин, Л. Георгиев, Ст. Илчев, Н. Костов, Ив. Леков, Ст. Стойков, Цв. Тодоров. София : Наука и изкуство, 2008. 1094 с.

2. БТСРЯ 2006: Кузнецов С. А. Большой толковый словарь русского языка. Санкт-Петербург : Норинт, 2006. 1536 с., в авт. ред. 2014 г.
3. КРБСН 2013: Гочев Г. Краткий русско-болгарский словарь новаций. *Активные процессы в лексике современного русского языка : лекции по спецкурсу*. Велико Търново : УИ «Св. св. Кирил и Методий», 2013. С. 75–107.
4. НСРЯТС 2000: Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный. Москва : Русский язык, 2000. 1233 с.
5. РБЕ: БАН Речник на българския език в 14 тома. София : АИ «Проф. Марин Дринов» <http://ibl.bas.bg/rbe/>
6. РНДБЕ 2010: Пернишка Е., Благоева Д., Колковска С. Речник на новите думи в българския език (от края на XX и първото десетилетие на XXI в.). София : Наука и изкуство, 2010. 516 с.
7. РНДСБЕ 1999: Бонджолова В., Петкова А. Речник на новите думи в съвременния български език. Велико Търново : Слово, 1999. 140 с.
8. РЯКГ: Русский язык как государственный: Санкт-Петербургский государственный университет // Словари <http://rusgos.spbu.ru/index.php/dictionary>
9. СНТСРЯ 2011: Шагалова Е. Н. Самый новейший толковый словарь русского языка XXI века: ок. 1500 слов. Москва : АСТ: Астрель, 2011. 413 с.
10. СО 2008: Ожегов С. И. Словарь русского языка. 25-е изд., испр. и доп. / под общей ред. Л. И. Скворцова. Москва : Оникс : Мир и образование, 2008. 1328 с.
11. СТРБЕ 2000: Съвременен тълковен речник на българския език. Ст. Буров (отг. ред.). В. Бонджолова, М. Илиева, П. Пехливанова. Велико Търново : Gaberoff. 1104 с.
12. ТСНСВРЯ 2013: Асланова Л. А. Толковый словарь новейших слов и выражений русского языка. Москва : Дом славянской книги, 2013. 960 с.
13. ТСРЯАЛ 2006: Толковый словарь русского языка начала XXI века. Актуальная лексика / под. ред Г. Н. Складневской. Москва : Эксмо, 2006. 1136 с.

УДК 81'25:[014.3:001.92]:005]]](045)

Т. Г. Король
Україна, Полтава

АНГЛОМОВНА НАУКОВО-ПОПУЛЯРНА СТАТТЯ В ГАЛУЗІ УПРАВЛІННЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПЕРЕКЛАДУ

У статті наведено результати доперекладацького аналізу тексту англомовної науково-популярної статті в галузі управління. Це дозволило визначити ряд структурно-стилістичних та мовних особливостей, що позначаються на процесі її перекладу українською мовою і впливають на якість отриманого в результаті продукту перекладацької діяльності. Насамкінець, з'ясовано місце та роль англомовної науково-популярної статті в галузі управління в навчанні різних видів письмового перекладу загалом і контролі сформованості в майбутніх філологів відповідної компетентності зокрема.

Ключові слова: англомовна науково-популярна стаття, наукова стаття, галузь управління, доперекладацький аналіз тексту, мовні особливості, структурно-стилістичні особливості, навчання письмового перекладу, контроль сформованості перекладацької компетентності, майбутні філологи.

В статье приведены результаты предпереводческого анализа текста англоязычной научно-популярной статьи в отрасли управления. Это позволило выделить ряд структурно-стилистических и языковых особенностей, влияющих, как на процесс ее перевода на украинский язык, так и на качество полученного в результате продукта переводческой деятельности. В итоге определены роль и место англоязычной научно-популярной статьи в отрасли управления в обучении разным видам письменного перевода в целом и контроле сформированности у будущих филологов соответствующей компетентности в частности.

Ключевые слова: англоязычная научно-популярная статья, научная статья, отрасль управления, предпереводческий анализ текста, языковые особенности, структурно-стилистические особенности, обучение письменному переводу, контроль сформированности переводческой компетентности, будущие филологи.

Swift ongoing information exchange observed in all spheres of modern globalized society requires qualitative translation of huge amounts of specialized texts of different types from English. Responding this demand Ukrainian universities training prospective philologists are urged to search for not only new efficient didactic methods and techniques but also basic text materials. This problem appears to be specifically relevant in terms of specialized translation training at the introductory level. English science popular articles in different spheres look extremely promising in this context due to their combination of field specific content rendered with the help of relatively simple linguistic form.

That's why the given article is aimed at the pretranslation analysis of English science popular management articles. Its results will enable us to comment on the ways of their uses in prospective philologists' professional training.

The received results revealed the dominance of cognitive and operational information in the examined type of the article, its clear structuredness, saturation with metaphors and phraseological units, and wide range of professional units, general and specialized managerial terms. In our opinion, all these factors should promote the efficiency of the students' acquisition of translation skills in relevant translation types and assessment procedures as well.

Further research will be connected with the determination of science and popular article selection criteria for the assessment of students' translation competence level.

Key words: English science popular article, scientific article, management sphere, pre-translation text analysis, linguistic peculiarities, structural and stylistic peculiarities, translation training,

translation competence acquisition assessment, prospective philologists.

Безперервний обмін різноплановою інформацією в сучасному глобалізованому суспільстві висуває якісно нові вимоги до підготовки майбутніх філологів до надання конкурентоспроможних перекладацьких послуг. Це, зі свого боку, спонукає фахівців у галузі навчання перекладу й викладачів-практиків до пошуку не лише нових та ефективних методів і прийомів навчання, а й постійного відбору та застосування актуальних навчальних матеріалів, зокрема – текстів для перекладу. Останні мають відповідати низці як загальнодидактичних, так і специфічних вимог. Особливо гостро це питання постає в умовах навчання студентів-філологів галузевого перекладу на початковому етапі. Адже тексти, на основі яких здійснюється цілеспрямована навчальна перекладацька діяльність, з одного боку, мають відповідати вимогам посиленості й доступності для студентів, які здебільшого поки що не володіють необхідними предметними й екстралінгвістичними знаннями в певній галузі, та відображати типову для неї інформацію за допомогою характерних мовних засобів, а з другого – бути цікавим, а основне – реальним, об'єктом перекладу.

Перспективний шлях вирішення цієї проблеми вбачаємо в залученні англomовних науково-популярних статей до навчання й контролю галузевого письмового перекладу у вітчизняних закладах вищої освіти (ЗВО). На його користь свідчать такі особливості зазначеного типу тексту: 1) презентація найсучасніших підходів та ідей у галузі; 2) уживання й тлумачення сучасної загальнонаукової та вузькоспеціальної термінології; 3) доступна мовна форма подачі нового, як теоретичного, так і практичного матеріалу; 4) розгляд та обговорення проблеми під різними кутами зору й з різних позицій [3, с. 68]; 5) легкість та емоційність викладу матеріалу [1, с. 144].

Попри ці очевидні переваги англomовної науково-популярної статті різних галузей для навчання майбутніх філологів письмового перекладу на початковому етапі, свідчень її

систематичного застосування як дієвого навчального матеріалу практично не знаходимо. Хоча Л. Ільницька пропонує укладати вправи на основі науково-популярних статей у галузі комп'ютерної техніки для навчання граматичного матеріалу студентів технічних ЗВО. К. Шевелько розробила та впровадила методику навчання учнів старших класів шкіл з поглибленим вивченням англійської мови анотативного й реферативного видів письмового перекладу публіцистичних популярних статей.

До того ж, англomовна науково-популярна стаття здебільшого залишається поза увагою як мовознавців, так і перекладознавців, котрі розглядають її лише як носій типових ознак наукової літератури (Р. Юмпельт, К. Райс, Н. Разінкіна, М. Фелер, М. Чаковська, М. Люзняк).

На наш погляд, усі вищезазначені чинники переконливо свідчать про актуальність вивчення мовних та структурно-стилістичних особливостей англomовної науково-популярної статті, зокрема в галузі управління, як об'єкта перекладу, що власне і є метою цієї публікації. З'ясування таких рис у межах доперекладацького аналізу тексту, зі свого боку, дозволить окреслити перспективи застосування цього виду статті на початковому етапі навчання майбутніх філологів письмового галузевого перекладу.

Слідом за М. Гараєвою [2], розглядаємо доперекладацький аналіз тексту як багатофакторне вивчення прагматичних, жанрово-стилістичних, синтаксичних і лексичних особливостей тексту оригіналу з метою вибору відповідних перекладацьких стратегій, спрямованих на досягнення оптимального рівня еквівалентності, адекватності та гармонійності тексту перекладу, на основі оцінки характеристик автора повідомлення та його потенційного адресата. Саме цей етап перекладацької діяльності пов'язаний із визначенням певних перекладацьких проблем і вибором потенційних шляхів їх вирішення на етапі формулювання сенсу та змісту повідомлення засобами мови перекладу.

Загалом усі підходи до укладення схем / моделей доперекладацького аналізу тексту (функціональний,

дискурсивний, синергетико-інформаційний тощо), незалежно від їхньої структури, порядку подачі елементів і ступеня розгорнутості, мають ідентичний зміст, що передбачає визначення: 1) характеристик автора тексту й прогнозованого адресата перекладеного повідомлення; 2) загальних / зовнішніх характеристик тексту оригіналу (час створення, форма, обсяг, канал передачі, джерело, галузь знань); 3) змісту та логіко-сислової структури тексту, видів інформації, поданої в ньому; 4) типу й змісту комунікативного завдання; 5) його жанрово-стилістичних характеристик; 6) співвідношень вербальних та екстралінгвістичних елементів; 7) стилістичних характеристик тексту оригіналу; 8) його синтаксичних особливостей; 9) лексичного наповнення.

Спираючись на наведену вище узагальнену схему доперекладацького аналізу тексту, розглянемо англomовну науково-популярну статтю в галузі управління як об'єкт перекладу.

Її автором, зазвичай, є або журналіст, який опікується відповідною тематикою, або власне фахівець-управлінець, готовий поділитися власними спостереженнями та досвідом. Подібні публікації адресовані як широкому загалу, так і студентам, які тільки-но починають опановувати фах. Тобто читання й переклад подібних матеріалів, з одного боку, має бути доступним усім, а з другого – вимагає й одночасно спонукає та сприяє вивченню специфічної для певної галузі інформації. Отже, науково-популярні статті завжди інтегровані до значно ширшого професійного й подекуди вузькоспеціального контексту.

Для використання в навчанні й контролі виконання студентами письмових видів перекладу пропонуємо звертатися до свіжих, опублікованих останнім часом статей. Така вимога передбачає активне звернення до публікацій, представлених у різноманітних Інтернет-виданнях та блогах топ-менеджерів. Це залучає студентів до роботи з файлами різних форматів. З одного боку, подібні публікації повсякчас містять певні ілюстрації, подекуди схеми чи навіть графіки, які полегшують

сприйняття та тлумачення інформації, сприяють орієнтації в тексті оригіналу. З другого боку, це вимагає точної постановки завдання з боку викладача стосовно остаточної форми подачі тексту перекладу студентами. Залежно від навчальної ситуації можуть застосовуватись англomовні науково-популярні статті різного обсягу: від експрес-повідомлень чи завершених фрагментів більших за обсягом статей для повного письмового перекладу під час аудиторної роботи без використання довідкових матеріалів і диктанту-перекладу на 500–1000 друкованих знаків до повноформатних науково-популярних статей на 20000–30000 друкованих знаків для виконання анотативного, реферативного, вибіркового й повного письмових перекладів в індивідуальному чи груповому режимах у позааудиторний час.

Для англomовних науково-популярних статей у галузі управління домінуючими типами переданої інформації є когнітивна й оперативна, значно рідше – емоційно-оцінна. Відповідно подібні тексти спрямовані на об'єктивний і подекуди частково суб'єктивний (у разі висловлювання власного досвіду й ставлення до ситуації з боку автора) виклад інформації стосовно поширених ситуацій та явищ у галузі управління, а також надання порад і рекомендацій щодо успішної управлінської діяльності. Тип комунікативного завдання цих текстів позначається на відносній чіткості й прозорості її структури. Це, зі свого боку, забезпечує подільність відібраних текстів для перекладу, сприяючи індивідуалізації навчання зазначеного виду діяльності студентів. Окрім того, за рахунок своєї чіткої структурованості подібні статті є ідеальним матеріалом для початкових етапів навчання анотативного й реферативного видів письмового перекладу, що передбачають поділ тексту на завершені смислові фрагменти з метою відтворення їхнього основного змісту засобами мови перекладу.

Для статей цього типу властиві образність, риторичність та об'ємність заголовків. Також вони характеризуються високою метафоричністю висловлювань узагалі, широким залученням

алюзій, активним використанням ілюстративного матеріалу. Усі ці ознаки мають обов'язково відтворюватися при перекладі.

Попри відносну простоту й доступність викладу інформації в галузі управління в англомовних науково-популярних статтях, їм також властива низка факторів, що становлять очевидні труднощі для студентів у процесі виконання перекладу українською мовою та сприятимуть розвитку відповідних перекладацьких умінь. До них належить активне вживання професіоналізмів, жаргонізмів, аббревіатур, акронімів, фразеологізмів та термінологізованої загальноновживаної лексики [1, с. 144]. Для перекладу подібних текстів характерною вимогою є намагання відтворювати термінологічні лексичні одиниці за допомогою відповідників-термінів у мові перекладу. Це сприяє опануванню студентами необхідним категоріальним апаратом за максимально комфортних умов у процесі перекладацької діяльності.

Отже, з огляду на результати доперекладацького аналізу англомовної науково-популярної статті в галузі управління можемо стверджувати, що вона є оптимальним матеріалом для навчання анотативного, реферативного, вибіркового й повного письмових видів галузевого перекладу майбутніх філологів на початковому етапі, зважаючи на її тематичну доступність, з одного боку, та насиченості характерними для галузі термінами – з другого. Завдяки належній структурованості статті цього типу дозволяють по-різному адаптувати текстовий матеріал до кожної навчальної ситуації. Насиченість фразеологізмами й образними висловлюваннями спонукає студентів до пошуку різноманітних нетривіальних перекладацьких рішень, створюючи необхідні умови для формування відповідних перекладацьких умінь і відпрацювання належних стратегій вирішення перекладацьких проблем.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у визначенні на цій основі критеріїв відбору науково-популярних статей для реалізації контролю сформованості в майбутніх філологів перекладацької компетентності.

Бібліографічні посилання

1. Бондарчук Л. Й. Лексико-стилістичні особливості англо-українського перекладу науково-популярних текстів з бізнесу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія*. 2018. № 32, т. 2. С. 144–146.
2. Гараева М. Р. Переводческий анализ текста. Translation analysis : учеб. пособие. Казань, 2016. 94 с.
3. Ільницька Л. В. Інфінітивні конструкції у автентичних науково-популярних текстах з комп'ютерної техніки та їх опрацювання на практичних заняттях з англійської мови у технічних вищих навчальних закладах. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2007. № 586 : Проблеми лінгвістики науково-технічного і художнього тексту та питання лінгвометодики. С. 67–71.
4. Михайленко О. О. Англомовна науково-популярна стаття в українському та російському перекладах *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2015. Вип. XXXI. С. 84–95.

УДК 81'373:81'25

**В. В. Стеценко,
О. Ю. Тупиця**
Україна, Полтава

ФУНКЦІЇ БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ В ПОЕТИЧНОМУ ТЕКСТІ (ОРИГІНАЛІ ТА ПЕРЕКЛАДІ)

У статті проаналізовано функції безеквівалентної лексики в поетичному тексті. З'ясовано своєрідності її контекстуально-семантичних відношень з іншими смисловими одиницями. Розкрито проблему створення етномовної картини світу тексту при перекладі. Розглянуто безеквівалентну лексику як особливу одиницю, що здатна відображати національно-

культурну своєрідність мови на лексичному рівні. Визначено функціонально-прагматичний потенціал безеквівалентних лексем у поетичному тексті-оригіналі та перекладі.

Ключові слова: поетичний текст, безеквівалентна лексика, картина світу, переклад, семантика, сильна позиція.

В статье проанализированы функции безэквивалентной лексики в поэтическом тексте. Определены особенности ее контекстуально-семантических отношений с другими смысловыми единицами. Раскрыта проблема создания этноязыковой картины мира текста при переводе. Рассмотрена безэквивалентная лексика как единица, способная отображать национально-культурные особенности языка на лексическом уровне. Определен функционально-прагматический потенциал безэквивалентных лексем в поэтическом тексте-оригинале и переводе.

Ключевые слова: поэтический текст, безэквивалентная лексика, картина мира, перевод, семантика, сильная позиция.

The article analyzes the role of culture-specific vocabulary in the text. There were studied its identity contextual semantic relations with other nominative units. There was reviewed the problem of creating ethnolinguistic world view in the text. Culture-specific vocabulary is considered as a language special unit that is able to reflect national and cultural uniqueness of language at the lexical level. There was defined the specificity of reproduction of culture-specific vocabulary in foreign language texts.

Thus, culture-specific vocabulary is a symbolic-shaped shell of poetic text. The numerous observations of Ukrainian ethno-symbols give grounds for claiming the existence of a special group of culture-specific vocabulary – realia-mythologemes or linguo-international concepts, axiological images, nationally significant symbols, etc. The peculiarities of national character find expression in the micro-parts of primordial linguistic formations on the designation of the most essential words-definitions for Ukrainians. Each of these nominations has an extensive system of primary and secondary

values, characterized by broad associative connections, the ability to perform cognitive functions of metaphorization, personalization, enhanced ability to integrate into a variety of contexts, to form stable conversions.

It was found that the culture-specific vocabulary reflects national and cultural uniqueness of language at the lexical level, calls such concepts and phenomena in certain cultures that are not attached to any other one. Owing to this lexicon, as one of the important indicators of national and linguistic identity of the ethnic communities, we observe the differences in naming fragments of reality and the culture in general, living conditions of native speakers.

Culture-specific vocabulary plays a key role in the semantic hierarchy. Image text occupies a strong position. Being a strong position – adequate transmission priority, is not always possible to understand the culture-specific vocabulary.

Key words: poetical text, culture-specific vocabulary, world view, foreign language reproduction, translation, semantics, strong position.

Поетичний текст – це своєрідна система, тобто цілісне з погляду структури й функціонування утворення, яке має стійкий внутрішній зв'язок елементів. Основними системними принципами поетичного тексту є структурність, ієрархічність, цілісність, функціональність, об'єктивність тощо. Реалізація всіх мовних засобів у поетичному тексті підпорядкована цілісній єдності, але при цьому не виключена множинність їх інтерпретації. Дослідження мовних засобів уможливорює розкриття зв'язку тексту з мовною картиною світу (В. Григор'єв, Д. Овсяннико-Куликовський, В. Маслова, А. Мойсієнко, Л. Ставицька та ін.). Дослідники вважають, що національно-мовний образ світу поетичного тексту виявляється на різних мовних рівнях: в особливостях фонетичної організації та ефонічних засобах, у доборі морфолого-словотвірних одиниць, у символізації окремих лексичних одиниць тощо. Звичайно, мовна картина світу найповніше виражена в лексико-

семантичній системі мови. Дослідження лексичних одиниць із погляду розкриття картини світу художнього тексту знаходимо в працях Н. Богаткіної, В. Беляніна, Л. Дяченко, А. Зорько, С. Єрмоленко, А. Мойсієнка, М. Степанової, І. Торсуєвої, С. Форманової та ін.

А. Мойсієнко звертає увагу на те, що «окремі реалії, образи видатних постатей світової історії, культури, численні образні алюзії на основі народнопоетичних джерел, джерел світової літератури в кожному конкретному випадку відіграють смислову, психологізуючу, функціонально-композиційну роль» [10, с. 134]. Від реципієнта, звичайно, залежить «здатність за окремим словом побачити певну картину, відчуті асоціативну динаміку образу» [Там само]. Щоправда, людина, сприймаючи поетичний текст, перебуває під впливом багатьох факторів психологічного плану. По-перше, композиція тексту як емоційний компонент сприяє маркуванню певних образів у смисловій ієрархії. По-друге, лексичні одиниці можуть бути «подразником різної сили», залежно від семантики [3, 4].

Особливою одиницею, здатною відображати національно-культурну своєрідність мови на лексичному рівні, вважають безеквівалентну лексику (далі БЛ). Безеквівалентні лексеми називають специфічні поняття, притаманні лише певним мовам; саме тому їх значення для втілення картини світу надзвичайно важливе. Семантика БЛ, особливості її функціонування в поетичному тексті визначають значення цілого тексту, особливості поетичної картини світу в межах національної моделі.

БЛ традиційно використовують у текстах різних стилів і жанрів – від фольклору до сучасних творів. Увага до вивчення цих одиниць у функціонально-семантичному плані, крім відображення національно-мовної (етнічної) картини світу та особливостей вияву авторського світобачення, також умотивована спробою дослідити смислову ієрархію поетичного тексту.

Отже, безеквівалентні лексичні одиниці в складі тексту цікавлять нас, з одного боку, як носії інформації про об'єктивну дійсність та ідейно-художній задум автора – з другого. Крім того, аналізовані лексеми наділені ще однією прикметною

властивістю – вони посідають певне місце в композиції, виділяються низкою внутрішньомовних ознак, що «роблять їх нерівноцінними» для адресата. З огляду на те, що поетичному тексту властива особлива мовна організація, у ній чіткіше виявляється функціонально-семантичний потенціал БЛ. Структура поетичного твору несе особливе семантичне навантаження завдяки тому, що значущі елементи мови як елемент твору вступають у складну систему відношень, зіставлень та протиставлень, неможливих у прозовому творі. У жодному іншому виді текстів особливості мовних одиниць, у тому числі й БЛ, так не розкриваються.

Поетична картина світу є поєднанням об'єктивних і суб'єктивних уявлень про світ, натомість БЛ – це відображення об'єктивних рис етнокультурного довкілля. Саме цей план стає для нас визначальним при з'ясуванні ролі БЛ у формуванні змісту тексту і, зокрема, ролі «сильної позиції». Сильні позиції (далі СП) – це доміанти тексту, що є наслідком специфічної організації, яка забезпечує висунення на перший план найважливіших смислів, зосередження уваги на основному, посилення емоційного та естетичного ефекту, виділення значущих зв'язків між елементами суміжними й дистантними, які належать одному чи різним рівням, забезпечення єдності тексту та його відтворення (І. Арнольд, Л. Безобразова, Є. Гончарова, М. Голянич, Т. Дроздова, Н. Кожина, Е. Папованц, І. Протченко, Н. Черемисіна та ін.).

М. Голянич у дисертації «Внутрішня форма слова в художньому тексті» дає визначення поняття «ключове слово», яке, на нашу думку, має багато спільного з поняттям «сміслової сильної позиції». Вона пише, що «в ключовому слові «спресовано» зміст центральних смислових ланцюгів тексту, що в ньому закодована динаміка глибинних форм конфліктності змісту, що саме через ключове слово проходить та буттєва перспектива, яка оприявлює внутрішню форму тексту, – все це дає підставу ключове слово сприймати як зредукований смисловий універсал, здатний розгортатися в тексті» [6, с. 333].

Визначення БЛ як одного з видів СП поетичного тексту відбувається на основі інтерпретації, розгляду смислових елементів композиції та встановленні зв'язків між ними. Процес інтерпретації поетичного тексту – діяльність, що як особливий феномен ґрунтована на процесах продуктивного людського пізнання і знаходить своє реальне втілення в тексті. Без інтерпретації не існує літературного перекладу. Предметом текстової діяльності є смислова інформація, закодована в композиції. Безеквівалентну лексему можна визначити як окремий елемент ланцюга смислової інформації, що містить у собі зміст, який може сприяти (чи навпаки перешкоджати) розумінню поетичного тексту.

БЛ є одиницею відображення етнічної картини світу, що організовує поетичний текст як своєрідний культурний феномен, сприяє розумінню, визначає психологічну реакцію етнічної спільноти на типову ситуацію. БЛ – онтологічна підоснова кодування і декодування поетичного тексту як етнічної картини світу. Через безеквівалентну лексему проходить та буттєва перспектива, що, зароджуючись у внутрішній формі тексту як багатовимірний феномен, набуває в конкретному слові визначеності. БЛ, на нашу думку, є своєрідним смисловим центром поетичного тексту.

Згідно з семасіологічними теоріями, лексичне значення слова являє собою набір сем. Ту частину лексичного значення, яка відображає в узагальненій формі (об'єктивно) предмети та явища позамовної дійсності, називають денотативним. Додаткову інформацію, що завжди є прагматичною, визначають як конотативне значення. Дослідження показують, що національно-культурна специфіка слова виявляється на рівні всіх компонентів його семантичної структури. У всіх семах БЛ – денотативних і конотативних – виявляється національна забарвленість, яка є тим функціональним моментом, що привертає увагу читача до себе, сприяє висуванню в сильну позицію. БЛ функціонує в поетичному тексті як окремий елемент, здатний розгортати своє значення, це своєрідний текст у тексті. Національно-культурний компонент є універсальним у

системі лексичного значення, зумовленим зв'язками БЛ із іншими одиницями різних мовних рівнів.

Національно-культурні семантичні частки лексичної одиниці розкриваються в композиції поетичного тексту, впливаючи на зміст усього тексту, коли безеквівалентна лексема у структурі твору стає чи не єдиним показником національної маркованості цілого тексту, створення етнічної картини світу, наприклад:

La plage de Saint Tropez

Crying when I empty.

My last bottle of Chablis.

I'll survive the winter of Paris.

We drink lemonade.

At the casino we get paid.

Attend a midnight masquerade.

Playboys on the run.

We meet Khashoggi with a gun.

They say the two of us are one...

(Alexander Bengt Magnus Bard).

Пляж у Сен-Тропе

Плачу, коли я допиваю мою останню пляшку Шаблі. / Я переживу зиму в Парижі. / Ми вип'ємо лимонаду. / Ми виграємо у казино. / Підемо в ночі на маскарад, / як плейбої в русі. / Ми зустрінемо Кашогі зі зброєю. / Кажуть, ми з тобою – єдине ціле.

Шаблі – назва білого сухого вина, яке виробляють в однойменному регіоні. Для приготування вина шаблі використовують виключно сорт винограду шардоне; *плейбої* – багаті юнаки, які належать до вищого світу, спортивні; гульвіси. *Кашогі* – Аднан Кашогі (Adnan Khashoggi) – мультимільярдер, торговець зброєю із Саудівської Аравії. У середині 80-х років про нього дуже багато говорили й писали.

Виникнення картини світу розглянутого контексту зумовлене цими лексемами. Отже, функціональне значення безеквівалентних лексичних одиниць у композиції поетичного тексту визначається їх впливом на смислову ієрархію.

Sehnsucht nach dem Frühling

*Auf die Berge möchte ich fliegen,
Möchte sehn ein grünes Tal,
Möcht in Gras und Blumen liegen
Und mich freun am Sonnenstrahl.
Möchte hören die Schalmeien
Und der Herden Glockenklang.*

(August Heinrich Hoffmann von Fallersleben).

Туга за весною

*Хотів би я у гори полетіти, / хотів би подивитися на зелену
долину, / полежати в траві й квітах / та порадіти сонячному
сйяву. / Хотів би почути шальмай / та звучання дзвіночків
отари.*

Die Schalmeien – шальмай (традиційний німецький народний інструмент), дудка, гобой. Із появою цієї лексеми в контексті виникає не лише образ ліричного героя, який мріє побачити гори та ін., ми розуміємо також, що цей текст є надбанням німецької (німецькомовної) культури. У нашій уяві виникає своєрідна картина світу. Звичайно, кожен читач матиме своєрідні уявлення про ліричного героя цього вірша, але принаймні український читач не зможе ототожнювати його з «чабаном із Карпат» тощо. Реалія іншої мови впливає на «культурну ідентифікацію» тексту. Якщо при відтворенні цього тексту українською мовою *Schalmei* замінити *сопілкою*, ліричний герой у нашій свідомості постане «в сорочці». Переклад змінить поетичну картину світу.

Поетичний текст розглядають у лінгвістиці як своєрідну мовну ієрархію, тобто аналізують статус та функції мовних одиниць із погляду їхньої текстотвірної цінності. Такий підхід дозволяє обрати новий аспект їх вивчення. «Виявляється, що кожна мовна одиниця зорієнтована і, так би мовити, налаштована на верхній ярус, вносить свій конструктивний вклад у його утворення. Така орієнтація може розумітися як результат сполучення на кожному ярусі мови структурних і функціональних компонентів: мова будується як ієрархія

одиниць і відкриває собі вихід у мовлення за допомогою текстуальної перспективи» [2, с. 13].

БЛ як один із видів СП поетичного тексту так само вступає в ієрархічні відношення з іншими елементами тексту, бере участь у формуванні цілісної смислової системи. Для розкриття значення БЛ у композиції поетичного тексту необхідно насамперед окреслити її функціональні особливості. Найкращий спосіб зрозуміти певне явище – визначити його функції. Своєрідність БЛ полягає в тому, що вона називає не лише певні предмети, явища та факти, а й містить у собі певний «відсоток незвичності» для читача, потрапивши в складну систему зіставлень і протиставлень, формує коло етнокультурних асоціацій тощо. БЛ впливає на характер сприйняття поетичного тексту як цілісної ієрархічної моделі. Відповідно до цього всі функції БЛ можна поділити на зовнішні та внутрішні. Розмежування таких функцій (хоча вони постійно взаємодіють) проводиться на тій основі, що позиція читача є зовнішньою стосовно тексту, а позиція автора – внутрішньою. Читач сприймає БЛ у композиції поетичного твору як особливу лексичну одиницю, яку використав автор із певною метою (у тексті-перекладі така одиниця з'являється часто у вигляді екзотизму, варваризму).

У широкому розумінні можна виділити також кілька внутрішніх і зовнішніх функцій БЛ, які корелюють одна з одною:

Зовнішні

1. Репрезентативно-локативна.
2. З'єднувальна.
3. Організуюча.
4. Пізнавально-апелятивна.

Внутрішні

1. Номінативно-емотивна.
2. Фатична.
3. Текстоутворювальна.
4. Кумулятивна.

Номінативно-емотивна функція є різновидом репрезентативно-локативної функції. Репрезентативна функція звернена до читача. Письменник, уводячи в композицію твору певну БЛ,

намагається «перенести» читача в систему особливих національно-культурних «відношень» і реалій, специфічних для його етносу, вказати на місце, час дії та ін. БЛ не лише позначає (називає) об'єкти дійсності, але й збуджує (хвилює) певні почуття, емоції, суб'єктивні оцінки читача. Тобто БЛ наштовхує його на певне особливе «очікування», формує коло національно-культурних асоціацій, які може винести читач із цього твору.

З'єднувальна функція є зовнішньою відносно до внутрішньої фатичної функції. Особливість фатичної функції БЛ полягає в контактостановлювальних можливостях таких лексичних одиниць. Вони привертають увагу читача, налаштувавши його на сприйняття певної інформації. БЛ у композиції поетичного тексту вступає в складну систему зіставлень і протиставлень із іншими елементами (СП) композиції. Водночас безеквівалентна лексема може стати основним конструктивним засобом для утворення зв'язку між цими елементами та ієрархією художнього твору як цілого. БЛ стає формою утворення й існування художнього тексту як цілісної системи. Часто це відбувається у фольклорних творах чи віршах, у яких домінують фольклорні символи.

Опис текстоутворювальних функцій БЛ у композиції поетичного твору можливий лише через функцію організації читачького сприйняття. БЛ як СП поетичного тексту має високе місце в смисловій ієрархії твору, впливаючи на зв'язки інших композиційних елементів. Своєрідність БЛ може також визначати жанр твору та його стилістичні особливості.

Кумулятивна функція характеризує слово як певну одиницю культури, з якою воно пов'язане і яку воно відображає через лексичне поняття. Але носіям іншої мови та культури таке поняття може бути незрозумілим, тому зовнішня функція БЛ – пізнавально-апелятивна. Реципієнтові часто, щоб зрозуміти іншомовний текст, необхідно знайти поняттєвий еквівалент у рідній мові, пов'язати це значення з певним культурним середовищем. Тільки так він зможе розкрити значення БЛ, установивши поняттєві зв'язки між культурами.

БЛ, як уже зазначалося, містить етнокультурну інформацію. Т. Космеда зазначає, що етнокультурна інформація розглядається як різновид прагматичної інформації, яка повинна бути наявна у структурі лексичного значення слова. Безумовно, підвищену експресію зберігають слова, що містять у своєму значенні етнокультурну інформацію. При цьому у носіїв мови (як рідної, так і нерідної) вона викликає різні асоціації, а експресія проявляється не однаковою мірою. Багатозначні слова можуть мати лише один *лексико-семантичний варіант* (ЛСВ), який не знаходить собі іншомовного еквівалента, що іноді підвищує експресію й інших ЛСВ даного слова [9, с. 59–60].

Значення БЛ як СП характеризується ознаками, які демонструють інші експресивні символи та смислові центри в композиції поетичного твору. Крім того, БЛ є домінантою в композиції поетичного тексту не тому, що це зумовлене внутрішніми факторами – текстовими чи композиційними, а через свою загальнокультурну значимість у ієрархії лексичних одиниць певної мови. А. Райхштейн зазначає, що кістяк цієї ієрархії з лінгвістичного погляду формується в основному з узуальних системно-мовних одиниць – слів та стійких словесних комплексів, що виражають найбільш уживані національно-специфічні явища; її периферію складають численні вторинні, паралельні, субстандартні, ненормативні й чисто мовленнєві утворення тієї ж референтної віднесеності. Основні семантичні відношення в середині цієї ієрархії, що відображають міру загальнокультурної значимості одиниць, – це відношення включення (гіперо- і гіпонімічні відношення) [11, с. 71].

Функціонально-смилова сфера багатьох слів та словосполучень у художньому тексті, у тому числі й у тексті поезії, обмежується мікроконтекстом, тобто вони не мають великого впливу на контекст, смислові, асоціативні та інші рівні всього твору. Але в ліричних творах (переважно невеликих за обсягом) лексика з національно-культурною семантикою виявляється основним показником, хоча часто й не має

безпосереднього відношення до сюжету. БЛ, наприклад, може вказувати на час та місце дії, тобто виконувати локативну функцію: *На паничині пшеницю жала...* (Т. Шевченко). – *Sie mälte Weizen für den Herrn...* (A. Kurella).

Безеквівалентні лексичні одиниці потрапляють також у СП, коли позначають своєрідні країнознавчі реалії художнього тексту. Країнознавчі реалії є своєрідним орієнтиром щодо місця, часу дії. Отже, вони утворюють фон цілого твору. Інколи вони служать матеріалом для характеристики героїв, називаючи не тільки риси характеру, які властиві певному народові, але й одяг, їжу, будівлі, улюблені види діяльності, традиції та звичаї, а також спосіб поведінки й висловлення думок героїв [5, с. 30–31].

«Фольклорна символіка, зазначає Л. Дяченко, – явище національно-специфічне. Власне українська символічна мікросистема характеризується значною кількістю неповторних народнопісенних образів, яких немає в інших культурах. Українські символи створені на тлі особливої соціальної значущості вихідної реалії за принципом різноманітних мотиваційних моделей, у яких відображене національне бачення навколишнього світу» [7, с. 71].

Прагматичні елементи значення, як уже згадувалося, формуються, зокрема, завдяки особливому ореолу образності, утвореному словами (наприклад, унаслідок усталеного вживання в порівняльних структурах), і можуть пов'язуватися з географічними, кліматичними умовами життя народу, носія мови. Такі словесні образи-символи розрізняються в мовах, належать до національного літературного та культурного контексту [1, с. 57]. Більшість символічних назв можна з упевненістю зарахувати до БЛ, оскільки такі лексичні одиниці з давніх-давен набули свого змісту, який, щоправда, часто сприймається референтами амбівалентно.

Отже, БЛ – це символічно-образна оболонка поетичного тексту. Численні спостереження над українськими етносимволами дають підстави твердити про існування особливої групи БЛ – реалій-міфологем, або лінгвокраїнознавчих понять, аксіологічних образів, національно

значущих символів тощо. На думку В. Кононенка, особливості національного характеру знаходять вияв у мікрополі споконвічних мовних утворень на позначення найсуттєвіших, визначальних для українців слів-понять, таких як *земля, мати, хліб, доля* [8, с. 64]. Кожна з цих номінацій має розгалужену систему первинних і вторинних значень, характеризується широкими асоціативними зв'язками, здатністю виконувати когнітивні функції метафоризації, персоналізації, посиленнями можливостями вживатися в різноманітних контекстах, утворювати стійкі звороти. Широкий дискурс дозволяє виділити в образних метаморфозах цих слів-понять вічне, величне й разом із тим національно-специфічне, ціннісний сенс, загальнолюдські цінності. Значний семантико-ментальний потенціал слів і словосполучень, що характеризують життя народу, закладений у тематичних групах на позначення предметів побуту, видів страв, напоїв тощо; їхнє існування в комунікативних моделях, орієнтоване на соціальний аспект, дозволяє забезпечити специфічно-мовне відтворення понять матеріальної та духовної народної культури. У створенні національно орієнтованої картини світу неабияке значення мають найменування предметів повсякденного вжитку, які своїм внутрішнім наповненням, метафоричним уживанням передають специфіку національного життя часом більш послідовно, ніж описові стереотипи.

Бібліографічні посилання

1. Бублейник Л. В. Типологічні співвідношення в лексиці української та російської мов : навч. посіб. Київ, 1996. 84 с.
2. Бухбиндер В. А., Бессонова И. В., Вейзе А. А. Проблемы текстуальной лингвистики. Київ : Вища школа, 1983. 176 с.
3. Выготский Л. С. Психология искусства. Минск, 1998. 480 с.
4. Гальперин И. Р. Информативность единиц языка. Москва : Высш. школа, 1974. 176 с.
5. Гдовска Барбара. Лексика страноведческих реалий в художественном тексте : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Київ, 1993. 210 с.

6. Голянич М. І. Внутрішня форма слова в художньому тексті : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 1998. 455 с.
7. Дяченко Л. М. Фольклорна символіка як засіб відображення національного світобачення. *Мовознавство*. 1997. № 2–3. С. 67–71.
8. Кононенко В. І. Мова і народна культура. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 62–70.
9. Космеда Т. А. Денотат, конотація й аксіосемантика у проєкції на лексико-семантичні відповідники російської та української мов. *Мовознавство*. 1997. № 4–5. С. 58–63.
10. Мойсієнко А. К. Слово в аперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченкового вірша. Київ : Вид-во «Правда Ярославиців», 1997. 200 с.
11. Райхштейн А. Д. Национально-культурная значимость слов и словесных комплексов в художественном тексте. *Лингвострановедение и текст* : сб. статей. Москва, 1987. С. 69–74.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бибик Світлана Павлівна – доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики Інституту української мови НАН України (Україна, Київ).

Бобух Надія Миколаївна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української, іноземних мов та перекладу Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (Україна, Полтава).

Воскобойник Валентина Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри гуманітарних і соціальних дисциплін Полтавської державної аграрної академії (Україна, Полтава).

Глуховцева Катерина Дмитрівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української філології та загального мовознавства ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (Україна, Старобільськ).

Гоцинець Ірина Львівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри порівняльної педагогіки та методики викладання іноземних мов Інституту іноземних мов Дрогобицького державного педагогічного університету імені І. Франка (Україна, Дрогобич).

Гочев Гочо Недев – кандидат філологічних наук, професор кафедри русистики Великотирновського університету «Св. Св. Кирил и Методий» (Республіка Болгарія, Велико-Тирново).

Гурко Олена Василівна – доктор філологічних наук, доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (Україна, Дніпро).

Єрмоленко Світлана Яківна – доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики Інституту української мови НАН України (Україна, Київ).

Завалій Світлана Борисівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української, іноземних мов та перекладу Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (Україна, Полтава).

Іваненко Ірина Миколаївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та російської мов як іноземних Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Іванова Ваня Панева – кандидат філологічних наук, викладач кафедри русистики Великотирновського університету «Св. Св. Кирил и Методий» (Болгарія, Велико-Тирново).

Іщенко Валентина Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри ділової іноземної мови Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (Україна, Полтава).

Колесникова Лариса Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української філології та загального мовознавства ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (Україна, Старобільськ).

Король Тетяна Григорівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української, іноземних мов та перекладу Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (Україна, Полтава).

Корольова Валерія Володимирівна – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (Україна, Дніпро).

Костенко Вікторія Геннадіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов з латинською мовою й медичною термінологією Української медичної стоматологічної академії (Україна, Полтава).

Коць Тетяна Анатоліївна – доктор філологічних наук, старший науковий співробітник відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики Інституту української мови НАН України (Україна, Київ).

Мамедов Насирага Шахмурад оглу – доктор філологічних наук, професор кафедри сучасної російської мови Бакинського слов'янського університету (Азербайджанська Республіка, Баку).

Мех Наталія Олександрівна – доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики Інституту української мови НАН України (Україна, Київ).

Рак Наталія Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Національного університету «Львівська політехніка» (Україна, м. Львів).

Сенькович Ольга Романівна – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської мови Національного університету «Львівська політехніка» (Україна, м. Львів).

Синиця Ірина Анатоліївна – доктор філологічних наук, професор, науковий співробітник Центру досліджень України Далянського університету іноземних мов (Китайська Народна Республіка, Далянь).

Стеценко Володимир Валерійович – кандидат економічних наук, доцент кафедри української, іноземних мов та перекладу Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (Україна, Полтава).

Сухачова Наталія Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української, іноземних мов та перекладу Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (Україна, Полтава).

Сюта Галина Мирославівна – доктор філологічних наук, старший науковий співробітник відділу стилістики, культури мови та соціолінгвістики Інституту української мови НАН України (Україна, Київ).

Тараненко Ксенія Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри гуманітарної, психологічної підготовки та митної ідентифікації культурних цінностей Університету митної справи та фінансів (Україна, Дніпро).

Тупиця Олександр Юрійович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української, іноземних мов та перекладу Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» (Україна, Полтава).

INFORMATION ABOUT AUTHORS

Bybyk Svitlana Pavlivna – Doctor of Philological Sciences, Professor, Leading Researcher of the Department of Stylistics, Culture of Language and Sociolinguistics of Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv).

Bobukh Nadiia Mykolaivna – Doctor of Philological Sciences, Professor, the Head of the Department of Ukrainian, Foreign Languages and Translation of Higher Educational Establishment of Ukoopsilka «Poltava University of Economics and Trade» (Ukraine, Poltava).

Voskoboinyk Valentyna Ivanivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Humanitarian and Social Disciplines of Poltava State Agrarian Academy (Ukraine, Poltava).

Hlukhovtseva Kateryna Dmytrivna – Doctor of Philological Sciences, Professor, the Head of the Department of Ukrainian Philology and General Linguistics of Taras Shevchenko National University of Luhansk (Ukraine, Starobilsk).

Hochev Hocho Nedev – Candidate of Philological Sciences, Professor of the Department of the Russian Language of St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo (Republic of Bulgaria, Veliko Turnovo).

Hotsynets' Iryna L'vivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Comparative Pedagogy and Methodology of Teaching Foreign Languages of Institute of Foreign Languages of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Drohobych).

Hurko Olena Vasylivna – Doctor of Philological Sciences, Professor of the Department of Translation and Linguistic Training of Foreigners of Oles Honchar Dnipro National University (Ukraine, Dnipro).

Yermolenko Svitlana Yakivna – Doctor of Philological Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, the Head of the Department of Stylistics, Culture of Language and Sociolinguistics of Institute of the Ukrainian language of the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv).

Zavali Svitlana Borysivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian, Foreign Languages and Translation of Higher Educational Establishment of Ukoopspilka «Poltava University of Economics and Trade» (Ukraine, Poltava).

Ishchenko Valentyna Leonidivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, the Head of the Department of Business Foreign Languages of Higher Educational Establishment of Ukoopspilka «Poltava University of Economics and Trade» (Ukraine, Poltava).

Ivanenko Iryna Mykolaivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian and Russian as Foreign Languages, Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv).

Ivanova Vania Paneva – Candidate of Philological Sciences, Teacher of the Department of the Russian Language of St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo (Republic of Bulgaria, Veliko Turnovo).

Kolesnikova Larysa Leonidivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian Philology and General Linguistics of Taras Shevchenko National University of Luhansk (Ukraine, Starobilsk).

Korol Tetiana Hrygorivna – Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian, Foreign Languages and Translation of Higher Educational Institution of Ukoopspilka «Poltava University of Economics and Trade» (Ukraine, Poltava).

Koroleva Valeriia Volodymyrivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of the Ukrainian Language of Oles Honchar Dnipropetrovsk National University (Ukraine, Dnipro).

Kostenko Viktoriia Hennadiivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, Latin and Medical Terminology of Ukrainian Medical Stomatological Academy (Ukraine, Poltava).

Kots Tetiana Anatoliivna – Doctor of Philological Sciences, Senior Researcher of the Department of Stylistics, Culture of Language and Sociolinguistics of Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv).

Mamedov Nasyraga Shachmurad – Doctor of Philological Sciences, Professor of the Department of Modern Russian Language of Baku Slavic University (Azerbaijani Republic, Baku).

Mekh Nataliia Oleksandrivna – Doctor of Philological Sciences, Professor, Leading Researcher of the Department of Stylistics, Culture of Language and Sociolinguistics of Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv).

Rak Nataliia Volodymyrivna – Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Languages of Lviv Polytechnic National University (Ukraine, Lviv).

Sen'kovych Olha Romanivna – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer of the Department of the English Language of Lviv Polytechnic National University (Ukraine, Lviv).

Stetsenko Volodymyr Valeriiovych – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian, Foreign Languages and Translation of Higher Educational Institution of Ukoopspilka «Poltava University of Economics and Trade» (Ukraine, Poltava).

Sukhachova Nataliia Sergiivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Languages and Translation of Higher Educational Institution of Ukoopspilka «Poltava University of Economics and Trade» (Ukraine, Poltava).

Synytsia Iryna Anatoliivna – Doctor of Philological Sciences, Professor, Research Officer at the Centre of investigation of Ukraine of Dalian University of Foreign Languages (The People's Republic of China, Dalian).

Syuta Halyna Myroslavivna – Candidate of Philological Sciences, Senior Researcher of the Department of Stylistics, Culture of Language and Sociolinguistics of Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Science of Ukraine (Ukraine, Kyiv).

Taranenko Kseniia Volodymyrivna – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Humanitarian, Psychological Preparation and Customs Identification of Cultural Values of University of Customs and Finance (Ukraine, Dnipro).

Tupytsya Oleksandr Yuriiovych – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the the Department of Ukrainian, Foreign Languages and Translation of Higher Educational Institution of Ukoopspilka «Poltava University of Economics and Trade» (Ukraine, Poltava).

CONTENTS

SPECIFICITY OF NATIONAL LANGUAGES: STRUCTURAL AND COMMUNICATIVE ASPECTS

Bybyk S. P. Functions of conversational phraseological units and situational stereotypes in media texts.....	6
Voskoboinyk V. I., Ishchenko V. L. Peculiarities of semantic derivation in English economic terminology	15
Yermolenko S. Ya. Language of modern «red writing» and literary language.....	25
Kolesnikova L. L. The study of verbal symbol in psycholinguistic evolution.....	41
Kostenko V. H. Metatextual devices for additional interpreting in the texts of dentistry research articles	49
Sukhachova N. S. Conversion as one of the ways of term-formation in English terminological system of management	62

LINGUISTIC AND CULTURAL ASPECTS OF LANGUAGE STUDY

Koroleva V. V. Peculiarities of gender-marked stereotypes in language picture of the world	70
Kots T. A. «Ukraine» in terms of precedential linguistic means.....	78
Mekh N. O. Ukrainian thinker P. Kulish: axiological dimension of literary creative work.....	88
Synytsia I. A. National picture of the world through the prism of metaphor.....	96
Taranenko K. V. Manifestations of sexism in language in terms of ecolinguistics	106

DISCOURSE. TEXT LINGUISTICS

Bobukh N. M. Lexical oppositions in Maksym Rylskyi's poetry	115
Hlukhovtseva K. D. Metaphor and analogy in popular scientific discourse of linguistic sphere.....	124
Hotsynets' I. L. Linguistic and stylistic markers of the aesthetics of modernism in the poetry of B. I. Antonych.....	134
Hurko O. V. Intersection of affirmative meanings in functional styles of the Ukrainian literary language	146
Zavalii S. B. Stylistic potential of oxymoronic syntagms in poetic vocabulary	155
Ivanenko I. M. Semantic, structural and pragmatic peculiarities of author's lexical innovations in Igor Kalynets' poetry	167
Mamedov N. Sh. Connected text and semantic expansion of communication.....	179
Sen'kovych O. R., Rak N. V. Authors' nouns-neologisms in the Ukrainian poetic language of the second half of the XXth century.....	189
Syuta H. M. Typology and pragmatics of precedent statements in Ukrainian advertising texts.....	199

ACTUAL PROBLEMS OF TRANSLATION STUDIES

Hochev H. N. Pragmatic adequacy of a poetic translation in terms of the sound-color effect of text (on the material of translations of S. Esenin's poem «I do not regret, do not call, do not cry...» in Bulgarian made by M. Marinov and A. Andreev).....	208
---	-----

Ivanova V. P. Partitive relations, relations of possessiveness and interdependence as a basis for semantic innovations in Russian and Bulgarian	218
Korol T. H. English science popular management article as a translation object	230
Stetsenko V. V., Tupytsya O. Yu. Functions of culture-specific vocabulary in poetic texts (original and translation)	237
Відомості про авторів	251
Information about authors	255
Contents	260

Наукове видання

МОВА І МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

ISSN 2521-1617

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 2

Українською й російською мовами

Випусковий редактор М. П. Гречук
Комп'ютерне верстання Г. А. Бжікян
Дизайн обкладинки Т. А. Маслак

Підписано до друку 23.12.2019. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Друк цифровий. Ум. друк. арк. 15,2.
Наклад 100 пр. Зам.115/1687.

Видавець і виготовлювач
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»,
к. 115, вул. Коваля, 3, м. Полтава, 36014; ☎ (0532) 50-24-81

*Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3827 від 08.07.2010 р.*